

**КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Єрмаков О.Ю., Харченко Г.А.

**АГРОПРОДОВОЛЬЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ:
ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ**

Монографія

Київ – 2014

УДК 338.432:631.11
ББК 40+65.9(2)32
Є 72

Рецензенти: **Кропивко М.Ф.** – завідувач відділу проблем галузевого і територіального управління Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» НААН України, доктор економічних наук, професор, академік НААН України;

Гудзинський О.Д. – професор кафедри менеджменту ім. проф. Й.С. Завадського Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, професор.

Затверджено і рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 6 від 26 лютого 2014 р.)

Єрмаков О.Ю., Харченко Г.А.

Є 72 Агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств: формування та ефективність використання: Монографія. – К.: ЦП «Компринт», 2014. – 214 с.

ISBN _____

У монографії з позиції економічних та інституційних трансформацій агропромислового виробництва України висвітлено теоретичні, методологічні, методичні й практичні аспекти формування, розвитку та ефективного використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, спеціалістів та керівників аграрної сфери.

УДК 338.432:631.11
ББК 40+65.9(2)32

ISBN _____

© О.Ю. Єрмаков, Г.А. Харченко
© НУБіП України, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	6
1.1. Економічна сутність агропродовольчого потенціалу та його організаційно-економічні особливості	6
1.2. Теоретичні засади формування і використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств	22
1.3. Методичні основи дослідження формування і використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств	37
РОЗДІЛ 2 СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	50
2.1. Стан агропродовольчого потенціалу аграрних виробників у контексті сталого розвитку сільського господарства	50
2.2. Організаційно-економічні особливості агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств Хмельницького регіону	75
2.3. Ефективність використання існуючого агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств	100
РОЗДІЛ 3 ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ І ЗМІЦНЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	125
3.1. Концептуальні засади сталого розвитку аграрних формувань регіону	125
3.2. Моделювання розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств	144
3.3. Прогнозування зміцнення агропродовольчого потенціалу як умови ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	172
ДОДАТКИ	192

ПЕРЕДМОВА

Підвищення рівня життя населення та забезпечення його необхідними продуктами харчування високої якості є однією з важливих соціально-економічних проблем на сучасному етапі розвитку суспільства. Це зумовлено тим, що в багатьох країнах світу виробляється недостатня кількість агропродовольчої продукції як в кількісному, так і в якісному відношенні. Для України також є актуальною проблема забезпечення агропродовольством населення та гарантування продовольчої безпеки держави в цілому, оскільки нині значна частина сільськогосподарської продукції завозиться з-за кордону, а вироблене в країні та імпортоване продовольство часто має низьку якість. Ефективне формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств є об'єктивною необхідністю та одним із ключових завдань стратегії сталого розвитку аграрного сектору економіки української держави. Це дасть змогу гарантувати продовольчу безпеку, збільшити грошові надходження до бюджету країни, сприяти формуванню потужного експортного потенціалу галузей рослинництва та тваринництва. Але, нині досить значна частина сільськогосподарських підприємств не можуть виробляти високоякісну та конкурентоспроможну агропродовольчу продукцію, оскільки використовують недосконалі системи землеробства і тваринництва, які не гарантують ефективне її виробництво. Тому одним із пріоритетних напрямів розвитку аграрного виробництва у нинішніх умовах господарювання є підвищення рівня агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі в поєднанні з раціональним використанням виробничих ресурсів та організаційно-економічних механізмів.

Вагомий внесок у розробку теоретичних та прикладних аспектів розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств як передумови продовольчої безпеки країни та її регіонів зробили В. Г. Андрійчук, В. А. Борисова, О. В. Березін, В. П. Галушко, О. І. Гойчук, О. Д. Гудзинський,

С. Л. Дусановський, С. М. Кваша, О. А. Козак, П. І. Коренюк, А. С. Лисецький, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, В. К. Терещенко, В. М. Трегобчук, І. І. Червен, О. В. Шебаніна, О. В. Шкільов, О. М. Шпичак, О. В. Шубравська та інші науковці. Проте питання формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств в умовах нестабільної пропозиції вітчизняної продукції рослинництва та тваринництва потребують більш поглибленого вивчення. Отже, актуальність та практична значущість вирішення зазначених проблем зумовили написання даної монографії.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Економічна сутність агропродовольчого потенціалу та його організаційно-економічні особливості

Ефективне економічне зростання країни потребує термінового вирішення стратегічного завдання щодо формування в Україні стабільного агропродовольчого потенціалу. Ринкові умови господарювання ставлять підвищені вимоги до конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Сучасні системи землеробства і тваринництва не здатні забезпечити виробництво такої продукції в умовах застарілого обладнання, обмеженого фінансування, екстенсивного використання землі та недостатності висококваліфікованих кадрів на селі. Тому достатній рівень агропродовольчого потенціалу є одним із найважливіших чинників ефективного розвитку агропромислового виробництва в цілому і окремих сільськогосподарських підприємств зокрема.

Актуальність проблеми підвищення ефективності агровиробництва є очевидною, адже, за прогнозами вчених, у 2020 р. населення світу складатиме більше 7 млрд чол. Нині, незважаючи на те, що світові обсяги виробництва продовольства є достатніми, близько 800 млн осіб, у т.ч. 180 млн дітей, і досі не мають доступу до достатньої кількості якісної їжі, що свідчить про неефективність існуючих механізмів розвитку агропродовольчої сфери [34; 113].

Тому одним із пріоритетних завдань в Україні є забезпечення виробництва конкурентоспроможних агропродовольчих товарів. Це можна досягти за рахунок нарощування виробництва зерна, цукру, олії, плодоовочевої та м'ясо-молочної продукції, що дозволить збільшити експортний потенціал АПК.

Нині, на жаль, агропромисловий комплекс нашої країни перебуває у кризовому стані. Характеризуючи агропродовольчий потенціал у сучасних умовах, потрібно відмітити те, що Україна виробляла біля 25 % усієї сільськогосподарської продукції колишнього Радянського Союзу та вирощувала понад 50 млн т зерна. Аналіз показав, що Україна, яка має багаті природні ресурси та сприятливі для ведення сільського господарства природно-кліматичні умови, виявилась неспроможною щодо забезпечення власного населення необхідними продуктами харчування. Тому досить актуальним є вирішення питання щодо теоретичного обґрунтування сутності агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств і регіонів, його кількісного визначення та практичного використання у регулюванні виробничих відносин.

В економічній науці досить тривалий час зусилля дослідників були спрямовані на вивчення даної проблеми та глибокого аналізу економічних категорій: «ефективність аграрного виробництва», «виробничий потенціал» і «ресурсний потенціал», що лежать в основі поняття «агропродовольчий потенціал».

Економічна категорія «ефект» зазвичай використовується для здійснення оцінки певного результату, що отриманий як наслідок певного використання ресурсів. Ефективність виробництва виступає одним із базових понять економічної теорії. Дане поняття відображає результативність щодо процесу відтворення матеріальних благ, його кількісну та якісну сторони, визначається як відношення відповідного ефекту до поточних та одноразових витрат. Отже, ефективність виробництва – це загальна економічна категорія, яка при різних способах виробництва показує співвідношення між ефектом та ресурсами незалежно від того, як відбувається зміна абсолютної величини ефекту. Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно постійно здійснювати пошук шляхів поліпшення стану і використання потенційних можливостей агропідприємства [1].

Важливим є те, що підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та агропродовольчого потенціалу можливе тільки завдяки раціональному використанню його природних ресурсів, пізнанню законів формування, функціонування та відтворення. Тобто агропродовольчий потенціал є похідним від ресурсного потенціалу та характеризує максимально можливі обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, які забезпечуються його ресурсним потенціалом.

В економічній літературі поняття потенціалу сільського господарства почало використовуватися ще на початку 70-х років. Дана економічна категорія висвітлювала зв'язок ресурсів сільського господарства і кінцевих результатів. Пізніше вчені-економісти почали приділяти увагу питанню про зіставлення кінцевих результатів із усією сукупністю ресурсів – ресурсним потенціалом.

На думку відомих українських вчених-аграрників, зокрема П. Ф. Веденічева, Б. І. Пасхавера, В. М. Трегобчука, аграрний ресурсний потенціал являє собою «здатність сукупності природних, матеріальних і трудових ресурсів забезпечити в процесі їх застосування виробництво визначеного об'єму продукції» [6].

Дещо подібним стосовно даного поняття є й визначення А. Е. Юзефовича, який відзначив, що «аграрний ресурсний потенціал господарств і регіонів визначається наявністю, якістю і збалансованістю природних, біологічних, матеріальних і трудових ресурсів, в процесі взаємодії яких реалізується їх інтегральна здатність виробляти адекватні їй обсяги і види продукції» [201].

Отже, аграрний ресурсний потенціал включає в себе максимально можливу кількість наявних виробничих ресурсів, які можуть бути використані для виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення агропродовольчого потенціалу. Тобто основою аграрного ресурсного потенціалу є конкретні виробничі ресурси з їхніми біологічними та фізичними властивостями, які у процесі виробничого споживання здатні забезпечити виробництво певного обсягу сільськогосподарської продукції. Проте, для

здійснення самого процесу агровиробництва вони повинні перебувати в органічній єдності та бути об'єднаними в межах відповідної технології.

Що стосується визначення поняття «агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств» з точки зору даного дослідження, то необхідно проаналізувати трактування різних авторів таких окремих економічних категорій як «потенціал» та «агропродовольчий потенціал».

В етимологічному значенні термін «потенціал» походить від латинського (potential – можливість, потужність) – прихована можливість, здатність, сила, яка може виявитися при відомих умовах [88]. Найбільш поширене трактування сутності потенціалу підприємства як сукупності природних умов та ресурсів, можливостей, запасів та цінностей, що можуть бути використані для досягнення певних цілей [65; 147], що близьке до визначення Великого економічного словника, відповідно до якого потенціал як економічна категорія становить наявні можливості, ресурси, запаси та засоби, що можуть бути використані для досягнення будь-чого [21].

У Великій Радянській енциклопедії приводиться визначення терміну «потенціал» як «наявні засоби, запаси та джерела, що можуть бути використані для досягнення певної мети, розв'язання певного завдання, а також можливості окремої особи, суспільства та держави в певній галузі» [16]. Аналогічне визначення також знаходимо й у вітчизняній літературі: поняття потенціалу трактують як можливості, наявні сили, запаси та засоби, які можуть бути використані, чи як рівень потужності у будь-якому відношенні, сукупність засобів, що необхідні для чого-небудь [169].

Тлумачний словник української мови також під цим терміном розуміє «приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [22]. Здатність, будучи головною ознакою потенціалу, визначається як «сукупність кількісних і якісних характеристик ресурсів, а також їх функціональних властивостей, які використовуються і проявляються у виробничих процесах для досягнення певних цілей» [22].

Варто погодитися з думкою В. М. Архангельського, який під потенціалом розуміє засоби, запаси, джерела, які є в наявності та можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети чи розв'язання певної задачі, тобто сукупність реальних нагромаджених ресурсів [8]. Необхідно також взяти до уваги думку академіка Л. І. Абалкіна, який вважає, що поняття «потенціал» та «ресурси» не слід протиставляти. Потенціал – це «узагальнена, збірна характеристика ресурсів», яка прив'язана до місця та часу [2, С. 24].

Потенціал підприємства розглядається як здатність управлінської системи та організації, що є відкритою соціально-економічною системою, формувати збалансований комплекс конкурентних переваг щодо задоволення потреб споживачів і виконання зобов'язань перед суб'єктами згідно з обраними сегментами ринку. Також потенціал підприємства повинен забезпечувати сталий стратегічний розвиток суб'єктів господарської діяльності, їх конкурентоспроможності та здатності завчасної адаптації до змін у зовнішньому середовищі [45; 130]. В. Й. Шиян вважає, що продуктивні сили сільського господарства об'єднані організаційно-технічними зв'язками, можуть виражати суть виробничого потенціалу сільського господарства [191].

Між наведеними вище поняттями терміна «потенціал» є багато спільних ознак. В них йдеться про сукупність будь-яких можливостей в певній сфері. Отже, термін «потенціал» доцільно використовувати з точки зору сукупних можливостей суб'єкта господарювання в аграрній сфері.

Потенціал розвитку сільськогосподарського підприємства визначає результати його діяльності за певний період. Тобто надає керівнику підприємства можливість зіставити власні очікування із запланованими результатами. Звідси оцінка фінансово-економічних показників виступає досить переконливим аргументом щодо доцільності функціонування будь-якого сільськогосподарського підприємства.

Аналіз наукових публікацій щодо проблеми визначення агропродовольчого потенціалу свідчить про слабкість його опрацювання на рівні окремої галузі, та особливо – на рівні сільськогосподарського підприємства. В

деяких наукових публікаціях лише констатується той факт, що питання визначення та оцінки агропродовольчого потенціалу певних суб'єктів господарської діяльності залишилися поза увагою дослідників.

Слід зазначити, що ефективне використання агропродовольчого потенціалу можливе лише завдяки оптимальному функціонуванню агропродовольчого сектору, що, на думку Є. Н. Крилатих, становить підсистему національної економіки, яка призначена забезпечити задоволення потреб населення у продуктах харчування, зберігаючи та підтримуючи його життєдіяльність і відтворення; сприяти зайнятості та соціальному й культурному розвитку сільського населення; використовувати та відновлювати родючість ґрунту та екологічну рівновагу в сільській місцевості; забезпечити розробку і впровадження інноваційно-інформаційних технологій в сільськогосподарське виробництво [81, С. 162].

Аграрний потенціал, на думку А. Е. Юзефовича, становить стратегічний ресурс національної безпеки, що вимагає цілеспрямованого, на сучасній технологічній основі підходу до його формування [24]. На думку Л. Д. Павловської виробничий аграрний потенціал – це «сукупність виробничих ресурсів, що знаходиться у розпорядженні підприємства. До них відносяться земля, трудові ресурси та виробничі фонди» [106].

У наукових працях [87, С. 57; 128, С. 266; 194, С. 27], що присвячені проблемам агропродовольчого потенціалу України, велика кількість дослідників висловлюють думку про те, що аграрний сектор може здійснити прорив на світовий ринок завдяки тому, що його потенціал ще не вичерпаний – задіяно лише одну третину продуктивних сил природи та суспільства. Трудовий аграрний потенціал використовується із досить низькою ефективністю, а продуктивність праці в аграрному секторі має сталу тенденцію до зменшення. У порівнянні з показниками високорозвинутих країн її рівень нижчий у 10 разів. Дисбаланс у товарно-грошових відносинах та зростання диспаритету цін спричинило призупинення відтворення основних виробничих фондів, їх

фізичне зменшення та неможливість технічного переоснащення сільського господарства [14, С. 102–109].

У працях російських вчених зазначається, що продовольчий потенціал являє собою рівень забезпеченості населення країни земельними угіддями, що доступні для використання за умови наявності певної кількості населення, структурі розселення, рівня розвитку сільськогосподарських і транспортних технологій [129]. Проте, на нашу думку, дане визначення не в повному обсязі розкриває зміст агропродовольчого потенціалу, тому що, окрім земельних ресурсів, слід врахувати й інші фактори, такі як: трудові ресурси, матеріально-технічну базу та інноваційно-інвестиційну діяльність підприємства. Недостатнє забезпечення підприємства хоча б одним із вказаних ресурсів значно ускладнює, а в деяких випадках унеможливорює процес його виробничої діяльності, гальмує досягнення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції.

Варто зауважити, що саме слово «агропродовольчий» складається з двох частин: «агро» – слово походить від грецької «agros» і означає «поле», тобто те, що відноситься до сільського господарства та обробітку землі, і «продовольчий» – те, що відноситься до продуктів харчування, їжі [21; 22].

Отже, проведені нами дослідження дають змогу навести особисте визначення агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства, що являє собою сукупність можливостей, запасів та джерел, що направлені на виробництво оптимально можливого обсягу сільськогосподарської продукції для споживання її у свіжому чи переробленому вигляді [58]. У формалізованому вигляді маємо (формула 1.1):

$$АП_n = \sum_{i=1}^n x_1, x_2, x_3 \dots x_n \quad (1.1)$$

де x_i – вартість валового виробництва агропродовольчих культур.

Ми вважаємо, що якщо ресурсний потенціал характеризує перспективи організації виробництва як такого, то агропродовольчий потенціал – можливості підприємства виробляти визначений обсяг сільськогосподарської

продукції за певних умов господарювання. На відміну від ресурсного потенціалу як «витратної частини виробничого процесу» [51], агропродовольчий потенціал завжди слід розглядати з точки зору результативної частини процесу виробництва сільськогосподарської продукції.

Опрацьовані наукові літературні джерела та особисті напрацювання в достатній мірі ґрунтовно свідчать про превалюючу роль агропродовольчого потенціалу. При визначенні сутності агропродовольчого потенціалу більшість вчених-економістів робили наголос на потенційній можливості виробництва сільськогосподарської продукції за умов наявності певної кількості ресурсів. Це дає нам підстави наголошувати на виключно важливій ролі раціонального співвідношення ресурсів для забезпечення формування агропродовольчого потенціалу. Агропродовольчий потенціал, як правило, виражають стосовно певного підприємства, і він є складовою частиною іншого, більш широкого поняття – економічного потенціалу.

Дослідженнями встановлено, що агропродовольчий потенціал сільськогосподарського підприємства як економічну систему можна розглядати по-різному, ґрунтуючись на [37; 80]:

- 1) ресурсній концепції, в основі якої лежить сукупність ресурсів, які забезпечують виробництво агропродовольства, та взаємозв'язків між ними;
- 2) функціональній, що поєднує сукупність різних функцій, які забезпечують виробництво та переробку сільськогосподарської продукції;
- 3) ресурсно-цільовій, яка базується на сукупності ресурсів та можливостей щодо досягнення певних результатів задля виробництва сільськогосподарської продукції, що спрямовується на споживання; та інших концепціях.

Проведений аналіз публікацій [80; 169] вказує на те, що агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств характеризується такими основними рисами:

- агропродовольчий потенціал сільськогосподарського підприємства визначається його наявними виробничими можливостями. Вони можуть бути не тільки реалізованими, але й нереалізованими через ряд будь-яких причин;

- можливості будь-якого сільськогосподарського підприємства переважно залежать від наявності певних ресурсів та резервів, що не залучені у виробничий процес. Тому агропродовольчий потенціал підприємства характеризується також і певним обсягом ресурсів, що залучені у виробничий процес, так і тих, що не задіяні, але вже підготовлені для використання;

- агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств характеризується не тільки наявними можливостями, але також й здібностями та навичками різних категорій персоналу щодо його використання з ціллю виробництва сільськогосподарської продукції, надання різних послуг, сприянням отримання максимально можливого прибутку та забезпечення ефективного функціонування та сталого розвитку аграрних формувань;

- рівень та результати реалізації агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств визначаються також певною формою сільськогосподарського підприємництва та релевантною їй організаційною структурою.

Важливим є те, що проблема розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств в Україні є досить гострою та тісно пов'язана із кризовим станом усієї економіки, обмеженістю матеріально-технічних і фінансових ресурсів, робочої сили, скороченням сільського населення та іншими чинниками.

Варто відзначити, що для докорінного здійснення високоефективного сільськогосподарського виробництва повинна бути запорука щодо забезпечення країни у необхідній кількості продуктів харчування високої якості. Тому від рівня агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств залежить продовольча безпека України, що являє собою такий рівень продовольчого забезпечення населення, який би гарантував соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї та стійкий економічний розвиток [192]. Продовольче забезпечення є глобальною проблемою, оскільки для її вирішення необхідно сконцентроване співробітництво не тільки зусиль окремих держав, а всіх країн, незалежно від їхнього су-

спільного ладу. Зрештою, з нею тісно пов'язані інші глобальні проблеми сучасності. До них можна віднести демографічну, екологічну, енергетичну та інші. Тому держави, що мають великий агропродовольчий потенціал, саме до яких належить Україна, повинні сприяти розв'язанню продовольчої проблеми у світі.

На даний час показники споживання основних продуктів харчування населенням є критичними. Особливо це стосується споживання таких агропродовольчих продуктів як м'яса, молока, фруктів і ягід, риби, овочів та яєць. Населення нашої держави споживає даних продуктів лише в межах від 50 до 65 % фізіологічних норм харчування. Тільки за такими продуктами як «хліб та хлібопродукти», «картопля», «олія» та «цукор» фактичне споживання дещо перевищило раціональну норму. Проте таке перевищення щодо зазначених продовольчих груп, особливо хлібопродуктів та картоплі, переконливо свідчить про незбалансованість харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок продуктів, що є більш економічно доступними.

Для розвитку та повноцінного функціонування людського організму, а також відтворення робочої сили, енергетична цінність добової спожитої кількості продуктів харчування повинна бути на рівні 3000 ккал. Нині середньостатистичний українець споживає близько 2550 ккал на добу, що відповідає мінімально необхідній нормі для громадян економічно розвинутих країн [34].

Дотримання фізіологічних норм споживання основних продуктів харчування є життєво необхідним, особливо при дотриманні вітамінно-калорійного балансу в організмі людини. У продовольчому забезпеченні населення відбуваються негативні тенденції, які проявляються як у зменшенні споживання усіх видів агропродовольчої продукції, так і в погіршенні їх балансу. Отже, на нашу думку, одним із основних завдань вітчизняного агропродовольчого комплексу є виробництво високоякісних продуктів харчування, споживання яких стабілізуватиме стан здоров'я населення, а отже, і продуктивність праці.

На жаль, як свідчать дані ООН, ціни на продовольчу продукцію у світі поступово зростають. Це пояснюється такими факторами:

- кількість населення планети поступово збільшується. Якщо у 1990 році кількість населення на Землі становило 5,26 млрд чол., то вже у жовтні 2011 р. їх число зросло до 7 млрд чол. Причому за останні роки 90 % приросту населення припадає на слаборозвинуті країни світу [90];

- поступове зменшення площ, які придатні для вирощування сільськогосподарської продукції. Загалом у світі на землі сільськогосподарського обробітку припадає 4810 млн га, із них рілля – 1340 млн га, луки та пасовища – 365 млн га. Найбільша площа ріллі знаходиться в США – 185 млн га, Індії – 160 млн га, Росії – 134 млн га, Китаї – 95 млн га, Канаді – 46 млн га, Казахстані – 36 млн га та Україні – 32 млн га. При цьому через поступове погіршення навколишнього середовища, нераціонального використання земель та інших об'єктивних причин щороку втрачається від 5 до 10 млн га сільськогосподарських угідь, ще 19,5 млн га – через динамічно швидкий розвиток промисловості та ринку нерухомості [199];

- зростання споживання продуктів харчування у густо населених країнах світу таких як Індія та Китай. Це пояснюється зростанням економік даних країн і супроводжується збільшенням доходів населення та споживчого попиту;

- збільшення обсягів вирощування тих зернових культур, які сприятливі для виробництва біопалива. За даними ФАО, починаючи з 2000 р. споживання злаків у їжу зросло на 4 %, а використання їх у промислових цілях – більше ніж на 25 %. Так, наприклад, уряд США надає субсидії фермерським господарствам та сільськогосподарським підприємствам для вирощування таких культур як кукурудза, пшениця та ріпак. В країнах ЄС введено Директиву 2003/30/ЄС. Вона регламентує про необхідність заміни 5,75 % дизеля та бензину на транспортних засобах та сприянню використанню біопалива і передбачає відведення від 4 до 13 % площ сільськогосподарських угідь на виробництво сировини для біопалива [44];

- у зв'язку із накопиченням бюджетних дефіцитів та загрозою виникнення дефолтів у деяких Європейських країнах спостерігається нестабільність на світових фінансових ринках. Для інвесторів це несе загрозу

неповернення вкладених коштів, тому дедалі активнішим стає вкладення спекулятивних ресурсів у виробництво продовольства, попит на яке прогнозовано збільшуватиметься [60, С. 135–144].

На нашу думку, серед вищезазначених причин для України особливо важливим є зростання цін на енергоносії. Це спричиняє підвищення цін на продукти харчування, оскільки збільшуються витрати на добрива, транспортування, обробку та зберігання сільськогосподарської продукції, тобто збільшується собівартість агропродовольчої продукції.

Раніше переважна кількість населення України була задіяна веденням сільськогосподарського виробництва. Завдяки поступовому нарощуванню темпів аграрного виробництва відбулося збільшення мешканців у сільській місцевості. В подальшому зі становленням та розвитком ринкових відносин та через урбанізацію і ряд мікро- та макрофакторів загострилося питання безробіття у сільській місцевості. Через зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у 90-х рр. XX ст. виникло приховане безробіття, що створило певні труднощі у формуванні та функціонуванні ринку робочої сили у сільській місцевості.

На даний час однією із основних продовольчих культур залишається пшениця. Україна володіє потужним сукупним потенціалом у галузі зерновиробництва. Завдяки запровадженню інтенсифікації даної галузі та підвищенню рівня конкурентоспроможності можливо підвищити рівень експортного потенціалу. Крім зерна, до основних стратегічних культур можна віднести цукровий буряк та соняшник. Стан справ галузі тваринництва залишається складним. За останні роки дана галузь втратила значний потенціал. Так за даними Держкомстату та Міністерства АПК і продовольства, населення України в середньому споживає 900 тис т м'яса та м'ясопродуктів за рік, і лише половина з них надходить на ринок від вітчизняних товаровиробників. Близько 300 тис т м'яса та м'ясопродуктів імпортується. Одними із найбільших імпортерів є такі країни як Бразилія, Аргентина, Польща [103; 104]. Решта м'ясних ресурсів на вітчизняний ринок надходить з невизначених каналів. Таку

різницю можна обґрунтувати рядом помилок при збиранні та аналітичній обробці інформації. Але, навіть виходячи з таких даних, можна зробити висновок, що продукція тваринництва на вітчизняному ринку є не конкурентоспроможною. Через різкі коливання цін на м'ясні ресурси сільськогосподарські товаровиробники тваринницької продукції не зацікавлені запроваджувати у виробництво інтенсивні технології. Високі ризики та невизначеність у даній галузі не сприяють зацікавленості інвесторів здійснювати капітальні вкладення, а через низьку віддачу грошових коштів взагалі призводять до відмови від виробництва тваринницької продукції.

Дещо краща ситуація спостерігається у галузях молочного скотарства та птахівництва. Але незважаючи на їх значний сукупний агровиробничий потенціал, не для всіх вітчизняних товаровиробників даний вид діяльності є прибутковим.

Загалом тенденції, які склалися в агропродовольчому виробництві України за період 2001–2011 рр., переконливо свідчать, що сільське господарство досі не набуло нових якісних стимулів для економічного зростання. Соціально-економічне становище сіл було нестабільним та слабо прогнозованим і залежало тільки від кліматичних умов. Основними причинами такого стану є відсутність впровадження нових виробничих технологій, структурного реформування та брак фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників.

Тому вирішення агропродовольчої проблеми є основним пріоритетом аграрної політики держави. Потреби населення щодо задоволення його всіма основними продуктами харчування повинні забезпечуватися за рахунок функціонування і розвитку достатньо потужного в ресурсному і виробничому відношеннях національного агропродовольчого комплексу.

Отже, як показують проведені дослідження, досягнення належного стану агропродовольчої безпеки сприяє таким чинникам:

- поступовому зниженню залежності України від країн-експортерів. Це сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки;

- зростанню експорту вітчизняних агропродовольчих завдяки поліпшенню якості продукції та впровадженню міжнародних стандартів;
- економії державних коштів щодо закупівлі імпортних агропродовольчих товарів;
- зміцненню позиції країни у міжнародному поділі праці;
- підвищення іміджу країни за рахунок покращення її еколого-економічних показників та підвищення якості життя населення;
- зниження чинника тіньової економіки шляхом легалізації всіх обсягів виробництва агропродовольчої продукції.

Також не слід допускати імпортої експансії тих агропродовольчих товарів, виробництво яких у необхідних обсягах може здійснювати національний агропродовольчий комплекс [47, С. 9]. Потенційно Україна здатна забезпечити продуктами харчування, за різними оцінками експертів, близько 145–150 млн чол., але для цього потрібно підняти теперішній стан сільського господарства хоча б на рівень її найближчих сусідів з ЄС [96].

Виробництво продукції сільського господарства має пряме відношення до рівня споживання основних продуктів харчування населенням України [200, С. 29]. Для того, щоб збільшити продовольчий потенціал громадян та довести його до раціонального рівня, потрібно збільшити обсяги виробництва сільськогосподарської сировинної продукції [96].

В Україні потреби в основних продуктах харчування забезпечуються функціонуванням і розвитком національного агропродовольчого комплексу. З огляду на це, продовольча безпека держави визначається виробничо-продуктивною стійкістю АПК та його здатністю вчасно реагувати на кон'юнктуру агропродовольчого ринку; наявністю необхідних обсягів перехідних запасів; рівнем платоспроможності населення, що має забезпечувати доступність продовольства всім громадянам; недопущенням імпортої експансії тих продовольчих товарів, продукування яких у необхідних обсягах може здійснювати національний агропродовольчий комплекс [11].

До чинників, які здійснюють негативний вплив на продовольчу безпеку країни, можна віднести високий ступінь невизначеності та прогнозованості, незначну питому вагу великих сільськогосподарських формувань, відносно низьку купівельну спроможність населення та обмеження доступу для нього багатьох якісних продуктів харчування. Також через високий ступінь зносу основних фондів не відбуваються процеси, що прискорюють їх відтворення. Саме тому агропродовольче забезпечення країни є одним із найважливіших завдань у підвищенні якісного стану стійкості національного розвитку на найближчу перспективу.

Доцільно відмітити, що від становища природних та кліматичних умов, рівня розвитку матеріально-технічної бази, інноваційно-інвестиційної діяльності, а також вирішення комплексу соціальних питань залежить стан продовольчої безпеки держави. Уряд країни повинен спрямовувати необхідну кількість фінансових ресурсів для отримання економічно обґрунтованих значень показників агропродовольчої безпеки.

Зазначимо, що серед багатьох країн світу Україна має вагомий агропродовольчий потенціал, а ефективне використання родючих земель є запорукою щодо формування національними агропідприємствами конкурентних переваг на зовнішньому ринку як потужного експортера агропродовольчої продукції та продуктів її переробки. Серед вітчизняних науковців сформована думка, що за наявності конкурентних переваг на світовому ринку саме агропродовольче виробництво є однією із пріоритетних галузей економіки України [44, С. 115; 96]. Разом із тим, виробництво якісної агропродовольчої продукції здійснюється завдяки поєднанню таких складових як земельні, матеріальні та трудові ресурси, нематеріальні та фінансові ресурси (рис 1.1).

Земля є одним із головних природних ресурсів, якому необхідно приділяти особливу увагу. Родючість земельних ресурсів можна відновити тільки шляхом значних капіталовкладень на одиницю продуктивних угідь. Проте даний процес є занадто повільним, оскільки за 100 років можна відновити лише 1 см гумусового горизонту.

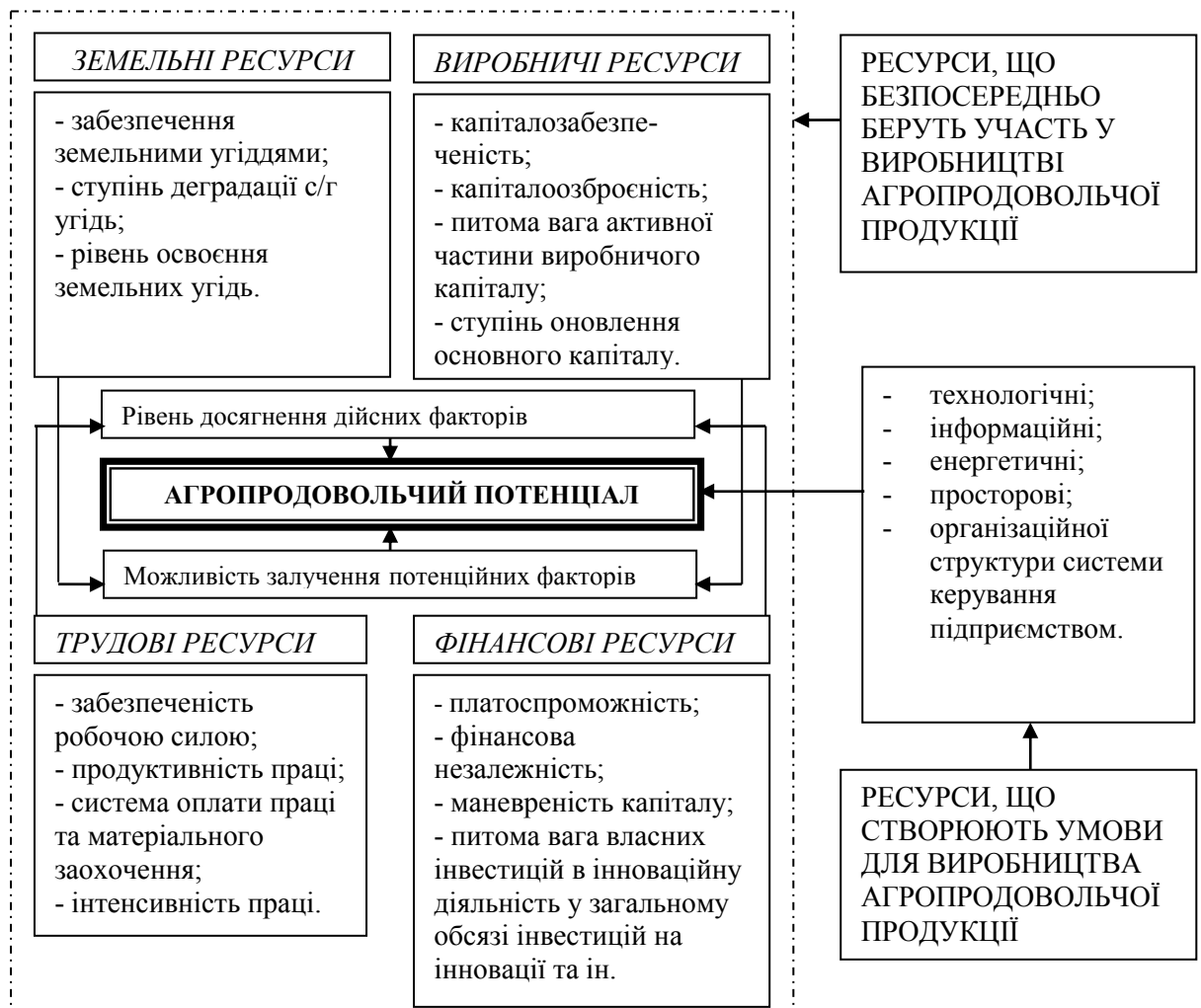

Рис. 1.1 Складові впливу на формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Як засвідчує досвід високо розвинутих країн, родючість земель сільськогосподарського призначення можна відновити шляхом використання інноваційних технологій. У той час, коли Україна, маючи потужний агропродовольчий потенціал, через технологічну відсталість, продовжує здійснювати «збирацький» тип виробництва агропродовольчої продукції, розвинуті країни при порівняно низькому рівні родючості угідь завдяки застосуванню наукомістких технологій отримують сталі врожаї [79, С. 16].

Також потрібно погодитися з думкою І. І. Червена, який у своїх наукових працях [187] зазначає, що показники, які визначають ступінь використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, варто поділити на дві групи. До першої групи відносяться показники, що відображають відтворення земель: питома вага сільськогосподарських угідь у загальній земельній площі

підприємства; обсяг виконаних механізованих робіт у розрахунку на 1 га земель в обробітку; частка у сільськогосподарських угіддях земельних площ, які знаходяться в обробітку, в тому числі ріллі та багаторічних насаджень; частка рекультивованих земель, а також зрошених та удобрених площ та ін. До показників другої групи слід віднести ті показники, які характеризують економічну ефективність використання земельних ресурсів.

Недостатнє забезпечення сільськогосподарського підприємства хоча б одним із зазначених ресурсів значно ускладнює процес його виробничої діяльності, гальмує досягнення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції.

Отже, нинішній стан, у якому знаходяться сільське господарство України, вимагає обґрунтованого визначення стратегічних напрямів здійснення аграрної політики, зупинення спаду і забезпечення нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, відновлення внутрішнього та зовнішніх ринків агропродовольства, прискорення соціально-економічного розвитку сільських територій.

1.2. Теоретичні засади формування і використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

У сучасних умовах господарювання досить актуальним є дослідження формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств, що являє собою процес ідентифікації та створення спектра підприємницьких можливостей, його структуризації та побудови певних організаційних форм задля стабільного розвитку та ефективного відтворення, та його ефективного використання [169].

Достатній рівень агропродовольчого потенціалу є одним із найважливіших чинників ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва, проте процесам його формування підприємства не завжди приділяють належну увагу.

Україна має значний агропродовольчий потенціал, але дійсний рівень його використання суб'єктами господарської діяльності становить менше 40 %. Через брак фінансових ресурсів в аграрній галузі не можливо впровадити нові технології господарювання. Це є однією з основних причин виникнення даної ситуації.

Головною складністю щодо аналізу процесів формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств є необхідність дослідження всіх елементів у цілісності, взаємозв'язку та їх динаміці. Дані компоненти функціонують тільки в межах існування єдиного цілого. Ґрунтуючись на основах теорії систем, ознака цілісності означає, що системи функціонують в межах цілого. В подальшому дану систему можна розподіляти на певні компоненти. Наприклад, агропродовольчий потенціал, що є відкритою соціально-економічною системою складається із певної сукупності взаємозалежних компонентів, таких як виробничого, технічного, кадрового, інноваційного, інформаційного та інших. На початковому етапі доцільно розглядати агропродовольчий потенціал як єдине ціле, із його властивостями та взаємозв'язками із внутрішнім та зовнішнім середовищем. На наступному кроці потрібно дослідити різні компоненти у середині даної системи.

Процес формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства є одним із напрямків його економічної стратегії та передбачає створення й організацію системи ресурсів й умов таким чином, щоб результат їхньої взаємодії був чинником успіху в досягненні стратегічних, тактичних та оперативних цілей діяльності підприємства [80]. Тому досить важливим при формуванні агропродовольчого потенціалу використовувати основні наукові підходи [168]:

- системний підхід виступає одним із основних у процесі формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств, застосування системного підходу дозволяє розглядати агропродовольчий потенціал у сукупності взаємопов'язаних елементів однієї складної динамічної системи. Ця система зазнає на собі впливу різних внутрішніх та зовнішніх чинників, що спричиняє постійну її зміну;

– маркетинговий підхід передбачає орієнтацію на формування можливостей сільськогосподарського підприємства, що націлена на споживача. Це означає, що формування будь-якого елемента агропродовольчого потенціалу повинне ґрунтуватися на постійному глибокому аналізі і прогнозуванні конкурентоспроможності та ринкових потреб;

– функціональний підхід застосовується для знаходження нових, оригінальних технічних рішень, які змогли б задовольнити існуючі чи потенційні потреби;

– інноваційний підхід зосереджений задля здійснення активізації інноваційної діяльності, в основі якої мають бути фактори виробництва й інвестиції;

– комплексний підхід передбачає необхідність урахування таких чинників як технічні, екологічні, економічні, організаційні, соціальні та інші;

– інтеграційний підхід застосовується під час процесу формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств. Метою даного підходу є дослідження, посилення взаємозв'язків та взаємодії між окремими його структурними елементами;

– динамічний підхід дозволяє здійснити встановлення причинно-наслідкових зв'язків на основі проведення ретроспективного аналізу поведінки подібних систем на деякому часовому інтервалі;

– в основі оптимізаційного підходу лежить знаходження кількісних оцінок та встановлення певних залежностей між окремими елементами агропродовольчого потенціалу за допомогою економіко-математичних і статистичних методів обробки інформації даних;

– адміністративний підхід передбачає регламентацію функцій, прав, обов'язків, нормативів якості, витрат, що пов'язані із реалізацією сільськогосподарської продукції, у нормативних актах за допомогою методів примушування;

– структурний підхід щодо процесу формування агропродовольчого потенціалу базується на його структуризації та встановленні вагомих

пріоритетів серед елементів агропродовольчого потенціалу. Це дозволить виявити оптимальне співвідношення щодо розподілу ресурсів між ними.

Отже, спираючись на вищесказане, можна стверджувати, що ефективне формування та використання агропродовольчого потенціалу можливе лише за умови раціонального використання та розподілу ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Основними ресурсами системного процесу відтворення агропродовольчого потенціалу на регіональному рівні повинні стати науково-технічний потенціал агропродовольчої сфери регіону; виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств, що виробляють матеріально-технічні ресурси для здійснення аграрного виробництва; фінансові та інвестиційні ресурси; кадровий потенціал регіону та інноваційна система його відтворення; система менеджменту [93; 97].

На сучасному етапі розвитку економіки України агропродовольчий ринок спрямований на виробництво і реалізацію конкурентоспроможної агропродовольчої продукції для забезпечення продовольчої безпеки держави та формування експортного потенціалу [35; 69; 110; 133]. Виробництво агропродовольчої продукції в Україні протягом останнього часу залишається занадто дорогим, насамперед з точки зору досить великої питомої ваги витрат населення на продукти харчування від загального обсягу його доходів, а також надзвичайно землемістким та енергозатратним. Так, витрати паливно-мастильних матеріалів у сільському господарстві на одиницю оброблюваної площі та одержуваної продукції в Україні у 2–4 рази вищі, ніж у країнах Західної Європи та Північної Америки [24, С. 29].

Україна має значні резерви щодо збільшення виробництва агропродовольчої продукції, що сприятиме забезпеченню продуктами харчування власного населення, можливості його експорту, покращення умов праці аграрних товаровиробників, їх соціального забезпечення та підвищення життєвого рівня. Світовим експортерам зернової продукції та країнам Європейського Союзу вже досить складно здійснювати нарощування вро-

жаю [131]. На відміну від них Україна все ще зберігає свій потенціал розвитку, що є однією з вагомих причин необхідності розвитку агропродовольчого потенціалу. Разом з тим, нині обсяги експорту агропродовольчої продукції з України у розрахунку на душу населення є одними з найнижчих у світі. Міжнародна торгівля агропродовольчими товарами спроможна здійснювати вплив на агропродовольчий потенціал країни, а також на перспективи сталого розвитку агропродовольчої сфери. Політика, яку здійснює Українська держава в аграрному секторі, перш за все спрямована на відновлення та зміцнення її позицій на світових агропродовольчих ринках. Завдяки цьому у майбутній перспективі можна досягти додаткових можливостей економічного розвитку.

У світовій агропродовольчій системі (рис. 1.2) Україна займає досить скромне місце, проте її роль в окремих регіонах і на певних ринках досить суттєва. До загальних проблем, з якими стикається наша держава у своїх взаємовідносинах із світовою агропродовольчою системою, належить висока залежність від імпорту ресурсів для виробництва продовольства, іноземного капіталу та кредитів; протекціонізм відносно до вітчизняних товаровиробників; недосконалість чи відсутність елементів ринкового механізму; недоліки державних методів регулювання [46, С. 79].

На нашу думку, для того, щоб досягти оптимальний рівень агропродовольчого потенціалу, доцільне виконання таких вимог:

- здійснювати безперешкодний доступ до високоякісних агропродовольчих товарів для всіх категорій населення;
- чітко та неухильно дотримуватися світових стандартів щодо якості агропродовольчої продукції;
- сприяти створенню максимально сприятливих умов щодо виробництва оптимально обґрунтованих обсягів якісної вітчизняної агропродовольчої продукції;
- встановити ряд обмежень щодо ввезення на внутрішній агропродовольчий ринок продукції, що високоякісно виробляються вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками;

- забезпечити мотивацію тих сільськогосподарських підприємств, які вирощують високоякісну агропродовольчу продукцію, що має високий попит на зовнішніх агропродовольчих ринках;
- дотримання вимог, які б не дозволили допустити виробництво неякісної агропродовольчої продукції;
- здійснювати планування та економічне прогнозування оптимальних обсягів виробництва агропродовольчої продукції для потреб внутрішнього ринку.

Рис. 1.2 Основні складові світової агропродовольчої системи

Перевагами України у формуванні агропродовольчого потенціалу є сприятливі природно-кліматичні умови та наявність одних із найродючіших земель у світі. На формування агропродовольчого потенціалу найбільший вплив мають система господарювання та рівень економічного розвитку країни, природні умови та структура земельного фонду, стан матеріально-технічної бази галузей комплексу, демографічна ситуація і забезпеченість трудовими ресурсами тощо. Специфічним негативним чинником формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств України стало суттєве зниження доходів населення та відповідне звуження агропродовольчого ринку. Як відомо, агропродовольчий потенціал безпосередньо залежить також від

якості насіннєвого матеріалу чи племінного фонду, інноваційні технології вирощування, догляду та збирання тощо [176, С. 62].

Фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, особливо в умовах глобальної фінансової кризи, не дозволяє без додаткових заходів державної та регіональної підтримки проводити відтворення матеріально-технічної бази. І хоча сільське господарство одержує державну фінансову підтримку у вигляді дотацій, даних коштів суттєво не вистачає для поліпшення матеріально-технічної бази, яка з кожним роком скорочується. Нині за оцінками експертів рівень її зношеності досягає 60–80 %. Через ряд об'єктивних і суб'єктивних чинників державні дотації не завжди доходять до сільськогосподарського товаровиробника. Нині переважна частина сільськогосподарських підприємств України здійснює свою виробничо-господарську діяльність без застосування інноваційних технологій, нових сортів рослин та порід тварин. Ситуація ускладнюється тим, що, наприклад, вітчизняна сільськогосподарська техніка, хоча і має меншу вартість, але показники її технічного рівня, продуктивності та надійності не відповідають міжнародним стандартам.

Через обмеженість земельних ресурсів потреби в агропродовольчій продукції, що невпинно зростають, неможливо задовольнити, обробляючи тільки найродючіші ґрунти. Тому обробляються також і середні та найменш родючі ділянки. Потенціал кожного сільськогосподарського підприємства на 70 % формується за рахунок саме земельних ресурсів, їхньої якості, місцезорозташування. Оцінка всіх цих чинників має відбуватися через ринок, який сьогодні не функціонує за браком законодавчого поля [19; 62; 99].

Один із підходів щодо визначення продовольчої ефективності використання агропродовольчого потенціалу передбачає оцінку виходу інтегрального харчового продукту із земельної території (формула 1.2) [79]:

$$E = \frac{P_i}{T}, \quad (1.2)$$

Де P_i – обсяг виробництва i -го продовольчого продукту, тис т;

T – сумарні земельні угіддя, тис га.

Слід зауважити, що якщо не всі види земельних угідь використовуються для виробництва агропродовольчої продукції, тому для визначення продовольчої ефективності використання агропродовольчого потенціалу необхідно використовувати лише ті сільськогосподарські землі, які безпосередньо беруть участь у виконанні продовольчої функції агропродовольчого потенціалу [107, С. 247–249].

Крім того, через досить складну демографічну ситуацію, що виникла у сільській місцевості, відбувається поступова міграція робочої сили до міста [52; 59]. Тому наступним за мірою впливу фактором щодо формування та використання агропродовольчого потенціалу сучасних сільськогосподарських підприємств доцільно вважати рівень кількісного забезпечення та якісні характеристики трудових ресурсів.

Важливою проблемою процесу формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств є їх матеріально-технічне забезпечення. Проведене дослідження матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств засвідчило про суттєву нестачу технічних потужностей в аграрному секторі. Дана техніка та механізми характеризується відносно низьким рівнем ефективності та неекономічністю. Отже, необхідно сприяти впровадженню та модернізації нової техніки, що призведе до зростання ефективного господарювання, а також буде запорукою зростання рівня продуктивності праці. Нині сільськогосподарські підприємства, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, забезпечені технікою на 40–50 %, з якої близько 90 % вже давно відпрацювали свій амортизаційний термін. Як наслідок цього є порушення технологічного процесу виробництва агропродовольчої продукції у сільському господарстві [145; 154; 182].

Вивчення забезпеченості АПК трудовими ресурсами, з одного боку, показало забезпеченість даного сектора, а з іншого, існування потреби у кваліфікованих робочих кадрах, які б мали навички роботи із новою технікою, що поступово з'являється у агропромисловому секторі.

Низька платоспроможність сільськогосподарських підприємств призвела до спаду їх технічної оснащеності, що призводить до несвоєчасного виконання технологічних процесів. Через відсутність грошових засобів на закупівлю запасних частин несвоєчасно проводиться ремонт техніки і технологічне обслуговування, що є причиною функціональної неготовності техніки.

Обов'язковою передумовою ефективного формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств слід вважати створення повно цінного та конкурентного ринку засобів виробництва. Такий ринок повинен мати за мету забезпечувати, тобто давати можливість вільно продавати та купувати сільськогосподарські машини, трактори, матеріали, паливе, сировину та інші ресурси за прийнятними для аграрних товаровиробників цінами [24, С. 34].

Також на ефективність формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств негативно впливає низький рівень застосування органічних та мінеральних добрив. Добрива є одним з найефективніших чинників підвищення врожайності рослинницької продукції та підвищення її якості. За рахунок застосування добрив відбувається збільшення врожайності близько на 50 %. Нині середня щільність розміщення виробництва агропродовольчої продукції в Україні за більшістю видів продуктів перевищує середньоєвропейські показники, зокрема фруктів і ягід, м'яса – в 1,2–1,8 раза, яєць, овочів, молока, зернових – у 2,4–3,3 раза, картоплі, цукру – у 4,4–5 раза, соняшникової олії – у 6–8 разів [176; 181].

Значна кількість сільськогосподарських підприємств України потребує отримання прямих інвестицій для забезпечення новими технологіями з метою підвищення врожайності сільськогосподарських культур.

На даному етапі розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств важливу роль відіграє впровадження новітніх технологій та досягнень науково-технічного прогресу. Інноваційна діяльність є важливою складовою щодо прискорення зростання агропродовольчого потенціалу та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції [118; 175]. У цілому врахування інноваційних процесів у розвиток

агропродовольчого потенціалу сприятиме підвищенню його ефективності, а також вирішенню продовольчої безпеки.

Без інтенсивного впровадження інноваційних технологій та застосування елітного насіння високоврожайних сортів та гібридів, продуктивних порід худоби неможливо досягти ефективного формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств. Все це є наслідком залучення інновацій, що являють собою діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [121].

З огляду на це варто погодитися із твердженням І. Л. Федуна, що інноваційний процес у сільському господарстві включає напрями використання об'єктів інтелектуальної власності, якими є інноваційна продукція у вигляді нових технологій, машин, знарядь, сортів та гібридів сільськогосподарських культур, племінного молодняку високопродуктивних порід тварин, ліній та кросів птиці із пропозиціями відповідних технологій щодо їх використання [170; 180, С. 222]. Цілком обґрунтованим і доведеним на практиці є те, що нова техніка і технології допомагають збільшувати врожаї сільськогосподарських культур, знижувати втрати при зберіганні врожаю, його транспортування та, як наслідок, посилювати продовольчу безпеку країни.

Основною метою інновацій в аграрній сфері є забезпечення економічності та екологічності сільськогосподарського виробництва. В умовах низької платоспроможності населення України саме експорт сільськогосподарської продукції може стати джерелом для інноваційних процесів та підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції [35].

Як відомо, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на світовому ринку визначається рівнем застосування інноваційних енерго-, ресурсо- і трудозберігаючих технологій. Саме такі технології з використанням високопродуктивної техніки зумовлюють інтенсивний розвиток рослинницьких і тваринницьких галузей, в результаті чого досягається економія ресурсів, зберігається та відновлюється родючість ґрунту, зростає урожайність

сільськогосподарських культур, покращується якість продукції, підвищується продуктивність вирощування худоби тощо.

Потрібно відзначити, що нині вартість матеріально-технічних та енергетичних ресурсів значно вища порівняно із вартістю сільськогосподарської продукції. Тому проблема енерго- та ресурсозбереження має бути пріоритетною в сільськогосподарському виробництві. Кількість зерна, яке необхідно продати сільськогосподарському товаровиробнику для придбання однієї машини, збільшилося у 2008 р. порівняно з 2000 р. більше, ніж у 10 разів. При такому диспараті сільськогосподарські підприємства не в змозі використовувати сучасні інноваційні технології. Це ж стосується і паливно-мастильних матеріалів, ціна на які з кожним роком поступово зростає [180].

Специфічною особливістю формування та використання агропродовольчого потенціалу є наявність взаємозалежності та взаємодоповнюваності окремих галузей. Все це вимагає всебічного обґрунтування галузевої структури сільськогосподарських підприємств. Дана особливість виражається в тому, що товарної форми набуває не вся сільськогосподарська продукція, а значна її частина надходить у використання в наступних циклах відтворення.

Особливістю окремих елементів агропродовольчого потенціалу є те, що вони доповнюють один одного, і тому їх вплив інтегральний. Наприклад, збільшення внесення мінеральних та органічних добрив і впровадження нових технічних засобів підвищує агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств. При цьому поліпшення одного елементу не може істотно збільшити агропродовольчий потенціал. Таким чином, максимальне збільшення агропродовольчого потенціалу та його якісне вдосконалення можливі при одночасній модернізації всіх його елементів.

Основними проблемами щодо розвитку та використання агропродовольчого потенціалу, які вимагають невідкладного вирішення, є подолання негативних тенденцій уповільнення економічного зростання, зупинення спаду виробництва сільськогосподарської продукції, зміцнення та підвищення ефективності використання його ресурсного потенціалу, розширення

асортименту та поліпшення якості агропродовольчих товарів. Важливою умовою ефективного розвитку агропродовольчого потенціалу є формування належного механізму функціонування системи інтегрованої економіки, яка передбачає об'єднання технологічних і економічних інтересів всіх його учасників – від виробників сільгоспсировини та її переробки до харчової промисловості та мережі збуту готової продукції.

Негативним чинником у формуванні агропродовольчого потенціалу є те, що сільське господарство є менш інвестиційно привабливою галуззю порівняно з іншими галузями економіки. Це спричинено тривалим періодом виробництва сільськогосподарської продукції, який продовжується нерідко більше року та характеризується поступовим наростанням вкладень від початку виробництва до його завершення й одночасним вивільненням коштів у кінці виробництва при одержанні готової продукції [188; 190]. Потенційні інвестори спрямовують свій капітал насамперед у ті виробництва, де має місце швидкий кругообіг коштів, а отже, де можна отримати швидку віддачу від його інвестування. За цією характеристикою, як бачимо, сільське господарство є менш привабливою галуззю. Якщо взяти до уваги ще й існування підвищеного ризику недоодержання готової продукції в очікуваному обсязі через незалежні від виробника обставини – несприятливі природно-кліматичні умови, то стає зрозумілим, чому ця особливість сільського господарства не є тимчасовою, а органічно притаманна йому і проявляється лише з різною інтенсивністю залежно від стану розвитку галузі та окремих аграрних підприємств та кон'юнктури на ринку інвестицій [135; 163; 177].

Разом з тим, можна стверджувати, що імпортна продукція, яка надходить на внутрішній ринок, негативно впливає на розвиток вітчизняного аграрного сектора. Загальновідомо, що країни-імпортери такої агропродовольчої продукції свідомо занижують ціни на неї. Такими діями вони спричиняють зниження внутрішніх цін та призводять до скорочення відповідної виробничої діяльності, а також посилюють залежність внутрішнього ринку від імпорту більш дешевих субсидованих агропродовольчих товарів.

Субсидування експорту призводить також до зменшення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції країн, які не застосовують експортні субсидії, на ринках «третіх» країн, результатом чого є фінансові втрати у зв'язку із недоотриманням доходів від експорту. Крім потужного субсидування експорту сільськогосподарської продукції, не менш небезпечною для збалансованого розвитку вітчизняної агросфери є поширена практика квотування сільськогосподарського імпорту, зокрема країнами ЄС, що значно обмежує можливості доступу українських експортерів агропродовольчої продукції на ринки цих країн [195, С. 88–99].

Нині аграрні підприємства ведуть свою виробничо-господарську діяльність в умовах дії ризиків та невизначеності. Це можна пояснити тим, що економічні процеси відтворення у сільському господарстві неминуче залежать від природних процесів. Виробництво агропродовольчої продукції відбуваються з використанням живих організмів, які часто виступають засобами виробництва. Виходячи з того, що формування та функціонування даних організмів здійснюється безпосередньо до біологічних дій законів, то цим обґрунтовується залежність процесів відтворення агропродовольчого виробництва від залежності природних чинників.

Агропродовольчий потенціал вітчизняних сільськогосподарських підприємств доцільно розглядати як самовідтворювальну систему, яка здатна здійснювати розширене відтворення продуктивних сил агропродовольчого комплексу. Відтворення агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства – це безперервний процес щодо відновлення всіх його компонентів, які його формують. Просте відтворення агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства здійснюється у незмінних обсягах для відновлення спожитих факторів виробництва та забезпечення безперервності його функціонування.

Стосовно ключових суспільно-політичних та науково-методологічних основ формування агропродовольчої сфери академік НААН України В. В. Юрчишин зазначає, що запорукою відроджувального успіху є, з одного

боку, його базування на чітких стратегічно концептуальних вихідних засадах, а з іншого – синхронізація відроджувальних процесів на всіх рівнях: державному, регіональних та безпосередньо виробничих. Поряд з державною достатньо відповідальною повинна бути роль регіональних рівнів управління [202, С. 61–64].

Разом з цим для підвищення рівня виробництва сільськогосподарської продукції та агропродовольчого потенціалу зокрема, ННЦ «Інститут аграрної економіки» були розроблені стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. У даному дослідженні були визначені основні стратегічні напрями розвитку сільськогосподарського виробництва та сільських територій, удосконалення земельних відносин, організації та техніко–технологічного забезпечення виробництва, підприємництва, формування інфраструктури ринку і цінового механізму, удосконалення міжгалузевих і внутрішньогалузевих економічних відносин, фінансово-кредитного забезпечення, управління галуззю, інформатизації, інноваційного забезпечення розвитку сільського господарства [156].

Розширене відтворення агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства передбачає кількісний та якісний розвиток виробничих факторів та інших складових потенціалу, які забезпечують вищу результативність соціально-економічних показників його виробничо-господарської діяльності. У межах розширеного відтворення доцільно розмежовувати такі типи розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства: екстенсивний, що є відносно застарілим, інтенсивний (інноваційний) та екстенсивно-інтенсивний (змішаний).

Екстенсивний тип відтворення є надмірно ресурсномістким, оскільки виробничі витрати постійно зростають, а їх віддача знижується. При цьому відбуваються процеси виснаження та забруднення природного середовища, насамперед ґрунтів (рис. 1.3). За екстенсивного типу відтворення потенціалу збільшення масштабів виробництва досягається за рахунок додаткового залучення трудових, природних ресурсів і засобів виробництва і збереження сформованої техніко-технологічної основи [24, С. 29].

За інтенсивного типу відтворення розвиток агропродовольчого потенціалу досягається через якісне вдосконалення таких виробничих чинників як застосування прогресивних знарядь та предметів праці, а також різних видів енергетичних ресурсів, постійного підвищення кваліфікації персоналу як в технологічному, так і в управлінському аспекті, а також оптимально обґрунтоване поліпшення використання всіх наявних складових потенціалу сільськогосподарського підприємства. Щодо змішаного типу розширеного відтворення агропродовольчого потенціалу, то він характеризується збалансованістю чи домінуванням одного з двох інших факторів розвитку. Тому розрізняють переважно екстенсивний, переважно інтенсивний чи змішаний характер економічного розвитку [79; 169].

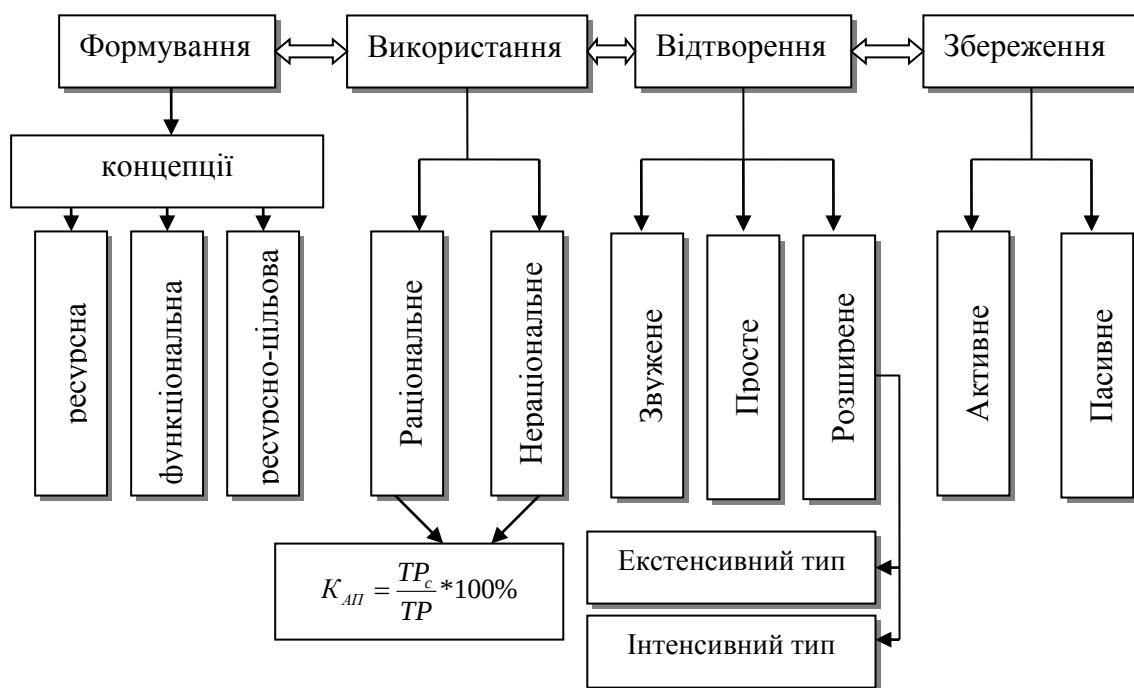

Рис. 1.3 Система взаємозв'язків формування, використання, відтворення та збереження агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Упродовж останнього часу інтенсивно розпочалися процеси впровадження спеціалізації сільськогосподарського виробництва, що спонукає підвищенню рівня агропродовольчого потенціалу країни. Відбувається поступовий перехід окремих сільськогосподарських підприємств на високо-

інтенсивну та спеціалізовану основу. В цих умовах виникає необхідність розвитку процесів кооперації [63; 70].

Розвивається горизонтальна та вертикальна інтеграція. Горизонтальна інтеграція являє собою форму організації співробітництва юридично та економічно самостійних сільськогосподарських підприємств та організацій, що відносяться до однієї галузі, які спеціалізуються на виробництві, переробці та реалізації певного виду сільськогосподарської продукції з метою найефективнішого використання наявних у розпорядженні ресурсів.

Вертикальна інтеграція – це організація співпраці юридично та економічно самостійних сільськогосподарських підприємств та інших організацій, які в процесі відтворення на основі поділу праці здійснюють різні стадії виробничого циклу: виробництво сировини, збереження, транспортування, обробку, переробку та торгівлю готовими продуктами сільськогосподарського походження [7].

На думку вчених, організація виробничих та обслуговуючих кооперативів має стати одним із важливих напрямів самозахисту сільських товаровиробників та виходу агропромислового комплексу України з кризової ситуації.

1.3. Методичні основи дослідження формування і використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Розвиток сільськогосподарської галузі як у світі, так і в нашій країні передбачає створення більш сталого виробництва продукції сільського господарства, що вимагає науково обґрунтованого підходу щодо досліджуваної проблеми. На різних етапах економічного розвитку галузі багато вчених-економістів розробляли способи його вивчення (кількісної та якісної оцінки), так як використання недостатньо обґрунтованої методики може призвести до недостовірних, необ'єктивних результатів дослідження, що виключає правомірність їх застосування у даній роботі. Головна складність аналізу процесів формування та використання агропродовольчого потенціалу

сільськогосподарських підприємств полягає у необхідності дослідження всіх компонентів у взаємозв'язку та динаміці.

Наведемо декілька прикладів поняття метод та його тлумачення в наукових працях вчених [20; 27; 71; 83; 94; 95; 132; 162]: шлях дослідження; система правил та прийомів вивчення явищ; теорія та вчення; спосіб теоретичного дослідження та практичного здійснення чогось; сукупність прийомів чи операцій теоретичного або практичного дослідження дійсності; спосіб досягнення цілей; сукупність прийомів, операцій та способів теоретичного пізнання і практичного перетворення дійсності, досягнення певних результатів.

Звідси, виходячи з даних понять, методом дослідження формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств виступає сукупність засобів та прийомів, які застосовуються з метою дослідження стану і розвитку сільськогосподарського виробництва в цілому. Загальним для вивчення багатьох процесів і, зокрема, для дослідження агропродовольчого потенціалу, є діалектичний метод. Даний метод визначає основні принципи наукового підходу, які допомагають всебічно дослідити будь-які явища природи і суспільства. Застосування діалектичного методу потребує вивчення процесів не ізольованих один від одного, а виходячи з їх взаємозв'язку і взаємозалежності, в їх розвитку, а також необхідно враховувати перехід кількісних змін до якісних, зважаючи на те, що кожне з цих явищ визначається цілісністю та боротьбою протилежностей.

Отже, до теоретичної та методичної основи наукового дослідження агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств належить діалектичний метод пізнання, системний підхід щодо вивчення організаційних та економічних явищ, наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених з різних питань розвитку аграрного сектору економіки, інноваційний інтенсифікаційний процеси сільськогосподарського виробництва, рекомендації та розробки науково-дослідних інститутів, законодавчі та інші нормативні документи з досліджуваного питання [204].

Системний підхід ґрунтується на тому, що навколишнє середовище виступає єдиним цілим, а всі явища взаємопов'язані між собою. Тому для аналізу всіх характеристик системи необхідно здійснити дослідження механізму, за допомогою якого взаємодіють та функціонують всі елементи системи [184, С. 91].

Так для дослідження процесу формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств необхідним є проведення наукових досліджень щодо ефективного використання земельних ресурсів, матеріально-технічної бази, впровадження інноваційно-інвестиційних ресурсів та технологій. Загалом одним із провідних чинників, що суттєво впливає на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом агропродовольчої продукції, є потреба у висококваліфікованому персоналі. Для цілковитого задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх споживачів агропродовольчою продукцією сільськогосподарські підприємства визначають генеральну мету своєї діяльності, відповідно до якої формують дерево цілей та визначають комплекс необхідних засобів та шляхів їх досягнення. Вихідним первинним інтегруючим чинником є мета, що націлена на задоволення потреб споживачів різних груп та забезпечення агропродовольчої безпеки в цілому.

При дослідженні будь-якої системи, як відзначають О. М. Жаріков, В. І. Королевська та С. М. Хохлов, важливим є несуперечливе та оптимальне поєднання функцій різних її частин. Саме завдяки несуперечливості, узгодженості всіх функцій створюється гармонійна система, що відрізняється від неупорядкованих процесів. Дані функції будуть доповнювати одна одну, тим самим забезпечуючи виконання більш широкого кола питань. Разом з тим в будь-якій досліджуваній системі функції її складових можуть бути не цілком узгоджені. Тому між ними можуть виникати певні протиріччя, що буде наслідком зниження рівня ефективності функціонування всієї системи в цілому. Звідси випливає, що пізнання функцій компонентів повинно здійснюватися не

окремо, а в єдності та взаємодії. При цьому необхідно знаходити протиріччя між ними та ступені їх узгодженості [61].

Варто зазначити, що агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств являє собою досить складну, динамічну, ієрархічну систему взаємопов'язаних між собою елементів. Йому властиві всі риси, що притаманні системі: цілісність, упорядкованість, взаємозв'язок всіх елементів, гнучкість, складність тощо (рис. 1.4). Як доведено в теорії управління, результативність діяльності певної системи, що утворена з безлічі елементів, оцінюється завдяки синергетичному ефекту. Економічна категорія «синергія» у перекладі з грецької мови означає разом діючий, співробітництво [36; 132; 158].

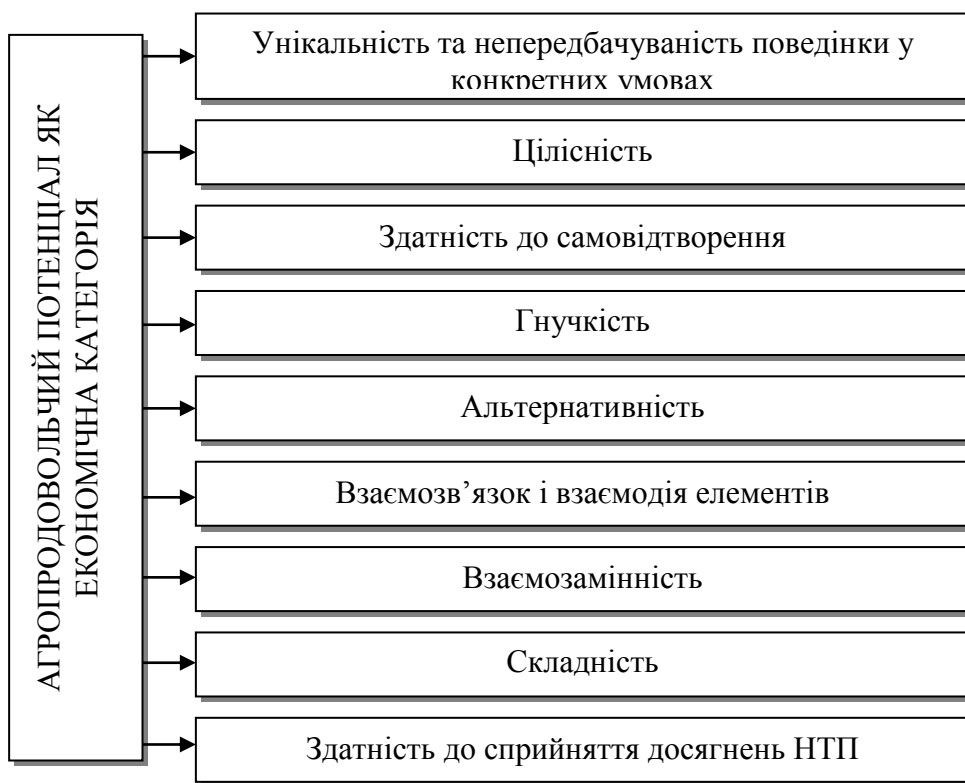

Рис. 1.4 Особливості агропродовольчого потенціалу як економічної системи

За дослідженнями Р. А. Коренченка, закон синергії базується на певних властивостях та результатах, що організовані в єдине ціле елементів [78].

Синергія може давати двояку користь: пряму та опосередковану. Пряма користь – збільшення чистих грошових потоків від якнайповнішого

використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства. Опосередкована користь – збільшення вартості агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства. Відповідно до цього знаходиться потенціал всієї системи. Він складається із сукупності елементів, за допомогою яких створюється система [162].

Якщо досліджувати структурні елементи $(s_1, ..., s_n)$, що входять до системи S у взаємодоповнюваності та взаємоузгодженості між собою, а також які націлені на досягнення єдиної мети, то можна стверджувати, що така система є оптимально організованою.

За таких умов агропродовольчий потенціал P можна виразити нерівністю (формула 1.3) [63]:

$$P(S) > \sum (P(s_1), P(s_2), P(s_3), ..., P(s_n)) \quad (1.3)$$

За інших умов функціонування системи, коли її елементи не взаємоузгоджені між собою, потенціал такої системи виражається за допомогою формули (формула 1.4), тобто сукупний потенціал такої системи буде меншим за суму елементів, що його утворюють [63]:

$$P(S) < \sum (P(s_1), P(s_2), P(s_3), ..., P(s_n)) \quad (1.4)$$

Як висновок зазначимо, що для підвищення рівня агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств потрібно чітко визначити мету та забезпечити ефективну організацію всіх складових елементів системи.

Тобто структура агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства – це такий спосіб організації елементів агропродовольчого потенціалу, що відображає його елементи і механізми формування, функціонування та розподілення (рис. 1.5). Оптимальна структура агропродовольчого потенціалу повинна містити незначну кількість елементів, які повинні якісно здійснювати визначені їм функції. Структура агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства повинна містити такі важливі ознаки як стійкість, стабільність, гнучкість, взаємоузгодженість, збалансованість тощо.

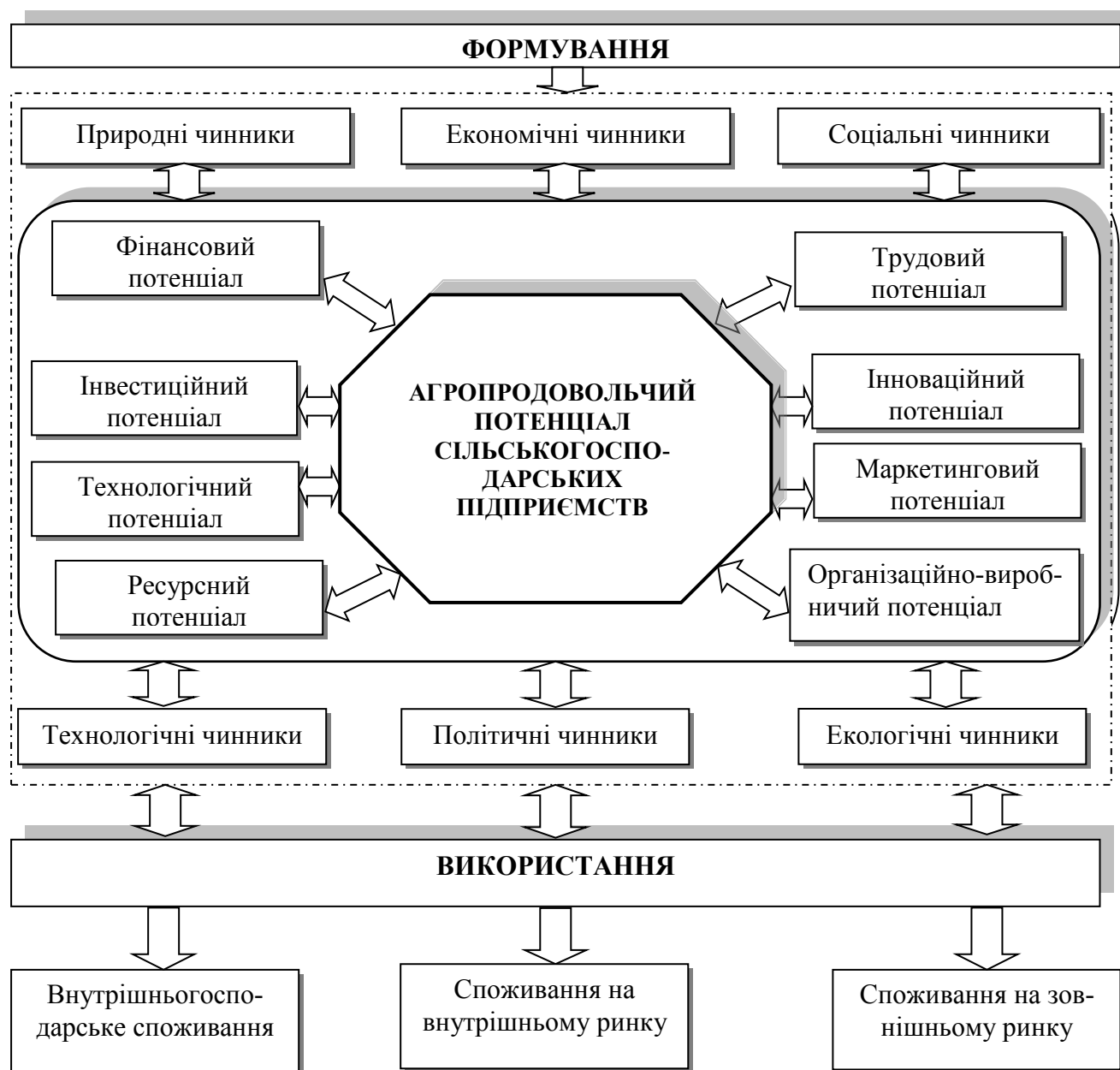

Рис. 1.5 Процес формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Варто наголосити, що основним у дослідженні формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств є системний підхід. При такому підході категорія «агропродовольчий потенціал сільськогосподарського підприємства» розглядається як система – «організована й керована сукупність можливостей соціально-економічної системи для досягнення її цілей» [3].

Властивості агропродовольчого потенціалу підприємства як єдиної системи, що є наслідком ефекту взаємодії всіх елементів сільськогосподарсь-

кого підприємства, мають досліджуватися, виходячи з фундаментального принципу системного підходу, тобто принципу цілісності. Системний підхід для найвищого рівня використання якості цілісності потребує сталої інтеграції уявлень про сільськогосподарське підприємство і його агропродовольчий потенціал з різних точок зору та на кожній стадії дослідження.

Отже, системний підхід формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, має поєднувати та враховувати багатосторонні аспекти, які б давали право отримати найбільш бажаний результат при мінімізації негативних факторів.

Тобто повинна відбуватися єдність усіх складових, адже ні одна з них, будучи частиною системи формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств, не може реалізовуватися ізольовано одна від одної. Враховуючи вище зазначене, на нашу думку, мова повинна йти про створення системи формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі.

Тому, системний підхід розглядається як напрямок методологічного дослідження, при якому об'єкт дослідження аналізується як цілісна множина елементів у сукупності відносин і взаємозв'язків. Завдяки системному підходу пояснюється будь-який вид діяльності, ґрунтуючись на взаємозв'язку та закономірностях його частин, що в результаті продукує можливість для їх більш ефективного використання. Виходячи з цього системний підхід розглядається як більш ґрунтовний спосіб пізнання, у порівнянні з простим предметним.

Тільки завдяки здійсненню поступового переходу від емпіричних спостережень до теоретичного обґрунтування їх змісту відбувається пізнання предмета наукового дослідження. Це можна пояснити тим, що об'єктивні закономірності деяких процесів проявляються тільки у взаємозв'язку різної сукупності певних явищ.

Під сутністю у діалектиці розуміється єдність внутрішніх необхідних взаємозв'язків і залежностей, яке одночасно містить єдність протилежностей як джерело розвитку. Сутність має багаторівневий характер і виражає складну ієрархічну будову дійсності. Сукупність процесів, що вивчаються економічною наукою у процесі пізнання процесів розвитку, розуміється як її об'єкт.

На думку Г. Гегеля, стадія завершення теоретичного пізнання здійснюється тільки під час процесу переходу від абстрактного до конкретного. Завдяки цьому можливо віднайти та осмислити певні закономірності, взаємозв'язки та залежності між деякими досліджуваними властивостями і ознаками та згрупувати дані знання у систему та відтворити їх у формі теорії [32].

Зазначимо, що формування економічних систем відбувається завдяки теоретичним знанням та концепціям. Теоретичні знання містять різноманітну сукупність знань, що становить єдину систему. Також вони включають в себе такі елементи як наукові категорії, основні фундаментальні положення та систему знань [205; 209].

Під категорією «концепція» розуміють певну систему поглядів щодо підвищення ефективності функціонування визначених організацій завдяки оптимізації всіх виробничо-господарських, фінансово-економічних, інноваційно-інформаційних, а також ряду соціальних процесів. Завдяки застосуванню системного підходу відбувається реалізація деякої концепції. Концепція розвитку агропродовольчого потенціалу є однією із основних цілей для працівників сільськогосподарських підприємств та повинна забезпечувати єдність і узгодженість їх дій [54].

Отже, концепція зазвичай розробляється на перспективу. Її метою є відтворення наряду, в якому повинен відбуватися розвиток сільськогосподарського підприємства. З цією метою визначаються та обґрунтовуються довгострокові цілі його виробничо-господарської діяльності щодо процесу відтворення та нарощування рівня агропродовольчого потенціалу.

Розвиток агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства відбувається через динамічний та незворотний процес щодо змі-

ни стану сукупності елементів певної системи у відповідності з досягнутим у зазначений період часу рівня, що вважається як базовий, у результаті якого відбувається якісне та кількісне її перетворення. До складових розвитку агропродовольчого потенціалу як системи, на наш погляд, доцільно віднести: обсяг валової продукції, зростання прибутку, високий рівень конкурентоспроможності та якості агропродовольчої продукції, гарантовані темпи обсягів сільськогосподарського виробництва, оптимальні обсяги запасів агропродовольства тощо.

Для кількісного та якісного дослідження виробництва, розподілу та споживання агропродовольчої продукції доцільно використовувати різні методи наукових досліджень. До найбільш розповсюджених належать такі методи: аналізу і синтезу, індукції та дедукції, графічний та монографічний, наукової абстракції, SWOT-аналізу, економіко-статистичний, а також розрахунково-конструктивний метод, економіко-математичне моделювання та прогнозування, балансовий метод тощо. Розглянемо деякі з них.

Нині при дослідженні особливостей виробництва агропродовольчої продукції метод наукової абстракції набуває вагомого значення. Це зумовлено тим, що наукова абстракція дозволяє умовно виокремити найвагоміші сторони досліджуваного об'єкту та його відхилення від заданих координат. Формування методів аналізу і синтезу відбувається саме завдяки абстрактному мисленню.

Методи економічного аналізу дозволяють розмежувати певні сукупності економічних категорій на окремі частини із метою їх подальшого дослідження. Особливо важливе значення належить економічному аналізу як інструменту, що дозволяє досконало вивчити різні питання виробничо-господарської діяльності аграрних формувань, що займаються виробництвом та реалізацією агропродовольчої продукції. На основі економічного аналізу здійснюють узагальнення об'єкта дослідження та роблять висновки і необхідні пропозиції. Звідси, синтез як узагальнення дослідження економічного аналізу базується на знаходженні важливих чинників, що найсуттєвіше позначилися на результатах діяльності сільськогосподарських підприємств, на основі яких та знаходиться

найбільш загальне та притаманне виробничо-господарській діяльності аналізованих аграрних формувань.

Метод індукції дозволяє зробити загальний висновок про досліджувану систему на основі окремо взятих фактів. У свою чергу метод дедукції дозволяє отримати часткові висновки на основі знань певних загальних положень. Для дослідження тенденцій зміни агровиробничих процесів, здійснення контролюючих заходів щодо планування виробничо-господарської діяльності, знаходження певних взаємозв'язків між досліджуваними економічними показниками на часовому проміжку досить часто застосовують графічний метод.

За допомогою монографічного методу можна здійснити ґрунтовний аналіз використання базових методів виробництва агропродовольчої продукції, досягнень науково-технічного прогресу, розробити оптимальні нормативи щодо прогнозування виробничих показників.

SWOT-аналіз належить до методів стратегічного планування. Він використовується для оцінки різних чинників, що здійснюють вплив на сільськогосподарське підприємство. За даним методом усі чинники розподіляються на чотири групи: strengths (сильні сторони), weaknesses (слабкі сторони), opportunities (можливості) і threats (загрози), що підтверджує назву даного методу. Цей метод визначає мету об'єкта та знаходження чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, які сприяють її досягненню чи, навпаки, перешкоджають.

При здійсненні оцінки вибору методів дослідження щодо оптимізації напрямків розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств досить важливим є застосування достовірної вихідної інформації. Вихідна інформація повинна бути представлена у формалізованому вигляді, а також володіти такими ознаками як об'єктивність та точність.

Дослідження різних процесів формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств методом ситуаційного аналізу сприяє відображенню розвитку виробничих процесів у деякий базовий період, а також дозволяє спрогнозувати тенденції його ефективного розвитку на

майбутнє. Проте застосування тільки даного методу не спроможне задовольнити всебічну повноту дослідження агропродовольчого потенціалу. Доцільно також знати господарюючих суб'єктів, що беруть участь у виробничих процесах, а також характеристики товаровиробників та споживачів. Для цього необхідно застосовувати інституційний аналіз.

Значну роль у дослідженні процесу формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств відіграють статистичні методи, які глибоко вивчаються таким зарубіжними вченими як Джон Є. Ханк, Артур Дж. Райте [171].

До основних статистичних методів, які досить широко застосовуються при дослідженні виробничо-господарських процесів сільськогосподарського виробництва, належать: статистичне спостереження; групування даних, абсолютні, відносні і середні величини; показники варіації; аналіз рядів динаміки; індексний метод; кореляційно-регресійний і дисперсійний аналіз тощо.

За допомогою застосування економіко-статистичних методів та моделей для дослідження агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств можна визначити причинно-наслідкові зв'язки, а також виявити кількісний та якісний вплив одних чинників на інші. На основі отриманих даних можна здійснити їх економічне прогнозування. Метою кореляційного методу дослідження є обробка статистичних даних для знаходження формалізованої залежності між досліджуваними ознаками, та визначення тісноти їх зв'язку з використанням коефіцієнта кореляції.

Факторний аналіз застосовується для комплексного аналізу виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, знаходженню чинників, що істотно здійснюють вплив на досліджувані економічні процеси та виявляють суттєві зв'язки, що призводять до зміни показників діяльності агроформувань.

В основі застосування кластерного аналізу лежить розподіл багатовимірної сукупності даних на визначені однорідні групи. Даний поділ відбувається таким чином, щоб об'єкти кожної групи були оптимально

схожими між собою відповідно до відібраного критерію. Причому класифікація досліджуваних об'єктів здійснюється одночасно за декількома ознаками. Зазвичай метод кластерного аналізу доцільно застосовувати для дослідження структури різних економічних показників чи об'єктів, таких як регіон, підприємство тощо [89, С. 73–80].

Водночас при дослідженні формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств застосовуються особливі методи наукового дослідження. Вони пов'язані із особливостями сільського господарства. Через суттєву залежність кінцевих результатів сільськогосподарського виробництва від природних та кліматичних умов певного року виникає необхідність щодо застосування особливих методів дослідження рівня сільськогосподарського виробництва. Тобто дослідження повинно базуватися на динаміці ретроспективних середніх даних. Це дозволить мінімізувати особливості природно-кліматичних умов певних років.

Сезонність також здійснює важливий вплив на виробництво сільськогосподарської продукції, що визначає методи обрахунку агропродовольчої продукції на основі системи статистичних показників. Так, наприклад, через сезонність виробничої діяльності визначити загальний обсяг валової продукції рослинництва, а також тваринництва можна тільки через рік.

Модель – це певний об'єкт довільної природи, що відображає істотні для завдання, що досліджується, властивості об'єкта-оригіналу. Експериментальні дії, що здійснюються з моделлю даної системи, називається моделюванням. Моделювання надає можливість вивчити основні властивості досліджуваного об'єкта, а також виконати його прогноз на майбутнє [161; 164].

Основною функцією моделі є максимально чітке відтворення досліджуваного оригіналу певного об'єкта. Оскільки перед досліджуванням об'єктом можуть застосовуватися різні задачі, які будуть відрізнятися одна від одної, то в даному випадку доречно використання різних типів моделей. В подальшому на основі всебічного аналізу даних моделей необхідно відібрати найбільш адекватну та достовірну з них. Так на основі відібраної

найоптимальнішої моделі можна достовірно приймати науково обґрунтовані рішення у формалізованому вигляді. Дуже важливим питанням, що здійснює вплив на кінцеві результати моделювання формування та використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств, є використання достовірної вхідної інформації.

РОЗДІЛ 2

СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

2.1. Стан агропродовольчого потенціалу аграрних виробників у контексті сталого розвитку сільського господарства

Сільському господарству належить одне із вагомих та вирішальних значень для розвитку всієї економіки України. Оскільки тут відбувається формування близько третини від усього валового внутрішнього продукту, дана галузь є сировинною базою для переробної, харчової, легкої промисловості та інших галузей національної економіки. А з огляду на те, що агропродовольча продукція в основному – це товари для повсякденного вжитку, тому галузь сільського господарства має вагомим значення в ефективному розвитку всієї економіки країни, оскільки забезпечує її продовольчу безпеку. Проте отримувати високоякісну конкурентоспроможну агропродовольчу продукцію не дозволяє використання застарілих ресурсо-, енергоємних технологій, техніко-технологічна відсталість вітчизняного аграрного виробництва. Технологічний розрив, який стосується виробництва агропродовольчої продукції, між Україною і промислово розвинутими країнами, невинно збільшується. Тому саме підвищення обсягів агропродовольчого виробництва є одним із головних факторів продовольчої безпеки країни. При цьому темпи цього зростання мають базуватися на принципах сталого розвитку.

Вітчизняний агропродовольчий сектор намагається підвищити рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх аграрних ринках, поступово зростає його частка у загальносвітових обсягах виробництва стратегічно важливих видів сільськогосподарської продукції та агропродовольчих товарів. Практикою доведено, що зростання рівня ВВП за рахунок агропродовольчого сектора ефективніше сприяє зменшенню бідності

населення, ніж зростання ВВП за рахунок інших галузей економіки, що має особливо важливе значення у періоди кризових економічних явищ [108]. Вирішення питання щодо підвищення рівня економічної ефективності агропродовольчого виробництва є одним із пріоритетних чинників економічного і соціального розвитку суспільства на сучасному етапі функціонування економіки України.

Ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, що проявляються у подальшому зростанні результативності виробництва. Вона показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних її вкладень на одиницю корисного ефекту [7].

Підвищення рівня формування та ефективного використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств має особливо важливе значення і є головною передумовою щодо прискореного розвитку агропромислового комплексу. Варто зазначити, що нині до основних умов здійснення структурної трансформації виробництва агропродовольчої продукції належить технологічний прогрес, запровадження ліберальних підходів щодо торгівельних операцій, а також зниження визначальної ролі державного регулювання та підтримки рослинницької і тваринницької галузей, вирішення екологічних питань.

Запровадження даних перетворень спонукатиме сільськогосподарські підприємства здійснювати реструктуризацію власної виробничо-господарської діяльності. Це відбувається з метою отримання та подальшого розвитку стратегічних переваг. За таких умов важливого значення набувають принципи сталого виробництва агропродовольчої продукції. Сталий розвиток агропродовольчого виробництва належить до довгострокової стійкості системи [77, С. 297–302]. Застосування концепції сталого розвитку у сільському господарстві вимагає вирішення екологічних питань. Тому на сьогоднішній день важливої актуальності набуває потреба щодо пошуку стратегій сталого

розвитку агропродовольчого виробництва та раціонального використання природних ресурсів.

Загальновідомо, що до основних чинників виробництва агропродовольчої продукції згідно з економічною наукою належать економічні, природні та кліматичні; людські ресурси; матеріально-технічне та наукове забезпечення; організаційно-виробничі. Саме завдяки даним чинникам забезпечується високий і сталий розвиток виробництва агропродовольчої продукції. Процеси глобалізації спричинили певні корективи щодо чинників впливу на виробничий процес, які забезпечують швидке зростання агровиробництва. На думку В. П. Галушко, до них відносяться: науково-технічне забезпечення галузей рослинництва і тваринництва; широкий розвиток їх виробничої інфраструктури; створення конкурентного середовища на внутрішньому й зовнішньому аграрних ринках за рахунок виробництва високоякісної агропродовольчої продукції; забезпечення необхідних та достатніх інвестицій [30].

Отже, одним із пріоритетних напрямів щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства на даному етапі є забезпечення сприятливих умов сталого розвитку агропромислового комплексу. У довгостроковій перспективі необхідно здійснювати ефективне формування конкурентоспроможного та екологічного виробництва агропродовольчої продукції у достатньому обсязі з метою забезпечення продовольчої безпеки держави. Тому виробництво агропродовольчої продукції матиме високий попит та буде відігравати важливе значення в економічному розвитку країни [33]. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва повинен забезпечувати економічне зростання. За таких умов повинні вирішуватися особливо важливі питання продовольчої безпеки без заподіяння шкоди природному середовищу, що забезпечить потреби людини у повноцінному фізіологічному розвитку, чистій воді, повітрі, харчових продуктах [37].

Таким чином, основною ознакою сталого розвитку галузі сільського господарства є спроможність економічної системи задовольнити людські потреби в агропродовольчій продукції протягом довготривалого періоду часу за

умов обмежених ресурсів та спроможності нарощування природного потенціалу галузі.

Відомо, що сучасний стан справ у галузі сільського господарства України має гіршу ситуацію, ніж переважна більшість високо розвинутих країн Європи. Чимало сільськогосподарських підприємств мають збиткові показники їх діяльності. Однією з причин цього, на думку вчених-аграріїв, і на нашу думку, є диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, а також дефіцит капіталу. Німецькі експерти зазначають, що важливу роль відіграє організаційна структура аграрних формувань. Неправильні рішення початкових етапів приватизації спричинили погіршення управління сільськогосподарськими підприємствами, що не дало можливості повноцінного використання потужного агропродовольчого потенціалу України [165].

Післякризове відновлення аграрної економіки України повинно відбуватися на інтенсивній основі аграрного виробництва. Це, в першу чергу, дозволить гарантувати продовольчу безпеку нашої держави та отримати певні конкурентні переваги на міжнародних агропродовольчих ринках.

Так, за період з 1990 р. в аграрному секторі України сталися суттєві економічні перетворення. Вони пов'язані з проведенням земельних реформ, а також становленням ринкових відносин. Дані процеси регламентувалися Постановою Верховної Ради УРСР від 18.12.1990 р. «Про земельну реформу» [117]. З початку 1996 р. продовжувалися процеси паювання сільськогосподарських земель, що належали колективній власності сільськогосподарських підприємств. Ці реформи проводилися згідно до Указу Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 08.08.1995 р [122].

Разом з тим, через довготривалі процеси паювання земельних угідь, неефективну виробничо-господарську діяльність аграрних формувань та відсутності на той час інших видів господарюючих структур спричинило зниження валового виробництва сільськогосподарської продукції [198].

Як вже зазначалося раніше, виробництво сільськогосподарської продукції знаходиться у прямопропорційній залежності відповідно до рівня споживання основних видів агропродовольчих продуктів. Для того, щоб підвищити рівень агропродовольчого потенціалу та довести його до раціонально-обґрунтованого рівня, необхідно сприяти збільшенню обсягів валового виробництва сільськогосподарської сировинної продукції. Так за роки незалежності України валове виробництво сільськогосподарської продукції знизилось на 31,1 %, у тому числі рослинництва – на 11,8 %, тваринництва – на 47,2 %.

Як переконливо свідчать дані таблиці 2.1, починаючи з 2000 р., в країні відбувається поступове зростання виробництва валової продукції галузі сільського господарства, приріст якої у 2012р. складав 62,2 % порівняно з 1999 р., у тому числі рослинництва – 95,0 %, тваринництва – 21,3 % [149; 150].

Таблиця 2.1

Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства в Україні (у постійних цінах 2010 р.)

Роки	Валова продукція всього			у тому числі					
				продукція рослинництва			продукція тваринництва		
	млрд.грн.	% до 1990 р.	% до 1999 р.	млрд.грн	% до 1990 р.	% до 1999 р.	млрд.грн	% до 1990 р.	% до 1999 р.
1990	282,8	100	х	145,5	100	х	137,3	100	х
1992	225,1	79,6	х	121,4	83,4	х	103,7	75,5	х
1995	184,0	65,1	х	106,3	73,1	х	77,6	56,5	х
1997	163,4	57,8	х	102,5	70,4	х	61,0	44,4	х
1999	137,6	48,7	100	76,5	52,6	100	61,0	44,4	100
2000	151,0	53,4	109,7	92,8	63,8	121,3	58,2	42,4	95,4
2002	168,4	59,5	122,4	102,8	70,7	134,4	65,7	47,9	107,7
2004	179,4	63,4	130,4	117,5	80,8	153,6	62,0	45,2	101,6
2005	179,7	63,5	130,6	114,5	78,7	149,7	65,1	47,4	106,7
2006	184,1	65,1	133,8	116,6	80,1	152,4	67,5	49,2	110,7
2007	172,1	60,9	125,1	106,0	72,9	138,6	66,2	48,2	108,5
2008	201,6	71,3	146,5	136,3	93,7	178,2	65,3	47,6	107,0
2009	197,9	70,0	143,8	129,9	89,3	169,8	68,0	49,5	111,5
2010	194,9	68,9	141,6	124,6	85,6	162,9	70,3	51,2	115,2
2011	233,7	82,6	169,8	162,4	111,6	212,3	71,3	51,9	116,9
2012	223,2	78,9	162,2	149,2	102,5	195,0	74,0	53,9	121,3

Такі позитивні тенденції обґрунтовуються поступовим впровадженням нових організаційно–правових форм ринкового типу у сільській місцевості.

Цьому сприяло запровадження засад аграрного реформування, які, зокрема, були прийняті Указом Президента України від 3.12.1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [119].

Стан природно-ресурсного потенціалу України сільськогосподарської галузі залишається достатньо вагомим у світі. Потенціал використання земельних ресурсів, що придатні для вирощування сільськогосподарських культур, становить 33 млн га із 41,7 млн га всіх сільськогосподарських угідь. За площею орних земель Україна перевищує земельні ресурси таких країн ЄС, зокрема Німеччини – у 2,8 рази, Франції – 1,9, Великобританії – 5,1, Польщі – 2,3 рази. Потужність аграрного сектору України є вагомим чинником розвитку сільськогосподарського виробництва [4; 5].

За період 1990–2012 рр. в Україні простежується зменшення посівних площ сільськогосподарських культур на 15 % (табл. 2.2). Так близько у 5 разів знизились посівні площі кормових культур, що негативно вплинуло на розвиток кормової бази тваринницької галузі, і як наслідок, зменшився агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств.

За досліджуваний період значно зросли посівні площі високо рентабельних та експортоорієнтованих культур, зокрема соняшнику – у 3 рази. Це спричиняє порушення системи сівозмін та призводить до виснаження родючого ґрунтового шару. Посівні площі під картоплею та овоче-баштанними культурами зменшилися на 3 %, і нині вони зосереджені переважно у господарствах населення. В цілому серед природно-кліматичних зон найбільші площі орних земель в середньому зосереджено у господарствах зони Степу – 4–6 тис га. У зоні Лісостепу в розмірі – 1,5–3, іноді 4–5 тис га; найменші на території зони Полісся, а також в західних регіонах України.

Підвищення рівня виробництва таких технічних культур як соняшник, ріпак та соя пояснюється поступовим переходом України на альтернативні види пального, а саме виробництва біодизеля. Так за оцінками експертів Мінагрополітики, потенційні можливості України у вирощуванні ріпаку складають приблизно 3 млн га при середній врожайності 15–30 ц/га. Певна частина областей

України передбачає розширення посівних площ саме під олійні культури. Збільшення обсягів вирощування таких культур як ріпак та соя дасть змогу підвищити ресурси високобілкових кормів для тваринницької галузі та птахівництва з одночасною організацією виробництва біодизельного пального, насамперед для потреб транспорту сільськогосподарських підприємств, а також на експорт [4].

Таблиця 2.2

Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур в Україні, тис га

Показники	Роки									2012 р. до 1990 р. %
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Посівна площа, всього	32406	30963	27173	26044	27133	26990	26736	27466	27480	85
Зернові та зернобобові культури	14583	14152	13646	15005	15636	15837	15128	15748	15565	107
Озимі зернові	8614	6310	6324	7289	8127	8308	7914	8068	9336	108
Ярі зернові та зернобобові культури	5969	7842	7322	7716	7509	7529	7214	7751	9007	151
Технічні культури, у т.ч	3751	3748	4187	5260	6778	6545	7138	7270	7550	201
Соняшник	1636	2020	2943	3743	4306	4232	4418	4558	4890	299
Цукрові буряки (технічні)	1607	1475	856	652	380	322	503	544	466	29
Соя	93	25	65	438	558	644	1076	1129	1471	у 16 разів
Ріпак	90	49	214	207	1412	1060	907	1092	954	у 11 разів
Картопля і овоче-баштанні культури	2073	2165	2277	2041	1967	1950	1961	2023	2017	97
Кормові культури	11999	10898	7063	3738	2752	2658	2599	2424	2349	20

Аналізуючи дані таблиці 2.3, зазначимо, що у 2012 р. усі сільськогосподарські культури, окрім зернових та зернобобових, характеризуються високим рівнем урожайності, яка зросла як по відношенню до 2000 р., так і до 1990 р. Зростання посівних площ під зерновими та зернобобовими культурами,

а також сприятливий за природно-кліматичними умовами 2011 р. дозволили отримати рекордний валовий збір зернових у розмірі 56746,8 тис т при урожайності 37,0 ц/га.

Таблиця 2.3

Виробництво основної агропродовольчої продукції в Україні

Продукція	Рік								2012 р до 1990 р %
	1990	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Валовий збір, тис т									
Зернові та зернобобові культури	51009,0	24459,0	38015,5	53290,1	46028,3	39270,9	56746,8	46216,2	90,6
Цукрові буряки	44264,5	13198,8	15467,8	13437,7	10067,5	13749,2	18740,5	18438,9	41,7
Соняшник	2570,8	3457,4	4706,1	6526,2	6364,0	6771,5	8670,5	8387,1	326,2
Картопля	16732,4	19838,1	19462,4	19545,4	19666,1	18704,8	24247,7	23250,2	139,0
Овочі	6666,4	5821,3	7295,0	7965,1	8341,0	8122,4	9832,9	10016,7	150,3
Плоди,ягоди,виноград	2901,7	1452,6	1689,9	1504,1	1618,1	1746,5	1896,3	2008,7	69,2
Урожайність, ц/га зібраної площі									
Зернові та зернобобові культури	35,1	19,4	26,0	34,6	29,8	26,9	37,0	31,2	88,9
Цукрові буряки	275,7	176,7	248,2	356,2	314,9	279,5	363,3	410,8	149,0
Соняшник	15,8	12,2	12,8	15,3	15,2	15,0	18,4	16,5	104,4
Картопля	116,8	121,6	128,4	138,7	139,3	132,5	168,0	161,0	137,8
Овочі	149,0	112,3	157,1	173,9	182,8	173,6	165,0	199,2	133,7
Плоди,ягоди,виноград	42,7	38,4	63,7	64,4	70,7	78,2	84,9	89,9	210,5
Зібрана площа, тис га									
Зернові та зернобобові культури	14522,2	12586,8	14605,2	15380,7	15469,7	14575,7	11339,6	14792,1	101,9
Цукрові буряки	1605,4	747,0	623,3	377,2	319,7	492,0	462,3	448,9	28,0
Соняшник	1626,3	2841,6	3689,1	4279,5	4193,0	4525,8	3827,5	5081,7	312,5
Картопля	1432,7	1631,0	1515,9	1408,9	1411,8	1411,8	1443,2	1444,1	100,8
Овочі	447,2	518,6	464,4	457,9	456,4	467,8	504,1	502,8	112,4
Плоди,ягоди,виноград	679,8	378,0	265,5	233,4	228,8	223,2	223,4	223,4	32,9

Відзначимо, що нині в Україні у середньому на одну особу виробляється 419 кг зернових культур. У розрізі окремих регіонів країни даний показник істотно відрізняється. Різниця між найвищим і найнижчим значеннями цього показника складає 5 разів. Обсяг виробництва борошна у розрахунку на одну

особу також значно диференційований за регіонами України. Так, наприклад, у Київській області виробляється 188 кг борошна на одну особу за рік при середньому його виробництві в Україні – 58 кг. Такі регіони, як Вінницький, Херсонський, Сумський, Тернопільський, Хмельницький утворюють групу з найвищим після Київського регіону рівнем виробництва борошна на одну особу. До найменших за обсягом виробництва борошна у розрахунку на одну особу належать Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Львівська та Чернігівська області (менше 48 кг). Таку відмінність між цими регіонами можна пояснити різними агрокліматичними умовами та їх впливом на спеціалізацію агропромислового виробництва [92, С. 64].

Протягом останніх років в Україні в середньому за рік виробляється близько 28 кг олії на одну особу. Такі регіони як Волинський та Тернопільський не спеціалізуються на виробництві даного продукту. Відносно високий рівень виробництва олії характерний для таких областей як Дніпропетровської, Вінницької, Луганської, Херсонської, Одеської, Харківської та Чернівецької. В перелічених областях даний показник є більшим за середній по Україні. До регіонів, що спеціалізуються на виробництві олійної продукції, відносяться: Донецька, Полтавська, Кіровоградська, а також Запорізька (від 60 до 125 кг на одну особу). Саме завдяки даним областям можна забезпечити олією потреби переважної більшості поліських та лісостепових регіонів. Таке потужне виробництво олійної продукції у степовій природно-економічній зоні обґрунтовується досить сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами для вирощування соняшнику, а також тим, що дана культура має високий попит на зовнішніх ринках.

Слід зазначити, що нині сільськогосподарські підприємства схильні до вирощування переважно високорентабельних як зернових, так і олійних культур. Такий підхід не забезпечує збалансоване надходження на внутрішній ринок різноманітної високоякісної агропродовольчої продукції. Як наслідок, останніми роками простежується недовиробництво певних видів сільськогосподарських культур, що мають значно нижчий рівень рентабельності. До таких

культур відносяться круп'яні (гречка та просо). Через такий дисбаланс відбувається стрімке зростання попиту на дані агропродовольчі продукти, що є наслідком суттєвого підвищення ціни товару. Важливим організаційно-економічним заходом, що позитивно сприяє відновленню та розвитку вітчизняного зернового виробництва, стало затвердження державної комплексної галузевої програми «Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 р.», яка була затверджена наказом Мінагрополітики України та УААН 23.10.2007 р. за № 757/101 [127].

Аналізуючи галузь тваринництва, зазначимо, що за період 1990-2012 рр. значно знизилася поголів'я худоби, що характеризується спадом виробництва м'яса і м'ясопродуктів. Так бачимо, що поголів'я великої рогатої худоби за останні 12 років скоротилося в аграрному секторі в усіх категоріях господарств на 59 % або на 6200,7 тис гол. Також за відповідний період відбулося зменшення поголів'я свиней на 27 % (рис. 2.1).

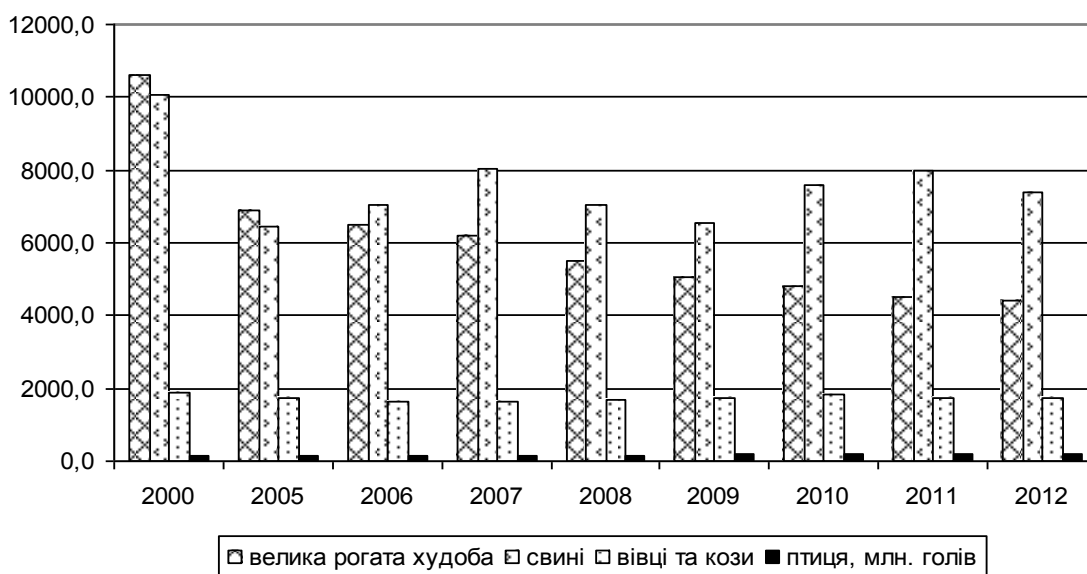

Рис. 2.1. Поголів'я худоби та птиці в Україні в усіх категоріях господарств на 1 січня, тис голів

Поглиблення економічної кризи, що супроводжується відсутністю економічної зацікавленості виробників агропродовольчої продукції щодо напрямів розвитку молочного скотарства, зниження платоспроможності аграрних підприємств та населення держави, призвели до різкого скорочення чисельності корів (з 5431 тис гол у 2005 р. до 2582,2 тис гол у 2012 р.).

Погоджуємося з думкою О. А. Козак, яка зазначає, що «Україна втратила переважну частину свого потенціалу, зокрема матеріально-технічних засобів, що призвело до різкого спаду виробництва аграрної продукції в основних галузях» [75, С. 79].

Негативним також є зменшення поголів'я ВРХ або повна відмова від тваринницької галузі через низьку рентабельність у великих холдингових компаніях. Чисельність поголів'я корів і продуктивність худоби належать до факторів, які вирішальним чином впливають на розвиток агропродовольчого потенціалу, обсяги виробництва продукції тваринництва, рівень розвитку молочної промисловості, забезпечення власного населення достатніми обсягами молочної продукції [49].

Як зазначалося вище, зменшення кількості поголів'я худоби призвело до зниження обсягів виробництва продукції тваринництва. Так відчутно скоротилося виробництво м'яса (у забійній вазі): яловичини у 2012 р. порівняно з 1990 р., у 5 разів, свинини – на 875,5 тис т або майже у 2,3 рази; молока – у 2,2 рази відповідно (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Виробництво основних видів продукції тваринництва всіма категоріями господарств України, тис т

Продукція	Рік								2012 р. до 1990 р., %
	1990	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
М'ясо (у забійній вазі), у т.ч.	4357,8	1662,8	1597,0	1905,9	1917,4	2059,0	2143,8	2209,6	50,7
Яловичина та телятина	1985,4	754,3	561,8	479,7	453,5	427,7	399,1	388,5	19,6
Свинина	1576,3	675,9	493,7	589,9	526,5	631,2	704,4	700,8	44,5
М'ясо птиці	708,4	193,2	496,6	794,0	894,2	953,5	995,2	1074,7	151,7
Баранина та козлятина	45,8	17,2	16,2	17,1	17,8	21,0	19,3	19,7	43,0
Кролятина	30,2	13,9	13,5	13,1	13,6	13,5	14,0	14,2	47,0
Конина	11,7	8,3	15,2	12,1	11,8	12,1	11,5	11,7	100,0
Молоко	24508,3	12657,9	13714,4	11761,3	11609,6	11248,5	11086,0	11377,6	46,4
Яйця, млн шт	16286,7	8808,6	13045,9	14956,5	15907,5	17052,3	18689,8	19110,5	117,3

До основних причин даних негативних тенденцій належать не зацікавленість вітчизняних товаровиробників у збільшенні валового виробництва агропродовольчої продукції за умов диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, погіршення кормової бази і селекційно-племінної роботи, низький рівень наявних матеріально-технічних ресурсів тощо. Враховуючи існуючий потенціал тваринницької галузі, на нашу думку, м'ясопродуктовий комплекс України має бути в майбутньому експортно-орієнтованим. За прогнозами вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки», український ринок м'ясної продукції у 2015 р. зможе запропонувати на зовнішній ринок 265,2 тис т м'яса (у забійній вазі), у 2020 р. – 488,3, а у 2030 р. цей показник становитиме 778,9 тис т [4].

Водночас можна простежити підвищення виробництва продукції птахівництва. Так у 2012 р. порівняно з 1990 р. виробництво м'яса птиці зросло на 366,3 тис т, виробництво яєць – на 2823,8 млн шт., тобто майже на 17 %. Це пояснюється відносно швидкою окупністю витрат в наслідок вищого коефіцієнту обіговості оборотних засобів порівняно з іншими галузями тваринництва [126]. Також продукція птахівництва користується значним попитом на внутрішньому ринку. За ціновими показниками вона доступна для більшості споживачів, що дуже актуально в умовах обмеженої купівельної спроможності населення. Обсяги виробництва продукції баранини, козлятини, кролятини та конини були незначними у загальній структурі виробництва м'яса, і тому їх коливання не суттєво відображаються на формуванні загальної пропозиції на внутрішньому ринку.

Нестабільна ситуація прослідковується останніми роками і у молочному скотарстві. Зменшення кількості поголів'я молочного стада, незважаючи на підвищення його продуктивності, призводить до зменшення обсягів виробництва молока. Так у 2012 р. вироблено 11378 тис т молока, що у 2,2 рази менше 1990 р. і на 2337 тис т або на 10,1 % менше, ніж у 2000 р. Слід зазначити, що значна кількість сільськогосподарських товаровиробників значно підвищили середньорічні надої від однієї корови. Також вони приділяють

значну увагу якості молока. Такі тенденції можна назвати позитивними, в результаті чого буде підвищуватися конкурентоспроможність молочної продукції. Також молочне скотарство є основним джерелом виробництва яловичини, частка якої в структурі м'ясних ресурсів в деяких роках перевищувала 45 %. Також від даної галузі надходить основна кількість органічних добрив для землеробства. За наявних умов Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки» [4, С. 205] було спрогнозовано прискорення темпів росту обсягів виробництва продукції тваринництва та частки її імпорту на наступні 20 років (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Прогноз виробництва та імпорту основних видів тваринницької продукції в Україні, тис т

Вид продукції	Обсяг внутрішнього виробництва	Обсяг імпорту	Частка імпорту до внутрішнього виробництва, %
2015 р.			
М'ясо – всього (в забійній масі)	3127	270,2	8,6
Молоко	17300	200,0	1,2
Яйця, млн шт.	17000	100,0	0,6
2020 р.			
М'ясо – всього (в забійній масі)	4305	170,0	3,9
Молоко	23000	150,0	0,7
Яйця, млн шт.	17200	80,0	0,5
2030 р.			
М'ясо – всього (в забійній масі)	5056	119,2	2,4
Молоко	26000	100,0	0,4
Яйця, млн шт.	17600	60,0	0,3

Для підтримки сільськогосподарського виробництва у 2010 р. агропідприємствам надійшло 1318,1 млн грн прямих бюджетних дотацій і 3047,4 млн грн за рахунок відшкодування ПДВ. В цілому за 2010 р. підприємствами отримано 4,4 млрд грн бюджетних коштів. У державному бюджеті на 2011 р. було передбачено 2,8 млрд грн на підтримку розвитку м'ясо-молочної галузі, з яких 500 млн грн було спрямовано на часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких,

птахівничих ферм і комплексів з виробництва кормів. Інші кошти були використані на розвиток селекції, виплату бюджетних дотацій виробникам.

Важливе місце у процесі виробництва агропродовольчої продукції займає матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств. Аналіз даних показує, що за останні 13 років рівень оснащеності аграрних підприємств України знизився. Так відповідно тракторами – на 52,7 %, зернозбиральними комбайнами – на 51,0 %, кукурудзозбиральними – на 72,9 %, картоплезбиральними – на 82 %, бурякозбиральними – на 72,6 % (табл. 2. 6).

Таблиця 2.6

**Наявність тракторів і сільськогосподарських машин у
сільськогосподарських підприємствах України у 2000-2012 рр., од.**

Показники	Рік							2012 до 2000 %
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Трактори всіх марок	318927	216875	177401	168532	137757	134554	150740	47,3
Сівалки всіх видів	131972	96970	81810	77807	75888	71265	72832	55,2
Картоплесаджалки	7116	4037	2885	2664	2200	2173	2148	30,2
Комбайни:								
зернозбиральні	65240	47150	39091	36783	32750	32062	31997	49,0
кукурудзозбиральні	7874	4750	3174	2857	2548	2295	2131	27,1
кормозбиральні	24939	14627	9978	8967	7841	7137	6731	27,0
льонозбиральні	1685	1032	716	631	458	358	298	17,7
картоплезбиральні	3574	1947	1360	1257	733	673	645	18,0
Бурякозбиральні машини	12982	8478	5774	5083	4240	3848	3557	27,4

Варто також відмітити, що протягом останніх років не відбувається суттєвого покращення якісного та кількісного стану всієї матеріально-технічної бази аграрного сектора економіки. Рівень зносу машинно-тракторного парку та основних фондів у переважній більшості сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом агропродовольчої продукції, досяг 80 %, а коштів на придбання нової техніки не вистачає. Через технічну несправність та зношеність майже 25 % технічного обладнання зовсім не використовується.

Причиною цього є зростання навантаження на техніку майже у 2 рази. Як наслідок відбувається порушення ряду вимог агротехнічних заходів, збільшуються терміни виконання робіт, а також зростають втрати врожаю.

Протягом 2000–2012 рр. навантаження на один комбайн збільшилося від 202,6 до 250,3 га (на 24 %). Також варто врахувати той факт, що розрахунки проводилися без врахування фактично справної техніки, що могла брати участь у збиранні врожаю. Наприклад, кількість комбайнів на 1000 га посівів зернових культур у середньому складає: у США – 15; Франції – 16; Данії – 21, тоді як в Україні – 3,2 [39]. Дана ситуація призводить до подовження тривалості періоду збирання врожаю та до збільшення його втрат. За розрахунками експертів, втрати врожаю через осипання зернових від затримки проведення жнив у 2010 р. становили близько 7,5 млн т. Це становить близько 20 % від отриманого врожаю [26, С. 84].

Тенденціями останніх років є процеси укрупнення різних типів сільськогосподарських підприємств, що сприяє більш ефективному веденню виробничо-господарської діяльності. За таких умов важливе значення належить формуванню та функціонуванню інтегрованих структур. Крім виробництва агропродовольчої продукції, дані формування здійснюють її переробку, а також реалізацію за допомогою залучених інвестиційних коштів та використання новітньої сільськогосподарської техніки та переробного устаткування. Діяльність агрохолдингів ґрунтується на застосуванні сучасної ресурсної, технологічної, організаційної бази. Варто зазначити, що у порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами, у яких майже 45 % основних засобів становлять різні споруди, в інтегрованих структурах більше 40 % належить устаткуванню та техніці. Використання сучасного технічного забезпечення дозволяє агрохолдингам зменшити витрати на обслуговування техніки та паливо-мастильних матеріалів. Якщо розглянути 24-рядну сівалку компанії Джон Дір, то вона здатна засіяти 250 га соняшнику або кукурудзи та замінює в еквіваленті 9 вітчизняних сівалок, а трактор Джон Дір 8430 замінює при роботі майже 6 тракторів МТЗ–80 (посів 35–50 га/добу) та 3 трактори Т-150

(культивувація 60–70 га/добу). Крім цього, іноземна техніка має значні переваги перед вітчизняними аналогами: економія пального – 5–7 л/га; скорочення кількості працівників та зменшення фонду оплати праці; зменшення втрат при збиранні зернових – 1,5–3,5 ц/га; збереження якості зерна; виключення мульчування ґрунту [39].

Так, наприклад, у корпорації «Сварог Вест Груп», що розташована на території Хмельницької та Чернівецької областей, використання потужної іноземної техніки дозволяє скоротити витрати на утримання машинно-тракторного парку за рахунок збільшення навантаження на одиницю техніки і скорочення її кількості. Також з метою економії витрат пального на вантажні машини, трактори і комбайни встановлено сучасні системи супутникової навігації GPS. Це сприяє економії близько 30 % енергоресурсів, завдяки автоматичному прокладанню маршруту руху сільськогосподарської техніки.

Як показує світовий досвід, підвищення ефективності виробництва високоякісної агропродовольчої продукції можливе за умов інтенсивного використання земельних ресурсів з високим рівнем родючості. На перспективу доцільно розширити посівні площі під кормові культури в аграрних формуваннях різної форми власності. Завдяки таким діям створюються необхідні умови щодо виробництва якісної агропродовольчої тваринницької продукції. Це сприятиме зростанню рівня споживання населенням м'ясних та молочних продуктів до раціональних науково обґрунтованих норм.

Велике значення щодо формування агропродовольчого потенціалу аграрних формувань має внесення оптимальної кількості мінеральних та органічних добрив, у відповідності з природнокліматичними зонами України. Завдяки цьому найкраще використовуються властивості нових видів сортів і гібридів сільськогосподарських культур та зростає їх врожайність. За оцінками експертів внесення науково обґрунтованих норм добрив сприяє збільшенню врожайності близько на 50 %.

Аналіз даної ситуації показав, що з кожним роком відбувається поступове збільшення рівня застосування мінеральних добрив (рис. 2.2). Адже збільшення

норм внесення даного виду добрив з метою доведення їх до науково-обґрунтованого рівня є важливим завданням для всіх виробників сільськогосподарської продукції [126, 127, 152].

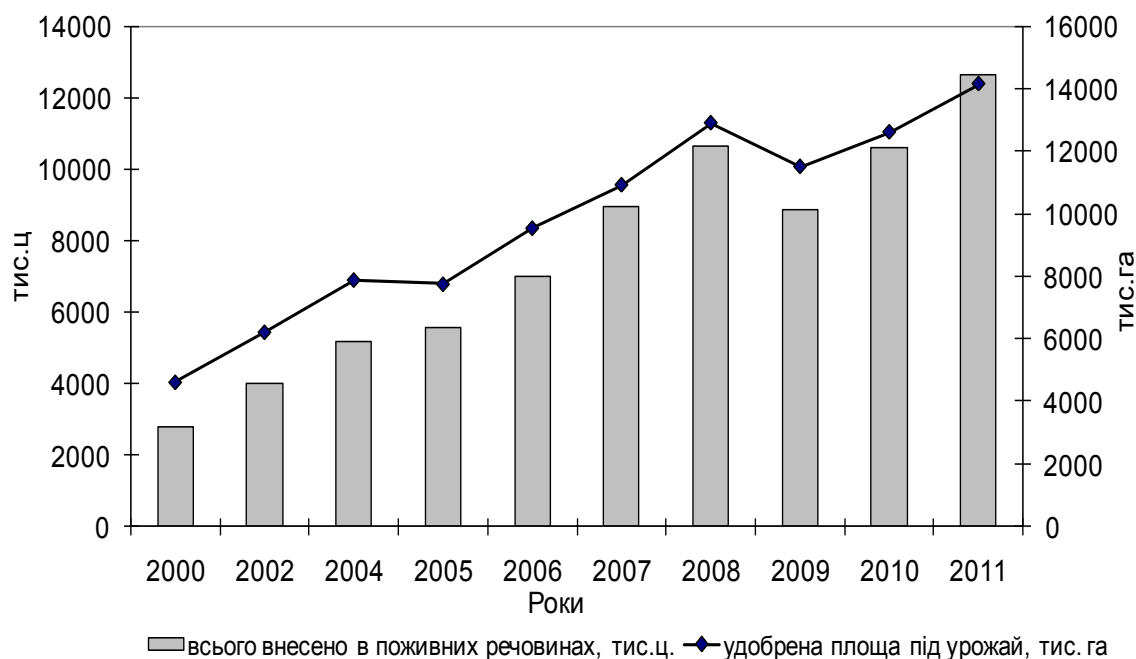

Рис. 2.2 Внесення мінеральних добрив у ґрунт аграрними формуваннями під сільськогосподарські культури в Україні

Так як свідчать дані рис. 2.2, внесення мінеральних добрив за останні 13 р. збільшилося: якщо у 2000 р. було внесено 2787 тис ц мінеральних добрив на 4632 тис га, що становило 22 % від усієї удобреної площі, то уже у 2011 р. внесено 12633,1 тис ц мінеральних добрив на площі у 14151,5 тис га, що становить 76 % удобреної площі. Кризовий 2009 р. призвів до зменшення внесення мінеральних добрив, що дорівнює 8868 тис ц на площі 11513 тис га, що становить 63 % удобреної сільськогосподарської площі.

Разом з тим, з кожним роком все менше вноситься органічних добрив під сільськогосподарські культури, що призводить до дефіциту гумусу в середньому 0,5–0,6 т/га. Так слід зазначити, що внесення органічних добрив на 1 га посівної площі у 2012 р. порівняно з 2000 р. зменшилося майже в 3 рази, що зумовило зниження врожайності всіх сільськогосподарських культур

(табл. 2.7). Це можна пояснити зокрема скороченням поголів'я худоби, що негативно вплинуло на тваринницьку галузь України.

Таблиця 2.7

**Внесення органічних добрив у ґрунт аграрними формуваннями під
сільськогосподарські культури в Україні**

Показники	Рік						
	2000	2005	2006	2008	2009	2010	2011
Внесено всього, тис т	28410	13246	13027	10466	10433	9874	9844
Удобрена площа, тис га	715	465	487	456	461	406	371
Частка удобреної площі, %	3,3	2,7	2,8	2,5	2,5	2,2	2,0

Позитивним є те, що в аграрних холдингах впроваджуються прогресивні технології виробництва. Так у корпорації «Сварог Вест Груп» зріс рівень урожайності пшениці до 64,3 ц/га. Це майже у 2 рази більше, ніж середня урожайність даної культури по Україні. Інтенсивне впровадження нових високоврожайних сортів та гібридів сільськогосподарських культур, застосування техніки з широким захватом, удосконалення виробничої технології на інноваційній основі, запровадження системи крапельного зрошення сприяло підвищенню урожайності.

Використання систем краплинного зрошення із одночасною подачею розчину добрив дозволяє на постійному рівні підтримувати вологість ґрунтового шару в оптимальному співвідношенні в системі «вода-повітря» в ґрунті. Даний процес забезпечує більш високий коефіцієнт засвоєння добрив сільськогосподарськими культурами. При використанні систем краплинного зрошення проводиться точне дозування потрапляння всіх компонентів, що знаходяться в розчині та здійснюється контроль кількості розчину на одиницю зрошувальної площі. Внесення добрив за допомогою системи краплинного зрошення сприяє підвищенню коефіцієнту їх використання в середньому на 25–30 %, а також знижує загальне використання добрив на 15–35 %. Цей процес називається фертигація. Вона, на відміну від звичайного краплинного поливу, дозволяє

ефективно використовувати добрива, а також запобігає забрудненню ґрунтових вод, не створюючи при цьому умов вторинного засолення ґрунту [105].

Разом з тим досить важливим є те, що за останні роки спостерігається позитивна тенденція щодо пожвавлення інвестиційної діяльності у сільському господарстві. Таким чином дана галузь поступово стає все більш інвестиційно привабливою (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Прямі іноземні інвестиції в економіку України
станом на початок року, млн дол.**

Показники	Рік						2012 р до 2004 р, %
	2004	2005	2009	2010	2011	2012	
Всього в Україну	6794,4	9047	35616,4	40053	44708	50333,9	у 7,4 рази
Сільське господарство	206,0	224,0	793,0	813,3	833,7	736,3	у 3,6 разів
Питома вага сільського господарства, %	3,0	2,5	2,2	2,0	1,9	1,5	х
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	1006,4	1127,6	1685,9	1828,4	1858,7	2221,9	у 2,2 рази
Питома вага харчової промисловості, %	14,8	12,5	4,8	4,6	4,2	4,4	х

За даними Держкомстату, на 1 січня 2012 р. прямі іноземні інвестиції в аграрний сектор України склали 736,3 млн дол США. Це майже в 4 рази більше порівняно з аналогічним терміном у 2004 р. Аналіз засвідчив, що їх обсяг зріс більше ніж у 10 раз за останні 10 років. Проте не дивлячись на позитивне зростання, рівень іноземних інвестицій у галузь сільського господарства, їх обсяг залишається на досить низькому рівні (близько 2 % від загального обсягу). Зрозуміло, що такого обсягу інвестицій є недостатньо для здійснення ефективного сільськогосподарського виробництва та достатнього рівня агропродовольчого потенціалу.

Це пояснюється тим, що переважна більшість іноземних інвесторів все ще не здійснюють капітальних вкладень у вітчизняний аграрний сектор.

Причинами цього є недосконала законодавча база, високі ризики та невизначеність ринкового середовища, недотримання вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками договірних зобов'язань, а також іншими чинниками, що впливають на формування інвестиційного клімату. Також погоджуємося з думкою І. І. Червена, який зазначає, що на практиці можна спостерігати доволі істотну різницю в інтересах інвесторів і сільськогосподарських підприємств, які потребують відповідних зовнішніх вкладень. Так інвестори зацікавлені лише в одержанні прибутку від цього, тоді як аграрні формування дбають не тільки про вигоду, а й про вирішення цілого ряду соціальних питань [185].

У зміцненні агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських товаровиробників важлива роль належить державній підтримці. Вона може застосовуватися як шляхом реалізації цільових регіональних соціально-економічних програм, так і через підвищення розміру дотацій [73, С. 119]. Основною її метою є підвищення рівня конкурентоздатності та стимулювання ефективності агропродовольчого виробництва, аграрного підприємництва та розвиток соціального стану села [76, С. 184-188]. Особливості бюджетного фінансування сільського господарства регламентуються Законами України такими як «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», «Про державну підтримку сільського господарства України», а також визначені у «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» тощо [41; 120].

Зокрема 13 січня 2012 р. вступив у дію Закон України «Про внесення змін до статті 13 ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України». Відповідно до нього державна підтримка сільського господарства в державі може відбуватися у таких формах: компенсація лізингових платежів за придбання сільськогосподарського обладнання і техніки, а також субсидування частини плати за використання кредитів, які були надані сільськогосподарським товаровиробникам банками в національній та іноземній валюті [103]. У 2012 р. відповідно до Закону України «Про Державний бюджет

України на 2012 рік», передбачалися витрати щодо прямої підтримки сільського господарства лише на рівні 33% від загального обсягу аграрного бюджету [115]. Даний показник є найнижчий за останні роки. Так, у 2007 р. він склав 64 %, у 2011 р. – 63 % аграрного бюджету. Варто відзначити державну підтримку галузі тваринництва у розмірі 0,73 млрд грн (табл. 2.9), а також державну підтримку розвитку галузі хмелярства, закладки молодих садів, виноградників та ягідників і догляд за ними у розмірі 1,08 млрд грн.

Таблиця 2.9

**Державна підтримка сільськогосподарського виробництва
України у 2012 р. (тис грн.)**

Найменування показників згідно з відомчою та програмною класифікаціями видатків та кредитування державного бюджету	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом
Фінансування			
Заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин	34000,0	-	34000,0
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	50000,0	1075000,0	1075000,0
Часткова компенсація вартості електроенергії, використаної для поливу на зрошуваних землях	50000,0	-	50000,0
Фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції	200000,0	-	200000,0
Державна підтримка галузі тваринництва	-	732000,0	732000,0
Кредитування			
Надання кредитів фермерським господарствам	-	27800,0	27800,0
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	25000,0	5024,2	30024,2

Негативним явищем є те, що, відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік», у держбюджеті країни на 2013 рік заплановано визначити 15,55 млрд грн для видатків Міністерства аграрної політики та продовольства. Ця сума на 2,5 млрд грн (або 13,9 %) менше тієї, яка була передбачена на 2012 р. Із загального фонду міністерству планується надати

4,959 млрд грн, зі спеціального – 10,591 млрд грн. Зазначимо, що у держбюджеті на 2012 р. на витрати Міністерства аграрної політики і продовольства було передбачено близько 18 млрд грн, у тому числі 6,4 млрд грн із загального фонду, 11,7 млрд грн – зі спеціального [82; 114].

На нашу думку, бюджетні дотації перш за все повинні надаватися ефективним агроформуванням, а більшу частину коштів необхідно спрямовувати на програми, які спроможні здійснити забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Також важливим напрямом державної підтримки є страхування сільськогосподарської продукції. У грудні 2011 р. було прийнято ЗУ «Про особливості здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою». Він передбачає надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам через оплату частини страхового платежу, який нарахований за договором страхування врожаю, тварин, птиці тощо від пошкодження або загибелі внаслідок настання надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, діяльності людини у процесі створення матеріальних благ.

Як відомо, ресурси сільськогосподарської праці в Україні є найбільшими серед розвинених країн ЄС, США і Канади. Так якщо в країнах ЄС на 100 га сільськогосподарських угідь припадає 1,6–1,8 умовних середньорічних працівників, то в Україні – понад десять. На початок 2013 р. в Україні нараховувалося 55866 сільськогосподарських підприємств. Переважна більшість з них мають невелику площу землекористування. Як свідчать дані рис. 2.3, у 2012 р. налічувалось 28054 агроформувань з площею сільськогосподарських угідь до 50 га, що становить 50,0 % загальної їх кількості. Дані підприємства здійснювали виробничо-господарську діяльність на 637 тис га сільськогосподарських угідь [202].

Як видно з рис 2.3, в Україні 27,3 % сільськогосподарських підприємств мають площу угідь більше 100 га, однак спостерігається концентрація значних площ земельних ресурсів, сотні тисяч гектарів, у великих аграрних холдингах.

Вони мають доступ до дешевих фінансових ресурсів та можуть вкладати значні грошові кошти задля оновлення технології виробництва, цим самим підвищуючи його ефективність, та нерідко виступають експортерами агропродовольчої продукції.

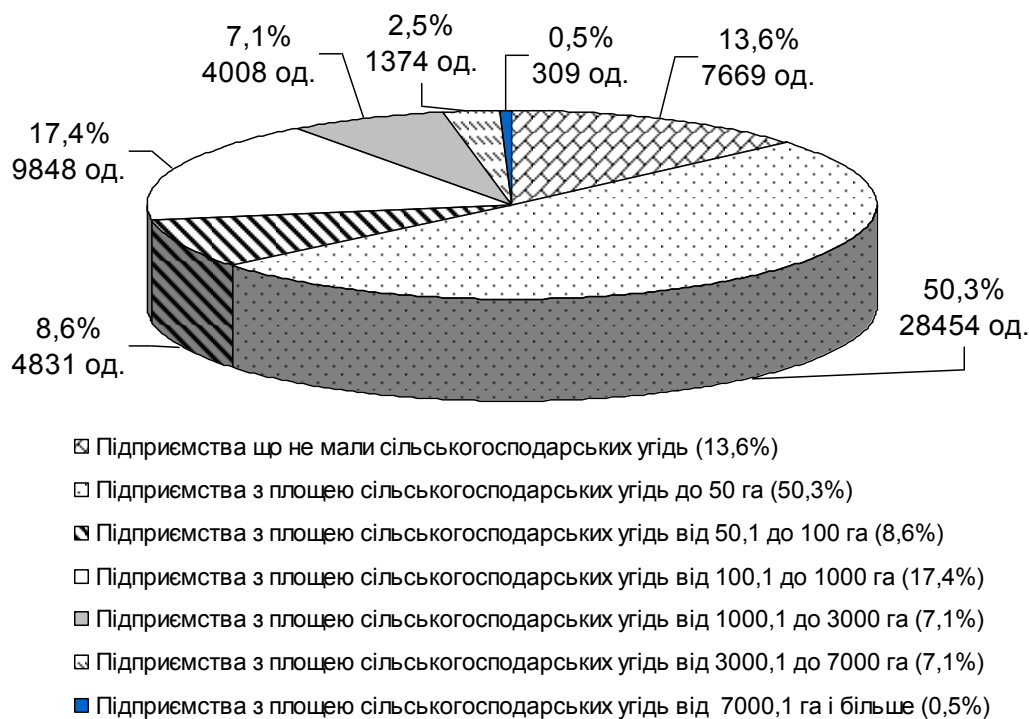

Рис. 2.3 Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств України за розміром сільськогосподарських угідь у 2012 р.

За дослідженнями експертів, нині на українському аграрному ринку переважають чотири типи компаній [3; 91; 141]:

1) вітчизняні сільськогосподарські підприємства, які «спеціалізуються» на концентрованому об'єднанні земельних паїв і вирощуванні безпосередньо продукції рослинництва;

2) іноземні компанії, які ведуть свій бізнес в українському агропромисловому секторі. Вони займаються переважно вирощуванням непродовольчих зернових культур з метою виробництва біопалива. При цьому розвиток тваринництва досить обмежений;

3) агрохолдинги, що займаються переробкою сільськогосподарської продукції та мають власну сировинну базу;

4) місцеві середні та великі сільськогосподарські підприємства.

На думку дослідників, до середини XXI сторіччя на внутрішньому аграрному ринку України може залишитися близько 450–500 великих аграрних підприємств на зразок латиноамериканських латифундій. У таких агроформуваннях акумулюються не лише природні ресурси, але й новітня аграрна техніка та інноваційно-інформаційні ресурси. Основні причини переходу до крупнотоварного виробництва викликані тим, що нині їм доцільніше функціонувати в складі агрохолдингової компанії, де підвищується рівень конкурентоспроможності агропродовольчої продукції шляхом побудови замкнутого виробничого циклу та оптимізації міжгалузевих взаємовідносин, зменшується ступінь появи різних ризикових подій.

Основними завданнями інтегрованих структур на даному етапі розвитку сільського господарства є сприяння щодо відновлення ресурсного потенціалу, залучення інвестиційних ресурсів, впровадження інновацій, які мають зосереджуватись на формуванні взаємовигідних відносин між суб'єктами даних процесів, що сприятиме розвитку сільських територій [124]. Як зазначає М. Д. Бабенко, агропромислова інтеграція являє собою «зближення та поєднання галузей сільського господарства і промисловості, яке забезпечує органічний синтез вказаних сфер матеріального виробництва та їх єдність. Вона передбачає розвиток виробничих та економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, що пов'язані між собою технологічно та орієнтовані на виробництво кінцевої продукції із сільсько-господарської сировини» [9].

На думку А. Є. Данкевича, агропромислова інтеграція – це «еволюційний механізм розвитку форм господарювання, в основу якого покладено максимізацію прибутку за рахунок використання синергетичного ефекту при об'єднанні відокремлених частин єдиного виробничого процесу» [39, С. 7].

Також заслуговує уваги твердження М. Єрмошенка та Н. Скворцова, які вважають, що корпорація – це «договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів з делегуванням

окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників» [55, С. 66–67].

Взагалі загальний земельний банк, який знаходиться у використанні агрохолдингів, складає 3 млн 805 тис га, при чому у 2009 р. цей показник складав біля 3 млн га. На жаль, нині в Україні не ведеться офіційна статистика агрохолдингів, тому визначити їх площу можна тільки наближено. Станом на 1 липня 2011 р. у володінні та розпорядженні агрохолдингів України знаходилося понад 24 % ріллі (рис. 2.4) [39, С. 92].

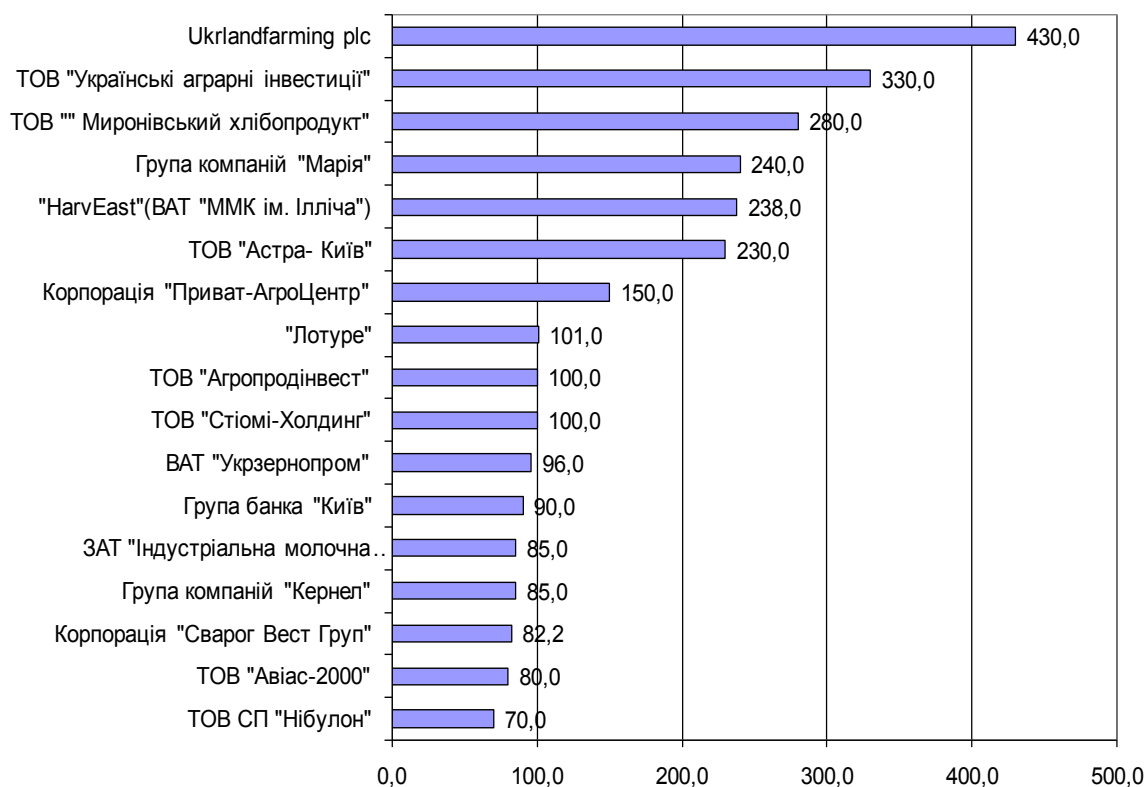

Рис. 2.4 Найбільші агрохолдинги України, тис га

Як підсумок, до вищенаведеного зазначимо, що аграрні корпорації отримують значно більші прибутки від виробничо-господарської діяльності порівняно із сільськогосподарськими підприємствами інших організаційно-правових форм власності. Агрохолдинги здатні забезпечити вищі стандарти щодо соціально-економічного захисту власних спеціалістів. Тому поступово з року в рік зростає частка агропромислових корпорацій, що сприяє стимулюванню, формуванню та функціонуванню конкурентного середовища у

виробничій та переробній сфері агропродовольчої продукції. Завдяки цьому чимало аграрних формувань підвищують вимоги до якості агропродовольчої продукції та конкурентоздатності.

2.2. Організаційно-економічні особливості агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств регіону

Через недосконалість таких основних структур управління у сільському господарстві як економічна, організаційна та виробнича, взаємовідносини між різними аграрними формуваннями з обслуговуючими їх організаціями, недосконалістю ринкової інфраструктури роблять агропродовольчий ринок неповноцінним. Це є однією з основних причин нераціонального формування агропродовольчого потенціалу регіонів; значних втрат агропродовольчої продукції при збиранні, транспортуванні, зберіганні та переробці; не дозволяє вітчизняним товаровиробникам здійснювати нарощування обсягів виробництва високоякісної агропродовольчої продукції. За таких умов конче необхідно здійснити аналіз організаційно-економічних особливостей формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств України. Саме тому питання щодо наукового обґрунтування організації та ефективного формування агропродовольчого потенціалу є досить актуальним на сучасному етапі.

Сучасний стан регіонального розвитку агропродовольчого потенціалу вимагає удосконалення всіх елементів господарського механізму: інформаційного забезпечення, виваженої інвестиційної політики, інноваційного оновлення, дотримання екологічної рівноваги, оптимізації демографічної ситуації у їх щільному поєднанні. Все це сприятиме одержанню синергетичного ефекту, який забезпечить ефективний розвиток будь-якого регіону [12, С. 26–30].

Стан сучасного розвитку сільського господарства в Україні та ефективність використання агропродовольчого потенціалу знаходиться у гіршій ситуації, ніж у більшості країн з ринковою економікою. Звичайно

причинами спаду агропродовольчого виробництва українські вчені-аграрії називають диспаритет цін та дефіцит капіталу. Однак на думку німецьких експертів, що займаються дослідженням цих питань, пріоритетне значення відводиться саме організаційній структурі господарств [176]. Не зовсім правильні та економічно обгрунтовані рішення приватизаційних процесів призвели до неякісних управлінських рішень аграрних формувань, що не дало змогу використовувати значний агропродовольчий потенціал України. До однієї з вагомих причин збитковості виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств є відносно високий рівень затрат праці. Виробничі умови в сільському господарстві значно відрізняються від умов виробництва в промисловості. Це обумовлює необхідність додаткового стимулювання працівників і, як наслідок, додаткових витрат на соціальну сферу. Негативним є те, що чітко прослідковується негативна динаміка щодо стрімкого зниження відтворювального і трудового потенціалу сільських територій. Так рівень народжуваності у сільській місцевості в розрахунку на 1000 осіб знизився з 13,7 до 9,4 осіб, у той час, як рівень смертності зріс з 14,4 до 20,5 осіб. Такі цифри переконливо свідчать про перевищення відповідного показника смертності міського населення в 1,4 раза [155].

Проведені дослідження у Хмельницькій області, засвідчують, що сучасний стан її агропродовольчого потенціалу характеризується певними виробничими коливаннями із переважним застосуванням сільськогосподарського виробництва екстенсивного типу. Основними виробниками продукції сільського господарства як в Україні, так і в Хмельницькій області зокрема є сільськогосподарські підприємства та особисті господарства населення.

Нині в Хмельницькій області впевнено розвиваються холдингові компанії. Вони мають у своєму розпорядженні великі земельні території. Процеси створення агрохолдингу завдяки поєднанню як сільськогосподарського, промислового, так і торговельного капіталу є запорукою щодо високоефективного розвитку сільськогосподарського виробництва Хмельниччини в подальшому. Варто зазначити, що, на жаль, в основному головною

метою таких об'єднань є отримання надприбутків. Як наслідок, такі підприємства спеціалізуються на виробництві прибуткових монокультур, таких як соняшник, ріпак, цукровий буряк, соя. Це призводить до скорочення частки тваринницької галузі, що спричиняє незначне надходження органічних добрив.

Всебічний аналіз Хмельницької області у 2011 р. засвідчив, що загалом на даній території діяло 1826 сільськогосподарських підприємств, 1290 з яких – це фермерські господарства. У зв'язку із кризовим економічним становищем та нестійкою і важко прогнозованою ситуацією в державі з кожним роком поступово зменшується кількість сільськогосподарських підприємств як у розрізі Хмельницької області, так і України загалом (табл. 2.10). Зазначимо, що виробничі кооперативи становлять невелику питому вагу серед інших типів товаровиробників. Проте, завдяки процесам кооперації відбувається постійне відтворення виробничих відносин, що сприяє стрімкому економічному зростанню.

Таблиця 2.10

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за організаційно-правовими формами господарювання

Сільськогосподарські підприємства	Рік							2012 у % до 2005
	2005	2006	2008	2009	2010	2011	2012	
Усього	2006	1917	1953	2063	1878	1844	1826	91,0
Господарські товариства	439	351	327	329	314	298	272	62,0
Приватні підприємства	146	142	145	153	138	130	121	82,9
Виробничі кооперативи	107	101	77	66	54	50	45	42,1
Фермерські господарства	1203	1224	1287	1399	1257	1261	1290	107,2
Державні підприємства	15	15	16	14	13	11	10	66,7
Підприємства інших форм господарювання	96	84	101	102	102	94	88	91,7

Проведені дослідження переконливо свідчать, що особисті селянські господарства населення Хмельницької області не мають достатньої кількості як фінансових, так і матеріально-технічних ресурсів для нарощування обсягів виробництва рослинницької і тваринницької продукції [179, С. 63]. Саме тому сільськогосподарські підприємства проявляють чітку тенденцію до зростання, що відображено на графіку лінією тренду (рис. 2.5).

Відповідно до ґрунтово-кліматичних умов в Україні здавна склалася чітка територіальна спеціалізація та розміщення землеробства і тваринництва. Наприклад, у Хмельницькій області, яка розміщена в зоні Лісостепу, сільське господарство має зерновий і цукровий, а також м'ясо-молочний напрямок. В північних районах регіону високий рівень розвитку має вирощування буряку і як наслідок – виробництво цукру, у ряді районів півночі товарне значення має також картоплярство. Напрямок спеціалізації сільського господарства ще з давніх часів визначив розвиток відповідної переробної промисловості.

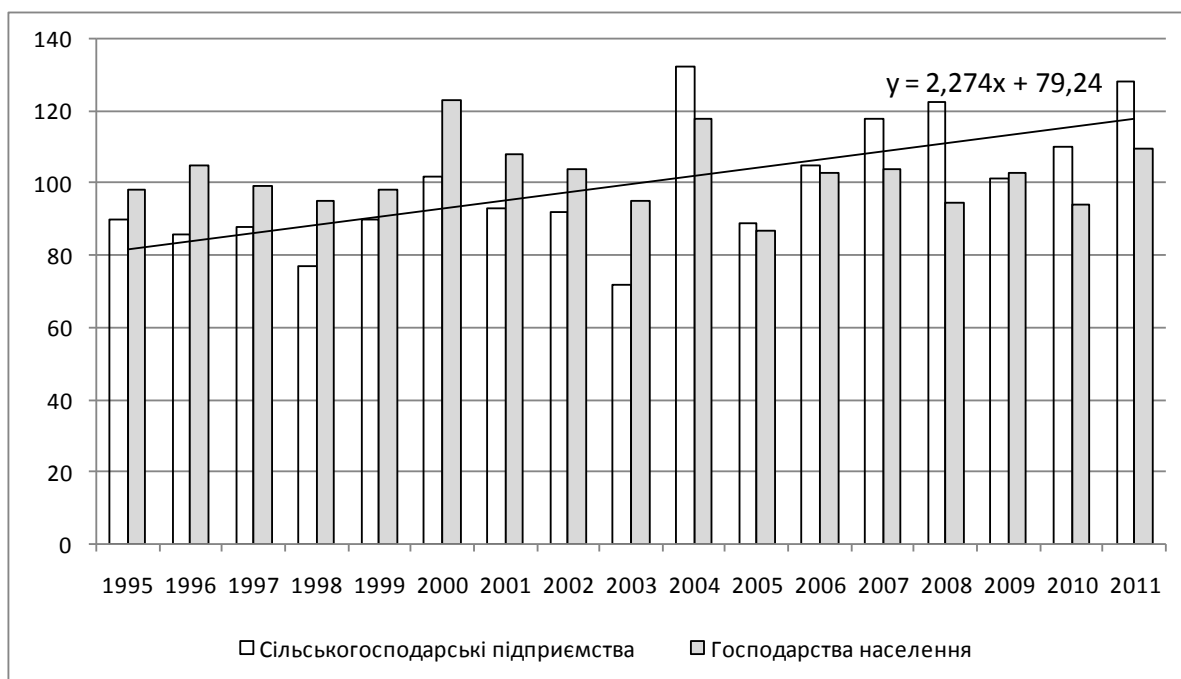

Рис. 2.5 Індеси обсягу сільськогосподарського виробництва Хмельницької області, у відсотках до попереднього року

Як вже зазначалося вище, процес формування та використання агропродовольчого потенціалу зумовлює динамічне функціонування всіх сфер: виробничої, організаційної, маркетингової, соціальної, фінансової. Рівень розвитку агропродовольчого потенціалу значно впливає на ефективність економіки в цілому. У той же час агропродовольчий потенціал реагує на політичні та соціально-економічні процеси у країні. Нерівномірні зміни стратегії розвитку агропродовольчого потенціалу значно відображаються на використанні всіх його складових та зниженні віддачі. Важливим є те, що

ефективний розвиток рослинницької та тваринницької галузей сільського господарства буде сприяти скороченню імпорту та науково обґрунтованим обсягам експорту агропродовольчої продукції даних галузей. Це сприятиме отриманню вищих прибутків аграрними формуваннями та вирішення питань щодо працевлаштування сільського населення та поліпшення соціально-економічного становища сільських територій.

Проведений нами аналіз свідчить, що в регіоні спостерігається скорочення обсягів пропозиції на ринку агропродовольчих товарів, особливо продукції галузі тваринництва. Так лише у 2011 р. порівняно з попереднім роком поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств скоротилося на 15,5 тис гол або на 5,4 %, у тому числі корів – на 2,7 %. Поголів'я свиней збільшилося на 14 тис гол, або на 4,4 %. Така ситуація спричинила підвищення імпорту тваринницької продукції. Тому дана галузь потребує впровадження новітніх технологій у вирощуванні худоби та переробки тваринницької продукції. Так, наприклад, в країнах з розвинутою економікою галузі рослинництва та тваринництва тісно пов'язані між собою. Тваринництво постачає добрива для вирощування сільськогосподарської продукції, а у відповідь – отримує корми. Разом з тим поступово відбувається збільшення обсягів виробництва та реалізації м'яса птиці, що зумовлюється зростанням попиту на дану продукцію, оскільки воно стало заміником для більшості споживачів інших видів м'яса. У такій ситуації спостерігається значне скорочення виробництва м'яса ВРХ та свиней.

Дещо краще становище прослідковується у виробництві рослинницької продукції. Хоча з кожним роком площі сільськогосподарських угідь поступово зменшуються, проте виробництво основних сільськогосподарських культур на Хмельниччині має тенденцію до зростання (табл. 2.11). Так сприятливі погодні умови 2011 р. дозволили зібрати рекордний урожай: виробництво зернових та зернобобових культур збільшилося на 25 %, або на 434,4 тис ц, картоплі – на 36 % (на 390 тис т). Слід відмітити значне виробництво соняшнику, яке відбулося у зв'язку з високим попитом на нього і рівнем рентабельності цієї

культури. Так у 2011 р. валове виробництво насіння соняшнику склало 648 тис т, що у 15 разів більше, ніж у попередньому році. Дана ситуація досить негативно здійснює вплив на збереження родючості ґрунтів та їх мінералізацію.

Сільське господарство області практично не спеціалізується на вирощуванні плодово-ягідної продукції, виробництво яких за 2011 р. скоротилося на 11 %, що є наслідком звуження ринків виробників сільськогосподарської продукції та зайнятості сільського населення.

Таблиця 2.11

Динаміка виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції аграрними формуваннями у Хмельницькій області, тис т

Продукція	Рік									2012 до 1990, %
	1990	2000	2005	2006	2008	2009	2010	2011	2012	
Зернові та зернобобові культури	2063,0	1241,7	1204,9	937,9	1815,0	1701,6	1742,8	2177,2	2712,6	131,5
Цукрові буряки	3977,8	1146,2	1040,6	1420,5	863,3	912,5	1605,8	1754,6	2218,8	55,8
Насіння соняшнику	-	2,7	3,4	4,3	20,1	24,2	42,4	65,2	73,3	x
Картопля	1055,0	1077,0	978,2	1152,8	1262,5	1284,4	1083,7	1473,7	1591,2	150,8
Овочі	185,4	155,2	225,4	210,0	213,1	220,7	208,8	235,0	225,4	121,6
Плоди та ягоди	145,9	78,1	149,5	127,8	136,6	175,0	158,3	141,0	154,2	105,7
М'ясо (у забійній вазі)	155,5	74,3	48,1	47,5	45,5	42,0	48,0	49,5	53,4	34,3
Молоко	1086,5	656,6	722,5	688,6	624,9	620,4	608,1	598,7	594,7	54,7
Яйця, млн шт	419,3	159,6	193,4	219,1	303,4	459,5	391,9	661,3	1195,1	285,0

Аналогічна ситуація спостерігається при виробництві молока, де зменшення становило 2 % до попереднього року. Зауважимо, що пропозиція молока на регіональному ринку формується в основному за рахунок господарств населення. Сільськогосподарські підприємства різко скоротили поголів'я корів, поступово скорочується їх кількість і у господарствах населення.

Попри те, кризові 2008–2009 рр. сільське господарство Хмельниччини пережило значно краще, ніж промисловість. Про це свідчить динаміка виробництва валової продукції сільського господарства, яка є основним показником формування і ефективного розвитку агропродовольчого потенціалу (табл. 2.12).

Загалом по Хмельницькій області виробництво зернових та зернобобових культур переважно зосереджено у таких районах: Волочиському, Старокостянтинівському, Городецькому, Чемеровецькому, Хмельницькому; цукрових буряків – Волочиському, Шепетівському, Красилівському; картоплі – Хмельницькому, Красилівському, Дунаєвецькому, Городецькому; соняшнику на зерно – Ізяславському, Кам'янець-Подільському, Новоушицькому; овочів відкритого та закритого ґрунту – Волочиському, Старокостянтинівському, Шепетівському (додаток А).

Таблиця 2.12

**Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства у
Хмельницькій області**

Показники	Рік			
	2008	2009	2010	2011
Виробництво валової продукції сільського господарства, млн грн..	3450,1	3472,5	3769,5	4784,7
у тому числі:				
- на душу населення, грн.	2563	2595	2833	3615
- на 100 га с/г угідь, грн..	427,8	417,3	444,3	553,2

В основному в усіх сільськогосподарських підприємствах Хмельниччини у 2012 р. одержано 2712,6 тис т зернових і зернобобових культур, з них близько половини є фуражним. Порівняно із попереднім роком виробництво зернових та зернобобових культур збільшилося на 25 %, що зумовлено зростанням рівня урожайності [155].

Досліджуваний регіон протягом останніх років займає лідируючі позиції щодо виробництва цукрових буряків. Так обсяг валового збору цукрових буряків (фабричних) у 2012 р. порівняно з 2011 р. збільшився на 26,4 %. Це, в першу чергу, відбулося за рахунок збільшення зібраної площі на 2,7 тис га та підвищення рівня урожайності на 11,8 ц/га. За аналізований період було

накопано 2218,8 тис т, з них 98 % вирощено у сільськогосподарських підприємствах Хмельниччини. Загалом у Хмельницькій області близько 10 % всіх посівних площ задіяно під вирощуванням цукрових буряків. Відзначимо, що, починаючи з 2000 р., виробництво цукрових буряків характеризується деякими коливаннями, як в Хмельницькій області, так і в інших регіонах України. Також на початку 2011 р. збільшилася кількість цукрових заводів Хмельниччини за рахунок запуску двох заводів, які в попередні роки були законсервовані – це ВАТ «Хмельницький цукровий завод» та ПП «Городоцький цукровий завод». Нині в області працює ще 6 цукрових заводів. До них належать ВАТ «Красилівський цукровий завод», ВАТ «Наркевицький цукровий завод», ВАТ «Теофіпольський цукровий завод», ВАТ «Шепетівський цукровий комбінат» та ВАТ «Старокостянтинівський цукровий завод», ТОВ «Аграрне товариство», які у 2010 р. переробили 1,7 млн т буряків і виробили 164 тис т цукру.

Аналіз статистичних даних показує, що виробництво основних видів сільськогосподарської продукції на душу населення значно коливається у межах окремо взятих районах: по зернових – з 1383,6 кг у Летичівському районі до 5268,0 кг у Старокостянтинівському районі; по цукрових буряках – з 5,9 кг у Кам'янець-Подільському до 6382,3 кг у Шепетівському; по соняшнику – з 4,3 кг у Полонському до 223 кг у Новоушицькому; по картоплі – з 848,3 кг у Полонському до 2039,3 кг у Хмельницькому; по м'ясу – з 57,1 кг у Кам'янець-Подільському до 202 кг у Теофіпольському; по молоку – з 529,6 кг у Кам'янець-Подільському до 1442,2 кг у Теофіпольському районі.

Слід зазначити, що сільськогосподарськими підприємствами регіону у 2012 р. було реалізовано 1167,8 тис т зернових культур. Це на 23,2 % або на 220,1 тис т більше, ніж у попередньому. Наведені показники свідчать, що Хмельницька область потенційно може забезпечувати зерновою продукцією інші регіони, а також здійснювати експортні поставки.

Зауважимо, що попит на агропродовольчу продукцію завжди має сталий рівень, оскільки дана продукція необхідна для повноцінного споживання людиною. Саме самозабезпечення власного населення агропродовольчою

продукцією передбачає задоволення потреби у ньому насамперед завдяки внутрішньому виробництву. Важливо те, що рівень самозабезпеченості залежить від сукупності як регіональних, так і від загальнонаціональних чинників.

Аналіз сучасного стану продовольчого забезпечення у Хмельницькій області переконливо свідчить про недостатню самозабезпеченість даного регіону продуктами харчування. На думку експертів, інтегральним показником визначення рівня продовольчої безпеки доцільно вважати рівень споживання основних агропродовольчих продуктів у розрахунку на 1 особу та енергетичну цінність науково обґрунтованих харчових раціонів. На даний момент показник щодо споживання основних агропродовольчих продуктів є на критичному рівні. Розгляд структури споживання населенням України засвідчив, що в ній найбільша частка належить хлібопродуктам та картоплі. Найменшу питому вагу в даній структурі займають овочі, олія та м'ясопродукти. Особливо небезпечним для населення є досить низький рівень споживання тваринницької продукції [141]. Проблеми погіршення якості харчового раціону можуть слугувати погіршенням стану здоров'я значної кількості людей. Дефіцит даної агропродовольчої продукції можна вирішити за рахунок міжобласного обміну або за рахунок імпорту.

Важливого значення для характеристики рівня розвитку агропродовольчого потенціалу набувають показники споживання основних видів продуктів харчування Хмельницької області та порівняння їх із науково обґрунтованими нормами харчування. Важливо відмітити, що продовольче забезпечення населення Хмельницької області все ще не досягає раціональних норм споживання (табл. 2.13).

Аналіз даних таблиці 2.13 засвідчує, що населення Хмельницької області, незважаючи на рівень зростання споживання, у 2011 р. не досягло рівня споживання 1990 р. за такими видами продуктів харчування як м'ясо та м'ясопродукти (менше на 23,6 %), молоко та молокопродукти (менше на 32,1 %), цукор (менше на 35,6 %), овочі та баштанні продовольчі культури (менше на 10,5 %) хлібопродукти (менше на 5,1 %). За іншими видами

продуктів харчування простежується тенденція до перевищення рівня споживання 1990 р.

Заслуговує на увагу думка О. А. Козак, яка зазначає, що переважання споживання рослинницької продукції характерна в рівній мірі як для сільських, так і для міських жителів. Також сільські домогосподарства все частіше зменшують частку спожитої продукції, яка була вироблена в особистому господарстві. Це означає, що частина господарств населення поступово відмовляється від виробництва продуктів харчування або ж реалізує вироблену продукцію, щоб отримати грошові кошти та закупає продукти харчування в торговельній мережі [73].

Таблиця 2.13

**Динаміка споживання основних продуктів харчування населенням
Хмельницької області на одну особу за рік, кг**

Продукти	Раціональні норми споживання	Рік								2011 до раціон. норми, %
		1990	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	
М'ясо і м'ясопродукти	80	56,9	35,8	34,3	38,3	40,9	41,9	44,6	43,5	54,4
Молоко і молокопродукти	380	356,4	268,6	282,9	276,7	258,9	249,5	242,1	242,1	63,7
Яйця, шт.	290	205	119	199	231	237	253	267	319	110,0
Цукор	38	55	35,4	38,7	38,4	41,7	37,9	40,2	35,4	93,2
Олія рослинна	13	10	7,9	12,0	13,2	13,2	14,1	14,1	14,1	13,1
Картопля	124	158,7	193,4	173,8	168,7	175,7	183,9	176,0	197,2	159,0
Овочі та баштанні продовольчі культури	161	161	85,5	106,2	112,8	107,4	118,3	120,9	144,1	89,5
Плоди, ягоди, виноград	90	22,3	30,1	34,4	38,2	37,0	40,7	46,7	50,5	56,1
Хліб і хлібопродукти	101	112,5	112,5	127,0	124,4	118,2	106,2	106,4	106,8	105,7

Порівняно високі показники рівня самозабезпеченості основними продуктами харчування Хмельницького регіону можна пояснити відносно низьким купівельним попитом населення. Низький рівень доходів не дозволяє населенню регіону в повній мірі споживати агропродовольчі продукти на науково обґрунтованому рівні. Слід відмітити, що для України через низку

об'єктивних чинників, до яких належать природно-кліматичні умови, технічний стан виробництва, а також обмеженість сировинних ресурсів, цілковите самозабезпечення населення основними продуктами харчування на даний час неможливе [67; 167].

Потребу населення Хмельницької області у продуктах харчування (O_{mj}) визначимо, виходячи з норм споживання продовольства, як суму потреб у продовольстві щодо окремих субрегіонів за такою формулою 2.1 [10]:

$$O_{mj} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m+k} H_{c_j} * \chi_i \quad (2.1)$$

де H_{c_j} – норма споживання основних j -х продуктів харчування у розрахунку на одну людину в рік;

χ_i – загальна чисельність населення в i -му субрегіоні;

n – кількість субрегіонів;

m – число основних продуктів споживання рослинницького походження;

k – обсяг основних продуктів споживання тваринницького походження та птахівництва.

Проте агропродовольче забезпечення області не буде вважатися повноцінним, якщо не буде здійснено обрахування необхідних обсягів запасів на випадок надзвичайних обставин. Отже, з урахуванням цього чиннику обсяг продуктів, які необхідні для досягнення продовольчої забезпеченості (Op_j), знаходитиметься за формулою 2.2 [10]:

$$Op_j = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m+k} H_{c_j} * \chi_i * K_{z_j} \quad (2.2)$$

де K_{z_j} – коефіцієнт необхідних запасів j -х продуктів харчування.

З урахуванням наявного населення (станом на 1 жовтня 2011 р. в області налічувалося 1323,3 тис осіб) та використовуючи алгоритм, що описаний вище (формули 2.1 та 2.2), нами розраховані оптимальні обсяги виробництва. Дані обчислення дозволять сільськогосподарським підприємствам Хмельниччини дотримуватися рекомендованих норм споживання основних продуктів харчу-

вання. При цьому коефіцієнт необхідних запасів щодо основних видів продуктів приймемо рівним 1,1 [10].

Аналіз отриманих результатів показав, що забезпечення області з переважної більшості видів продуктів харчування не виконується. Отже, потреба області у м'ясопродуктах становить 116,5 тис т, молоці та молокопродуктах – 553,2 тис т, яйцях – 422,2 млн шт, овочах – 234,4 тис т, картоплі – 180,5 тис т. На основі даних розрахунків співставимо показники виробництва та споживання основних агропродовольчих культур. Так, як видно з табл. 2.14, в регіоні спостерігається недовиробництво м'яса, яєць та овочів. Позитивним є те, що виробництво картоплі та молока може забезпечити потреби не тільки населення області, але й певної частини внутрішнього ринку.

Також слід наголосити, що за умови інтенсивного запровадження інноваційних технологій, Хмельницька область може бути потужним виробником агропродовольчої продукції як в межах регіону, так і внутрішнього ринку. Варто зазначити, що обґрунтування необхідних обсягів виробництва агропродовольства має ґрунтуватися на оцінці організаційно-економічних показників щодо ефективного розвитку і розміщення галузей сільськогосподарського виробництва, балансових взаємозв'язків до потреб у агропродовольстві [182, С. 90].

Таблиця 2.14

Баланс виробництва та споживання основних агропродовольчих культур у Хмельницькій області у 2011 р.

Продукція	Вироблено, тис т	Спожито, тис т	Різниця, тис. т
Картопля	1083,7	180,5	+ 903,2
Овочі	208,8	234,4	- 25,6
М'ясо	48,0	116,5	- 68,5
Молоко	608,1	553,2	+ 54,9
Яйця, млн шт	391,9	422,2	- 30,3

До однієї із важливих причин, що обґрунтовує відставання споживання від норм, є суттєва відмінність між ціною реалізації сільгоспвиробників і роздрібною ціною. Проведений аналіз динаміки цін на основні продукти харчу-

вання переконливо свідчить, що існує значний розрив між рівнем цін виробників сільськогосподарської продукції та споживчими цінами. Як висновок, можна зазначити, що ціна зростає не на стадії сільськогосподарського виробництва, а при русі товару до кінцевого споживача через певну низку посередників.

Крім того, істотним стримуючим чинником є відчутний диспаритет цін на матеріально-технічні ресурси та агропродовольчу продукцію. Аграрним формуванням досить важко конкурувати на зовнішніх ринках через нестачу грошових коштів та зменшення рівня державної підтримки. Проте, останніми роками вони досить успішно поступово адаптуються до ринкового середовища. Результатом цього є поліпшення їх фінансово-економічних результатів. Завдяки економічній вигоді від реалізації готової агропродовольчої продукції, керівники багатьох аграрних формувань почали інтенсивно запроваджувати переробку власної продукції. В результаті за останні 5 років ціни на молоко зросли в 2,6 разів, а на м'ясо ВРХ і свиней – в 3 рази. Поширеною формою реалізації продукції стає продаж через власну торгову мережу.

У період 1991–2006 рр. урожайність сільськогосподарських культур, особливо зернових, у Хмельницькій області дещо знизилась (рис. 2.6). Але, починаючи з 2007 р. даний показник поступово збільшується, проте порівняно з показниками урожайності в інших країнах світу Україна посідає не найперші місця. Для порівняння, урожайність зернових та зернобобових культур у Бельгії складає 96,2 ц/га, Франції – 73,9 ц/га, Нідерландах – 89,3 ц/га, В Україні цей показник сягає 26,9 ц/га; цукрового буряку в Франції складає 937,0 ц/га, в Португалії – 856,3 ц/га, в Іспанії – 835,8 ц/га, в Бельгії – 827,0 ц/га, в Україні – 279,5 ц/га; картоплі у США – 462,7 ц/га, в Швейцарії – 461 ц/га, в Україні – 132,5 ц/га [4].

З метою підвищення рівня урожайності сільськогосподарських культур органами обласної Хмельницької ради заплановано низку заходів. До них належать: підвищення родючості ґрунтів за рахунок використання сидеральних посівів на площі не менше 60 тис га та використання соломи і пожнивних

рештків на площах понад 120 тис га, що дасть змогу підвищити урожайність агропродовольчих культур на 20–25 %; ефективно здійснювати внесення органічних і мінеральних добрив, а також здійснювати хімічну меліорацію ґрунтів; сприяти впровадженню інноваційних проектів щодо застосування регуляторів росту рослин; застосовувати у виробничий процес найсучасніші високоврожайні сорти і гібриди сільськогосподарських культур [111].

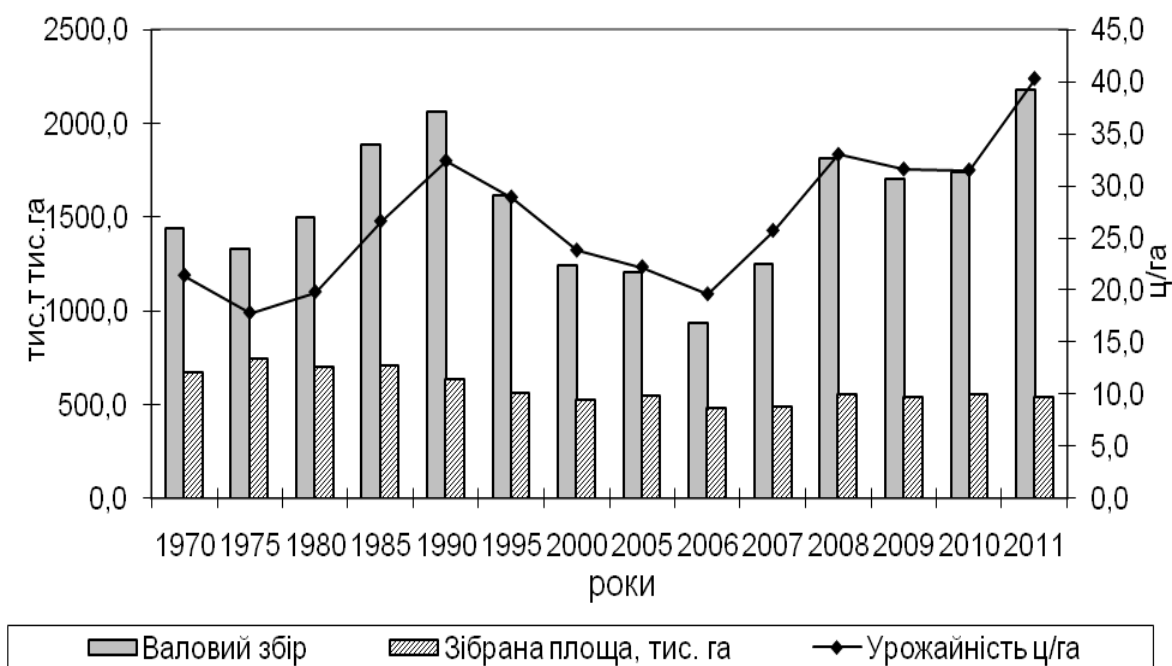

Рис. 2.6 Динаміка валового збору, посівних площ та урожайності зернових культур у Хмельницькій області

Виробництво продукції тваринництва Хмельницької області в основному зосереджено у таких районах: по забою худоби та птиці – у Дунаєвецькому, Волочиському, Теофіпольському, Полонському, Шепетівському; з виробництва молока – у Краси́лівському, Кам'янець-Подільському, Волочиському, Славутському, Білогірському, Ізяславському; з виробництва яєць – у Кам'янець-Подільському, Горо́доцькому. Негативна тенденція розвитку тваринництва по країні відповідає функціонуванню галузі в Хмельницькій області, де більшість підприємств знаходяться у кризовому стані. Насамперед це пояснюється збитковістю виробництва, недостатніх обсягах та низькій конкурентоспроможності продукції.

Економічна ефективність виробництва яловичини залишається негативною (табл. 2.15). Рівень технологічності виробництва та поточна кон'юнктура ринку дозволяє отримувати лише збиткові результати.

Таблиця 2.15

**Економічна ефективність виробництва м'яса ВРХ в
сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області**

Показники	Рік				2011 р. до 2008 р, %
	2008	2009	2010	2011	
Поголів'я на 1 господарство, гол.	305	347	403	445	145,9
Середньодобовий приріст ВРХ, г	378	399	391	399	105,6
Витрати на 1 голову, грн.	1669	2001	2244	2797	167,6
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	1119	1358	1530	1420	126,8
Повна собівартість 1 ц, грн.	1208	1375	1573	1457	120,6
Ціна 1 ц, грн.	891	934	926	994	111,6
Рівень рентабельності (збитковості), %	-20	-31	-40	-32	X

У загальному середній рівень збитковості виробництва м'яса ВРХ у 2011 р. склав 31,8 %. Через скорочення поголів'я корів у 2011 р. порівняно з 2008 р. виробництво молока зменшилось на 3 %, у тому числі в господарствах населення – на 4,1 %, але, за рахунок зростання продуктивності тварин, зросло в сільськогосподарських підприємствах на 5,1 %.

Середній надій молока від однієї корови (у розрахунку на середнє поголів'я) зріс у аграрних підприємствах на 1013 кг (30,6 %) і становив 4324 кг (табл. 2.16). Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що середньорічне поголів'я корів скоротилося, у той час як продуктивність надою молока від однієї корови зросла. Це пояснюється тим, що сільськогосподарські підприємства області залишають лише якісний склад поголів'я, а значне зниження поголів'я молочного стада призводить до зниження обсягів виробництва молока.

Загалом через високі виробничі витрати та низьку ціну реалізації агропродовольчої продукції спостерігаються негативні тенденції економічної ефективності молочного скотарства. Так у 2008 р. витрати на 1 ц молока

становили 161 грн, а у 2011 р. – 267 грн, що на 65,8 % вище. Середня ціна реалізації у 2011 р. була 303 грн за 1 ц молока, що на 122 грн більше, ніж у 2008 р. це призвело до підвищення рентабельності на 13,6 %. Сільськогосподарські підприємства через низьку реалізаційну ціну втрачають значну частку доходів. Тому важливою умовою для підвищення економічної ефективності виробництва молока має зростання рівня інтенсифікації та спеціалізації, з одночасним поглибленням процесів інтеграції між виробниками молочної продукції та молокопереробними підприємствами.

Таблиця 2.16

Економічна ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області

Показники	Рік				2011 р. до 2008 р., %
	2008	2009	2010	2011	
Середньорічне поголів'я корів, тис гол	28,9	28,2	27,9	28,5	98,6
Поголів'я на 1 господарство, гол.	139	160	179	198	142,4
Надій від 1 корови, кг	3311	3829	3895	4324	130,6
Витрати на 1 голову, грн	4794	6388	8094	10171	212,2
Виробнича собівартість 1 ц, грн	145	167	208	235	162,1
Повна собівартість 1 ц, грн	161	179	229	267	165,8
Ціна 1 ц, грн.	181	177	261	303	167,4
Рівень рентабельності (збитковості), %	12,4	-1	13,9	13,6	X

На нашу думку, негативні наслідки щодо розвитку галузі тваринництва як Хмельницької області, так і України загалом, залежатть від таких чинників як низький рівень платоспроможності українського населення; низьких закупівельних цін на тваринницьку продукцію, що в повному обсязі не покривають виробничі витрати; застарілі засоби виробництва агропродовольчої продукції, і, як наслідок цього, зростає собівартість, а також відсутність дієвого кредитного механізму тощо.

З метою подолання цих негативних чинників та зміцнення агропродовольчого потенціалу, що використовується не в повному обсязі, в області розроблена програма інтенсифікації тваринницької галузі. Ця програма базується на створенні спеціальних масивів маточного поголів'я,

конкурентноспроможної молочної та м'ясної худоби, збільшення частки гібридного молодняка свиней. Також необхідними діями щодо вдосконалення економічного стимулювання розвитку тваринництва на регіональному рівні є сприяння виробництва достатніх обсягів кормів, вдосконалення та розширення інфраструктури інформаційно-консультаційних послуг аграрним формуванням; впровадження інноваційних маловитратних технологій у тваринництві, підготовки та перепідготовки кадрів масових професій на селі [112].

В Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» від 18.10.2005 р. № 2982-IV серед основних пріоритетів державної аграрної політики виділено: сприяння державного управління та підтримка розвитку конкурентноспроможного сільськогосподарського виробництва на основі процесів кооперації та інтеграції; ефективне поєднання загальнодержавної і регіональної політики в аграрному секторі [120]. Згідно з розробленою Концепцією Державної цільової програми розвитку тваринництва на період до 2015 р., пріоритетними задачами держави щодо ефективного розвитку тваринницької галузі є стимулювання нарощування обсягів та забезпечення беззбитковості виробництва тваринницької продукції товаровиробниками різних організаційно-правових форм власності, сприяння підвищенню ефективного виробництва якісної продукції у дрібнотоварних та кооперативних формуваннях, а також фінансова підтримка діяльності крупнотоварних підприємств, які спеціалізуються на виробництві молока та м'яса [116].

Зауважимо, що нині велике значення належить грошовій оцінці природних ресурсів. Як зазначає О.Ю. Єрмаков, «економічна оцінка землі відображає продуктивну здатність землі як засобу виробництва у сільському господарстві. За її допомогою визначають, у скільки разів краща чи гірша одна земельна ділянка порівняно з іншою, тобто характеризують її суспільно економічну цінність» [56, С. 100]. Рента виступає грошовим доходом від використання земельних ресурсів. На диференціальну ренту здійснює вплив місце розташування, якість природних ресурсів (диференціальна рента І), а

також рівень інтенсивності в них капіталовкладень (диференціальна рента II) [17, С. 135]. Грошова оцінка сільськогосподарських земель Хмельниччини наведена в додатку Б і дає підстави стверджувати: Хмельницька область має родючі чорноземи, які сприяють розвитку агропродовольчого потенціалу регіону і забезпеченню населення високоякісними агропродовольчими продуктами. Зауважимо, що відповідно до Закону України «Про оцінку земель», грошова оцінка земельних ресурсів залежно від їх цільового призначення та порядку здійснення грошової оцінки поділяється на нормативну та експертну. Нормативна оцінка землі призначена для визначення обсягу державного мита та податку при операціях обміну, дарування, оподаткування земельних ділянок, орендної плати за земельні ділянки різної форми власності. На відміну від нормативної, експертна грошова оцінка земельних ресурсів проводиться з метою визначення вартості об'єкта оцінювання [121].

Відомо, що серед різних факторів будь-якого виробничого процесу одне з вирішальних значень належить праці. Проте, за умов стрімких перетворень, що відбулися в сільському господарстві, значна частка найманих сільських працівників залишилися безробітними. Це трапилось через скорочення обсягів виробництва таких трудомістких галузей як овочівництво, садівництво, скотарство тощо. У зв'язку з цим відбувається міграція кваліфікованих спеціалістів із сільської місцевості у великі міста [85, С. 158].

Безперечно, на рівень зайнятості сільського господарства вплинули негативні чинники, серед яких: спад виробництва, диспаритет цін, а також неефективні інструменти фінансово-кредитного механізму. Внаслідок цього відбулося загострення існуючих соціально-економічних проблем сільських територій. Загальна кількість працівників Хмельниччини повільно зменшується, проте у сільському господарстві даний показник зменшується досить швидшими темпами, і станом на кінець 2010 р. становив 152 тис осіб (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Кількість зайнятого населення Хмельницької області за видами економічної діяльності

Галузь	Рік							2011 р. у % до 2005 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Всього у т.ч:	586,0	585,0	589,1	594,4	579,0	580,6	572,2	97,65
Сільське господарство	180,9	174,1	155,1	148,2	153,3	152,0	158,8	87,78
Промисловість	84,2	82,9	85,1	86,2	76,9	71,3	69,5	82,54
Будівництво	18,1	18,7	21,1	21,9	19,1	18,8	17,6	97,24
Транспорт і зв'язок	31,7	31,9	33,3	34,3	33,5	34,0	33,2	104,73
Фінансова діяльність	4,2	4,8	6,1	6,7	6,4	6,1	6,0	142,86
Освіта	52,3	52,9	53,5	53,4	53,0	52,1	52,5	100,38
Охорона здоров'я та соціальна допомога	37,6	37,3	38,4	38,7	37,2	37,0	37,0	98,40

Позитивним є те, що з кожним роком у сільському господарстві зростає середньомісячна заробітна плата. Хоча доцільно відмітити, що вона є меншою, ніж заробітна плата в середньому по Україні (рис. 2.7). Такі тенденції не дозволяють залучити у сільськогосподарське виробництво висококваліфікованих працівників. Сільське населення надає перевагу працевлаштуванню в інших галузях економіки, де заробітна плата є значно вищою.

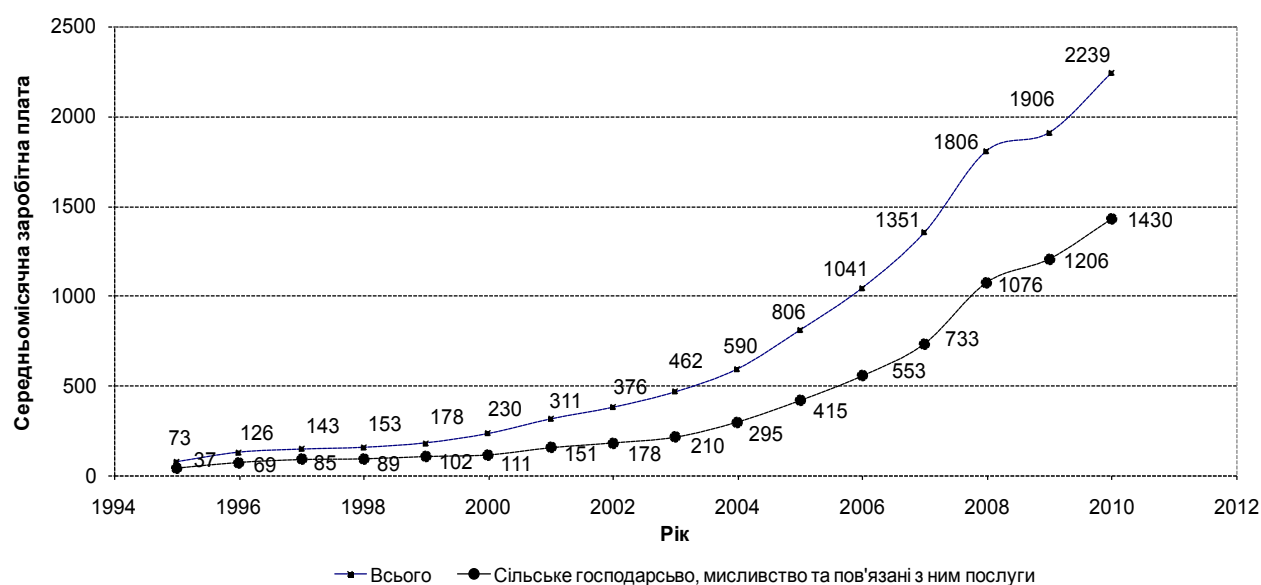

Рис. 2.7 Динаміка середньомісячної заробітної плати одного штатного працівника в сільськогосподарських підприємствах України, грн

Важливою проблемою процесу формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств є скрутне становище їх матеріально-технічного забезпечення. Впровадження новітнього комп'ютеризованого технічного забезпечення сприяє підвищенню продуктивності праці. Рівень технічного оснащення агропродовольчого виробництва знаходиться на критичній межі. Нині основними сільськогосподарськими машинами аграрні формування Хмельниччини забезпечені на рівні 40–50 %, понад 90 % з яких вже давно відпрацювали свій амортизаційний термін.

Переважає більшість сільськогосподарських підприємств не мають достатньої кількості технічного забезпечення, або воно є відносно застарілим і потребує значних коштів для ремонту, при цьому якість виконаних ним робіт є занадто низькою. Наслідком цього є порушення технологій виробництва агропродовольчого виробництва у сільському господарстві. Так протягом 2000–2011 рр. кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області зменшилась на 68 %, а кількість комбайнів – на 67 % (рис 2.8).

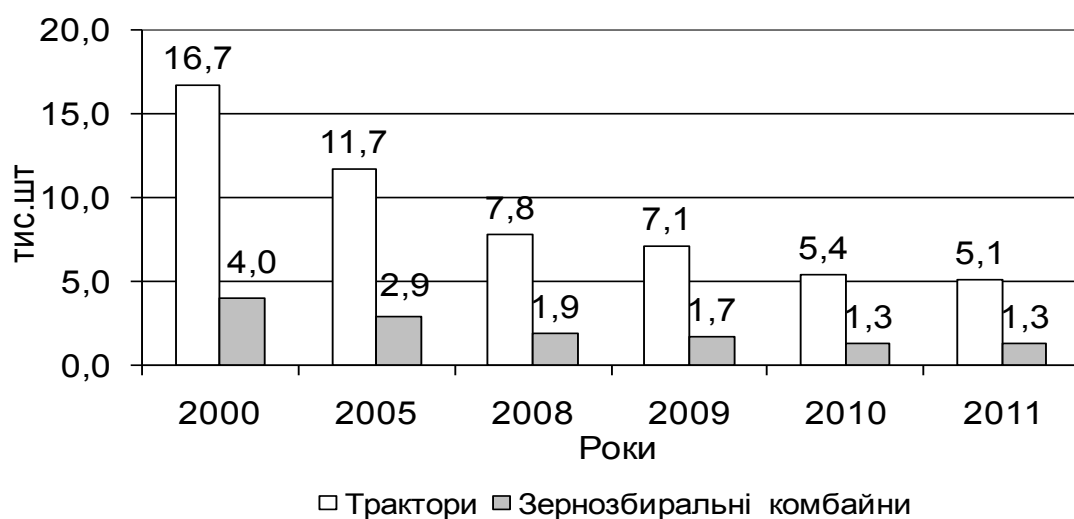

Рис. 2.8 Динаміка наявності технічних засобів у сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області

Низька платоспроможність сільськогосподарських підприємств Хмельницької області призвела до кількісного зменшення їх технічних засобів. А це призводить до несвоєчасного виконання технологічних процесів. Через відсутність грошових засобів на закупівлю запасних частин несвоєчасно

ремонтуються техніка, що є причиною її функціональної неготовності. Особливо високим попитом у період польових робіт користується дизельне паливо, потреба у якому задовольняється лише на 55–60 % через скорочення обсягів його надходження та зростання цін.

Враховуючи кризовий стан технічного забезпечення сільсько-господарського виробництва, М. І. Грицишином було запропоновано розв'язувати дану проблему у два етапи. Так, на першому потрібно стабілізувати технічну і технологічну базу рослинництва та тваринництва. Тоді як на другому кроці необхідно прискорити опанування нових технологій та технічних засобів, при цьому необхідно запроваджувати модернізацію підприємств сільського господарства технікою нового покоління з подальшим її ефективним використанням [148].

Саме завдяки капітальним вкладенням в нові технології через певний період відбудеться зростання обсягів додаткового прибутку. Таким чином, запровадження нової стратегії в розвитку агропродовольчого потенціалу обумовить формування конкурентоспроможного та високоефективного середовища у сільському господарстві.

Високий вплив на обсяги сільськогосподарського виробництва Хмельницької області має низький рівень застосування органічних та мінеральних добрив. Так, у досліджуваному регіоні з кожним роком частка органічних добрив під сільськогосподарські культури стає все меншою, що призвело до дефіциту гумусу в середньому 0,5–0,6 т/га. Зниження обсягів застосування мінеральних добрив можна пояснити в основному зростанням цін на них. Негативним фактором є те, що закупівельні ціни на рослинницьку продукцію нижчі, ніж на мінеральні добрива.

Також з метою стійкого розвитку всіх галузей агропродовольчого комплексу за умов невизначеності та ризиків ринкового середовища необхідно активізувати інвестиційну діяльність. За рівнем іноземних інвестицій Хмельниччина – 11-а в країні. Загалом у Хмельницькій області питома вага інвестицій в основний капітал у сільське господарство в середньому становить близько

14,5 % (471806 тис грн у 2010 р.). Значна кількість сільськогосподарських підприємств Хмельниччини потребує отримання прямих інвестицій, які сприятимуть забезпеченню новими технологіями, з метою підвищення врожайності сільськогосподарських культур та покращення їх якісних властивостей. Позитивним є те, що, завдяки поєднанню економічного потенціалу з вигідним територіальним розташуванням, Хмельницька область належить до привабливих регіонів України щодо інвестування.

Подальший аналіз організаційних та економічних особливостей агропродовольчого виробництва як Хмельниччини, так і України загалом показав низький ступінь впровадження підприємствами інноваційно-інформаційних технологій. Через це досить складно знизити рівень собівартості агропродовольчої продукції та зростання її якісних властивостей, які б відповідали міжнародним стандартам.

На нашу думку, з метою ефективного стимулювання сільськогосподарських підприємств щодо активного впровадження різних інноваційних проектів потрібно сприяти щодо надання їм довгострокових кредитів, направлених на придбання технологічних ресурсів. Позитивним у залученні інвестицій є те, що у регіоні розроблена та затверджена «Програма залучення інвестицій в економіку Хмельницької області на 2011 – 2020 роки». Згідно з даною Програмою, пріоритетними напрямками є впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій; впровадження інновацій в усі сфери економіки, зокрема у сільськогосподарське виробництво [111].

Важливий вплив на формування агропродовольчого потенціалу здійснює природний потенціал, що становить собою сукупність наявних природних умов і ресурсів, які можуть бути використані з метою виробництва продукції, що сприятиме забезпеченню потреб населення [72, С. 181–185].

Як свідчать дані табл. 2.18, у динаміці з 2008 по 2011 рр. дещо збільшується розмір площі сільськогосподарських угідь та найманих працівників сільськогосподарських підприємств. Позитивним чинником є

зростання основних засобів та інвестицій в основний капітал аграрної економіки (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

**Показники забезпеченості сільськогосподарських підприємств
Хмельницької області трудовими, матеріально-технічними і земельними
ресурсами**

Показники	Рік			
	2008	2009	2010	2011
Площа сільськогосподарських угідь с.-г. підприємств, тис га	806,4	823,9	842,5	843,5
Питома вага площі с.-г. підприємств у загальній площі с.-г. угідь, %	51,4	52,5	57,4	53,8
Кількість найманих працівників підприємств с.-г. та пов'язаних послуг, тис осіб	148,2	153,3	152,0	158,8
Основні засоби (у факт. цінах на кінець року), млн грн.	1624,7	1520,2	1912,2	1985,6
Інвестиції в основний капітал с.-г., факт. ціни, млн грн	1222,1	325,7	474,8	816,1

Отже, проаналізовані вище дані дають підстави стверджувати, що значних структурних зрушень щодо забезпечення сільськогосподарських підприємств Хмельницького регіону трудовими, матеріально-технічними та земельними ресурсів протягом останніх років не відбулося. З метою обґрунтування істотних змін в агропродовольчому виробництві нами було згруповано фактори, що мають значний вплив на процес формування його потенціалу (рис. 2.9).

До економічних факторів ми відносимо трансформаційні процеси господарського та економічного механізму агропродовольчих підприємств, що засновані на засадах кооперації та інтеграції. За таких умов при цьому зростає вплив організаційних чинників формування агропродовольчого потенціалу. Серед них найбільш значущими, на нашу думку, є створення належної системи забезпечення матеріально-технічними ресурсами агропродовольчих підприємств; запровадження кооперації та інтеграції між суб'єктами господарювання.

Значний вплив на формування і розвиток агропродовольчого потенціалу мають інноваційно-інформаційні чинники, а саме: розробка інноваційно-інформаційних моделей, що дадуть змогу оптимально здійснити модернізацію

матеріально-технічної бази підприємств; подальший розвиток і трансформування інформаційно-консультаційних служб та прогнозування системи показників агропродовольчого виробництва. При цьому процеси формування агропродовольчого потенціалу повинні бути узгоджені з правовими чинниками [159, С. 111].

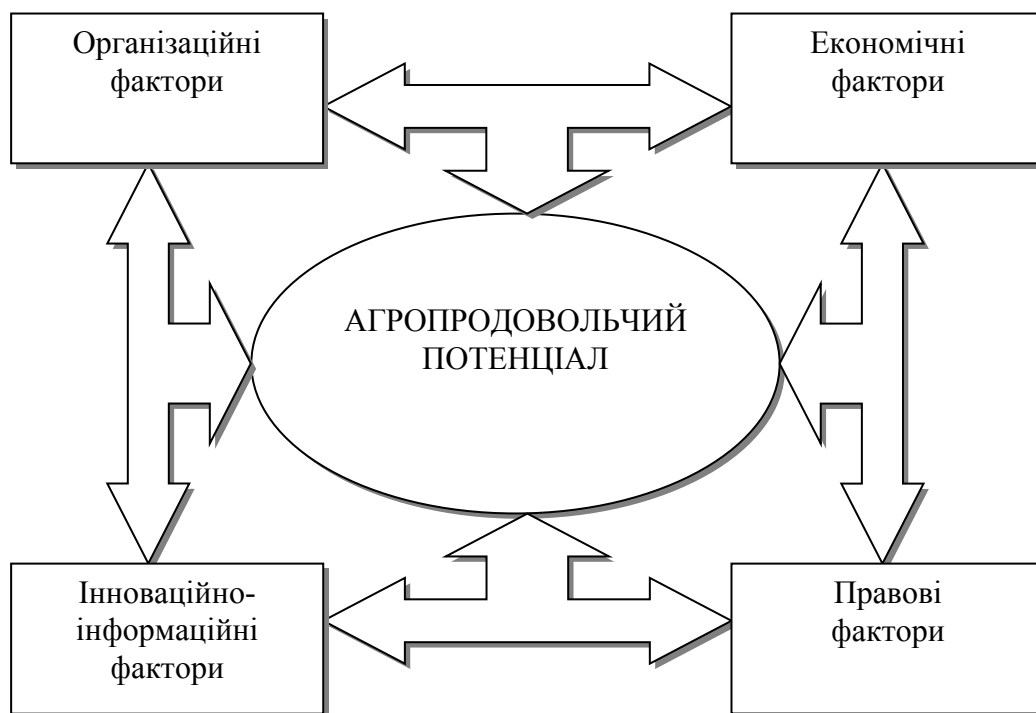

Рис. 2.9 Основні фактори формування агропродовольчого потенціалу

Наведене свідчить про необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств до конкурентного середовища, основні чинники якого наведені на рис 2.10. На нашу думку, для ефективного формування агропродовольчого потенціалу особливу увагу доцільно зосередити на підвищенні якості продукції, що сприяє зростанню конкурентоспроможності агропродовольчої продукції.

Також важливим інструментом підвищення рівня агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств є дотації. Вони виступають тією формою субсидій, за якою з бюджету спрямовуються грошові кошти для надання фінансової підтримки збитковим галузям або підприємствам [100]. Виплата дотацій є вкрай необхідною особливо в галузі тваринництва, оскільки

через низькі ціни на молоко і живу масу худоби, низьку продуктивність тварин виробництво цих видів продукції стало збитковим для аграрних підприємств.

Рис. 2.10 Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Як зазначає М. Присяжнюк, практично вся державна підтримка АПК у межах бюджету 2012 р. направлена на фермерські господарства і на одноосібників, оскільки саме вони є найбільш поширеними в Україні [103]. Відзначимо, що у 2012 р. держава передбачила близько 1 млрд грн дотації з метою

збереження молодняку ВРХ. Зокрема, селяни мають змогу отримати за теля, що досягло 3 місяців, 250 грн, 6 місяців – 500 грн, 9 місяців – 750 грн [103].

Зазвичай запроваджуються програми підтримки розвитку агропродовольчого виробництва як на державному, так і на регіональному рівнях (додаток В). Стратегія подальшого стійкого формування і розвитку агропродовольчого потенціалу аграрних формувань визначається «Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р.».

Основні завдання даної програми: підвищення рівня розвитку сільських територій; підтримка конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в умовах інтеграції України у світове економічне середовище; сприяння щодо подолання невизначеності та ризиків аграрного ринку; створення екологічно безпечних засад розвитку населення, збереження та раціональне використання природних ресурсів, тощо [41].

2.3. Ефективність використання існуючого агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Ефективність використання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств регіону досліджувалося на прикладі виробничо-господарської діяльності корпорації «Сварог Вест Груп». Дана корпорація має 100 відсотковий вітчизняний капітал та входить до однієї з найбільших агрохолдингів України з площею земельних ресурсів 82,2 тис га. До основних сфер її господарської діяльності належить виробництво рослинницької і тваринницької продукції, а також здійснення маркетингу та підвищення рівня інфраструктури. Нині до структури корпорації входить 29 підприємств, які ефективно співпрацюють у різних сільськогосподарських галузях: рослинництві, тваринництві, садівництві та овочівництві.

Важливим завданням корпорації «Сварог Вест Груп» є постійне відслідковування нових тенденцій сучасних технологій сільськогосподарської

галузі, здійснення науково-дослідних робіт, розробка інноваційних проектів, що спрямовані на підвищення рівня продуктивності кожної сфери діяльності. Для досягнення поставлених цілей корпорація активно запроваджує досвід світових аграріїв, здійснює моніторинг кліматичних та ґрунтових чинників регіону, а також розробляє високоефективні технології точного землеробства.

Галузь рослинництва об'єднує 15 підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні зернових, технічних, кормових та олійних культур (рис. 2.11).

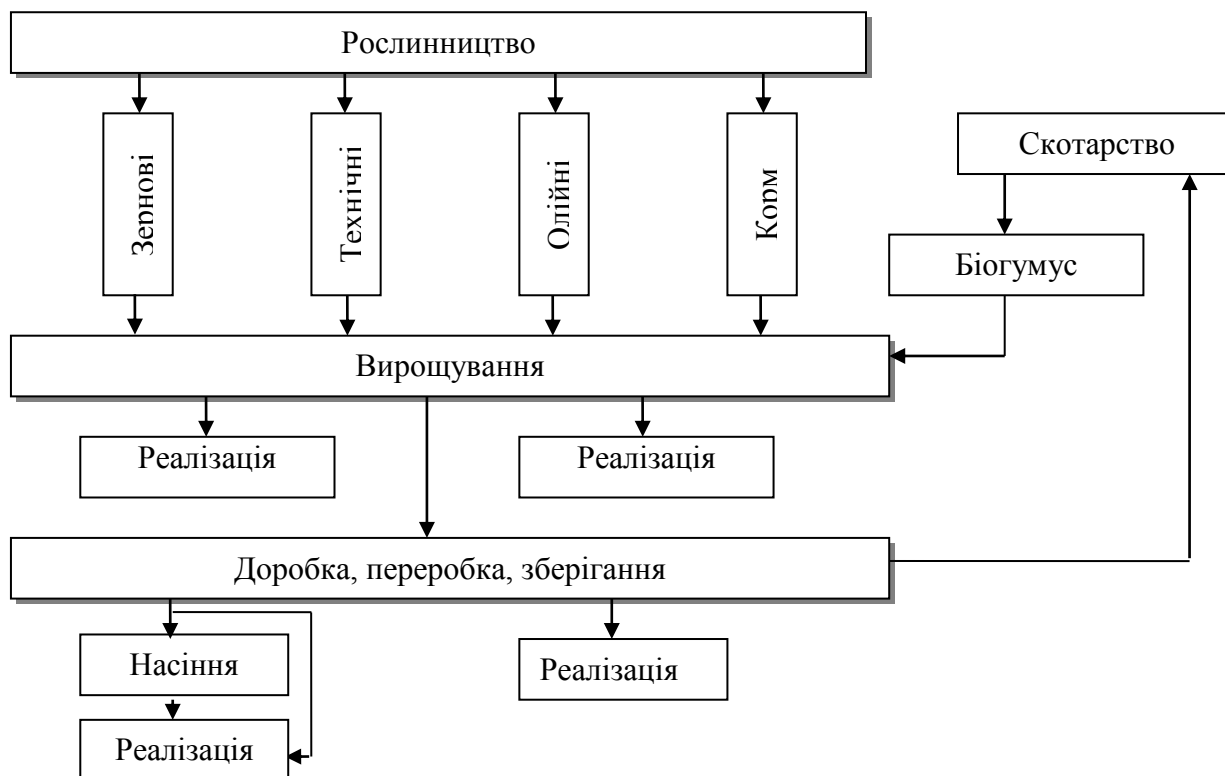

Рис. 2.11 Схема виробничих зв'язків корпорації у галузі рослинництва

Невід'ємною частиною цього напрямку є повноцінне забезпечення потреб тваринництва кормовими ресурсами власного виробництва. Також корпорація володіє двома елітно-насіннєвими господарствами, які забезпечують агрохолдинг високоякісним посівним матеріалом. Новим вектором діяльності є органічне землеробство, що активно ведеться на полях ТОВ «Сварог-Дністер». Земельні ресурси даного господарства були сертифіковані міжнародною організацією «Institute for Marketecology» (IMO) у межах програми уряду Швейцарії в Україні щодо підтримки розвитку органічного виробництва.

Завдяки використанню сучасної техніки, якої в корпорації на даний час налічується близько 400 одиниць, та новітніх технологій обробітку, у корпорації спостерігається тенденція до підвищення урожайності основних агропродовольчих культур. Це позитивно впливає на розвиток агропродовольчого потенціалу (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Середня урожайність ранніх зернових корпорації «Сварог Вест Груп», ц/га

Культури	2010 р.	2011 р.	2011 р. по Україні
Озима пшениця	50,6	64,3	34,5
Озимий ріпак	21,4	38,1	17,3
Озимий ячмінь	33,7	61,1	28,6
Ярий ячмінь	35,4	50,4	24,3
Озиме жито	29,1	38,2	21,5
Горох	24,8	34,0	15,4

Нині корпорація «Сварог Вест Груп» має чотири зерносховища загальною потужністю 150 тис т. Також планується на початок 2013 р. ввести в дію ще два елеватори у Хмельницькій та Чернівецькій областях із одночасною потужністю зберігання – 50 тис т кожен. В господарстві застосовують «аргентинську технологію», що дозволяє зберігати врожай у поліетиленових рукавах.

Тваринницька галузь корпорації «Сварог Вест Груп» зосереджена у таких господарствах як ТОВ «Подільський господар-2004», ТОВ «Мирне». До основних видів її діяльності належить молочний напрямок та відгодівля ВРХ, племінні заводи і репродуктори, а також виробництво біогумусу (рис. 2.12). На базі даних господарств діє 21 ферма, що налічує понад 11000 поголів'я ВРХ, з них 4000 гол. належить до дійного стада. Перевагами щодо утримання корів у комплексі є можливість проводити постійний їх моніторинг та відслідковувати будь-які відхилення здоров'я худоби. Ці операції здійснюються за допомогою транспортерів, що мають особистий електронний передавач, прикріплений до нашійника кожної корови [105].

У 2011 р. корпорація «Сварог Вест Груп» на базі ТОВ «Подільський господар–2004» ввела в дію новітній молочно-товарний комплекс загальною

потужністю 1,2 тис гол. дійного стада. На площі 11 га було побудовано п'ять корівників, приміщення для утримання телят, будівлі для зберігання грубих та концентрованих кормів, а також склад механізованих засобів.

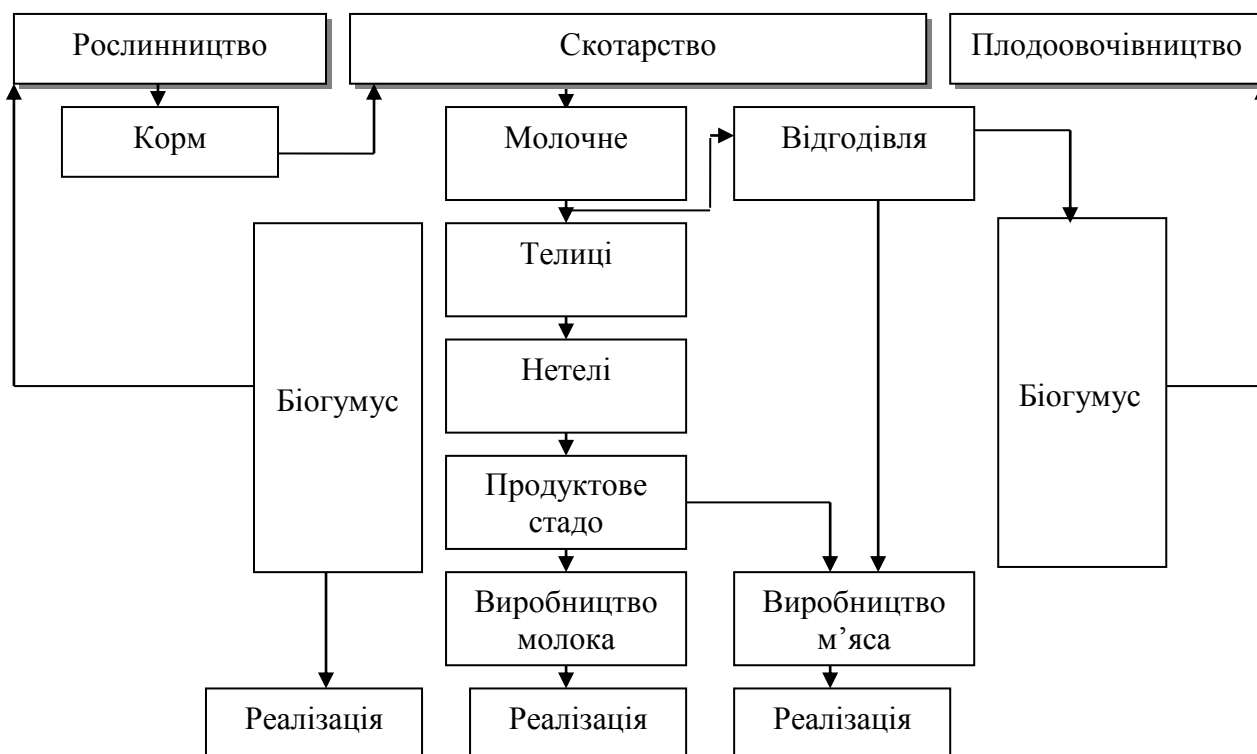

Рис. 2.12 Схема виробничих зв'язків корпорації в галузі тваринництва

У 2012 р. корпорація «Сварог Вест Груп» провела сертифікацію молока щодо відповідності екологічним стандартам якості. Це дозволило використовувати його для виготовлення дитячого харчування. Крім цього, виробництво тваринницької продукції у підприємствах корпорації здійснюється безвідходним. З отриманого гною виділяється рідка фракція, якою проводять удобрення полів, що дає змогу підвищити урожайність агропродовольства.

Основним підприємством галузі овочівництва (рис. 2.13) є ТОВ «Овочевий дім Поділля», яке спеціалізується на вирощуванні та зберіганні овочевої продукції. Загалом під вирощування овочів відведено 230 гектарів. У 2011 р. урожайність овочів була вищою, ніж середній показник по Україні. Так урожайність капусти була на рівні 65 т/га, цибулі – 46 т/га і 25 т/га картопля. На полях корпорації вирощування овочів проводиться за технологією краплинного зрошення.

Останніми роками корпорація активно розвиває напрямок садівництва. Нині загальна площа садів – близько 450 га в Чернівецькій обл., із них грушеві сади займають 72 га, сливові – 22 га і яблучні – 356 га. За даними корпорації, нині «Сварог Вест Груп» використовує фруктосховища ємністю 1,2 тис т і 2,5 тис т в Чернівецькій обл., які були введені в експлуатацію в 2009 р.

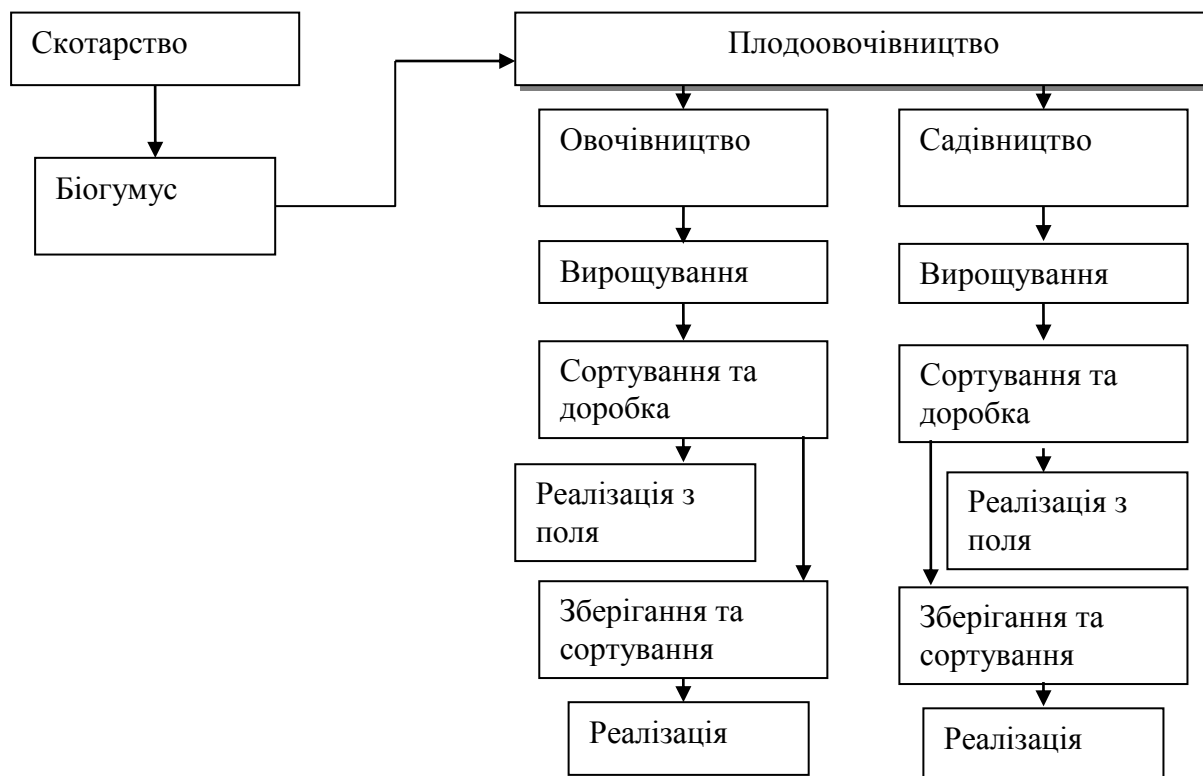

Рис. 2.13 Схема виробничих зв'язків корпорації в галузі овочівництва

У 2012 р. корпорація ввела в дію ще два фруктосховища в Чернівецькій обл. загальною потужністю одночасного зберігання 6,5 тис тонн [105]. Дані показники виробництва агропродовольчої продукції дають підстави стверджувати, що корпорація «Сварог Вест Груп» має значний агропродовольчий потенціал. Вона здатна забезпечити високоякісною агропродовольчою продукцією жителів Хмельницької та Чернівецької областей, де здійснює свою виробничо-господарську діяльність, і гідно конкурувати на вітчизняному ринку агропродовольчої продукції.

На території Шепетівського району розташовано сім сільськогосподарських підприємств корпорації. До них входять ТОВ «Корчинське», ТОВ «Овочевий дім Поділля», ТОВ «Левада 2003», ТОВ

«Лютівка Еліт», ТОВ «СВАТ Городищенське» та ТОВ «Подільський господар 2004», які виробляють високоякісну агропродовольчу продукцію та є об'єктом нашого дослідження. Підприємства корпорації мають високий рівень землезабезпеченості, оскільки займають майже 90 % всіх орних земель Шепетівського району (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Землезабезпеченість сільськогосподарських підприємств Хмельницької області, га

Регіон	Рік							
	2008		2009		2010		2011	
	площа с.г. угідь	у т.ч. рілля	площа с.г. угідь	у т.ч. рілля	площа с.г. угідь	у т.ч. рілля	площа с.г. угідь	у т.ч. рілля
Хмельницька область	615275	566659	621248	593385	635508	620088	638688	626205
Шепетівський район	32932	31882	35372	34558	31808	31193	29523	29059
Підприємства корпорації	28382	27933	30199	29735	26404	26404	24391	24391

Як видно з аналітичних результатів табл. 2.21, у підприємствах корпорації у динаміці за 2008–2011 рр. в середньому вироблено 780,9 тис ц зернових культур, що становить 91,5 % від виробництва зернових всього регіону. Через значні виробничі витрати на 1 га, підприємства мають відносно низький рівень рентабельності, що не значно відрізняється від районних та обласних показників.

Відзначимо, що агропідприємства корпорації мають великий рівень товарності, яка в середньому за 2008–2011 рр. становила 99,7 %. Загалом частка підприємств корпорації Шепетівського району від загального обласного виробництва зернових культур складає 7,4 %.

Значну увагу корпорація приділяє виробництву кукурудзи та гороху, частка яких в обласному виробництві складає 10,2 % та 38,8 % відповідно. У середньому за останні чотири роки у підприємствах корпорації зібрана площа

кукурудзи становила 4238 га, що складає 97 % усієї районної площі, яка задіяна у вирощуванні даної культури (додаток Д).

Таблиця 2.21

**Економічна ефективність виробництва зернових культур у підприємствах
корпорації «Сварог Вест Груп» (Шепетівський район Хмельницької
області)**

Показники	2008р	2009р	2010 р	2011 р	Середнє за 2008- 2011 рр.	Середнє по району за 2008- 2011 рр.	Середнє по району без під-в корпор. за 2008- 2011 рр.	Середнє по Хмельни- цькій обл. за 2008- 2011 рр.
Зібрана площа, га	15017	14243	14509	14836	14651	17028	2377	326411
Питома вага в структурі ріллі, %	54	48	55	61	54	54	52	54
Збір зерна у вазі після доробки, тис ц	584	574	903	1063	781	854	73	11529
Збір з 1 га, ц	39	40	62	72	53	50	31	35
Виробничі витрати								
- на 1ц, грн.	65	68	68	114	83	84	89	88
- на 1 га, грн.	2534	2754	4234	8201	4443	4204	2731	2952
Кількість реалізованої продукції, тис ц	396	661	1086	971	779	834	56	9409
Товарність, %	68	115	120	91	100	98	77	82
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	96	84	88	158	110	109	95	97
Ціна реалізації 1 ц, грн.	114	88	87	191	123	122	107	111
Рівень рентабельності, %	18	5,0	-0,4	21	12	12	13	14
Прибуток від реалізації 1 ц, грн.	17	4	-0,4	33	13	13	12	14
Прибуток від реалізації на 1 га посіву, грн.	457	193	-26	2141	700	642	285	401
Питома вага виручки від реаліз. зернових у загал. виручці від реаліз. с/г, прод, %	37	51	60	67	57	56	42	43

В цілому у 2011 р. було зібрано 517,8 тис ц кукурудзи з рекордною за останні роки урожайністю 103,2 ц/га. Також у цьому ж році значно збільшилася собівартість 1 ц реалізованої продукції, що становила 177,28 грн./ц. У результаті чого відчутно підвищилася ціна реалізації кукурудзи, яка склала 214,08 грн/ц, що на 128,48 грн/ц більше, ніж у 2009 р. Подібна ситуація спостерігається у виробництві гороху (додаток Е), частка посівів якого становить 93,2 % всіх посівів гороху у досліджуваному районі. У 2011 р. було зібрано 48,3 тис ц даної культури, яка характеризувалася високою врожайністю – 32,6 ц/га, що на 7,4 ц/га вище, ніж у попередньому році.

Найважливішим показником, що характеризує обсяг сільськогосподарського виробництва, його агропродовольчий потенціал, є валова продукція підприємства (додаток Ж). Проведені розрахунки дозволили виявити, що у розвитку агропродовольчого потенціалу області намітилися позитивні тенденції, які за останні роки набули стабільного характеру. Так у 2011 р. вартість валової продукції Хмельниччини склала 3851 млн грн., що майже у 1,4 рази перевищила аналогічний показник 2008 р. Дещо інша ситуація спостерігається на рівні району, де обсяг валової продукції значно зменшився і у 2011 р. становив 202,8 млн грн, що на 891 тис грн менше, ніж у 2008 році. Причиною цього в певній мірі є незначні коливання валової продукції в підприємствах корпорації, які складають більше половини сільськогосподарських підприємств району, тому їхня частка є занадто суттєвою. Так у ТОВ «Левада 2003» вартість валової продукції з 2008 р. по 2011 р. збільшилася в 1,8 раза, а у ТОВ «Корчинське» даний показник зменшився на 83 % або на 3253 тис грн. Відмітимо, що у структурі виробництва сільськогосподарської продукції більшу питому вагу займає продукція рослинництва. Позитивним є те, що валове виробництво продукції тваринництва у корпорації у 2011 р. перевищило показник 2008 р. у 2,3 рази. Це є наслідком відновлення репродуктивного молочного стада та запровадження інноваційно-інформаційних технологій у виробництво тваринницької продукції.

Проведене дослідження дало змогу встановити, що вагоме значення у формуванні та використанні агропродовольчого потенціалу корпорації належить ресурсному потенціалу, який у 2011 р. становив 477 млн грн або 62,4 % аналогічного показника Шепетівського району (Додаток 3). З кожним роком збільшується вартість основних засобів підприємств корпорації. Так у 2008 р. цей показник становив 100,1 млн грн, тоді як у 2010 р. він зріс на 82 млн грн. Це ще раз підтверджує те, що корпорація «Сварог Вест Груп» здійснює свою виробничо-господарську діяльність з використанням інноваційно-інформаційних технологій, постійно покращуючи матеріально-технічну базу. Також пропорційно із підвищенням продуктивності праці зростає середня заробітна плата працівників за рік. Так у 2008 р. вона становила 17464 грн, а вже у 2011 р. була на рівні 23159 грн. До речі, даний показник у підприємствах корпорації перевищує аналогічний показник по району на 2903 грн, а області – на 5414 грн. Також до основних економічних показників, що характеризують ефективність сільськогосподарського виробництва та рівень його агропродовольчого потенціалу, є ефективність використання виробничого потенціалу, особливо рівень продуктивності використання землі. Подальший аналіз сприяв встановленню того, що у 2011 р. в підприємствах корпорації у розрахунку на 100 га угідь вироблено 759 тис грн валової сільськогосподарської продукції, що на 187 тис грн. більше, ніж у попередньому році. Варто зазначити, що цей показник за останні роки перевищував обласний у 1,2 – 1,5 рази. Лише 2009 р. вартість валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь області перевищила корпоративний на 12 тис грн (Додаток И).

Як підсумок до вищезазначеного відмітимо, що підприємства корпорації Шепетівського району спеціалізуються в основному на виробництві рослинницької продукції, особливо зернових культур, частка яких у 2011 р. склала 75,1 %. Це дає підстави стверджувати, що реалізація зернової агропродовольчої продукції є основним джерелом надходження коштів.

Найбільшу площу серед підприємств корпорації на території Шепетівського району займає підприємство «Лютівка Еліт». Наведені у табл. 2.22 дані

свідчать про структурні зрушення обсягів виробництва практично всіх видів сільськогосподарської продукції даного господарства. Позитивна тенденція до збільшення прослідковувалась щодо виробництва зернових культур, у тому числі озимої пшениці, ячменю та кукурудзи, площа посіву яких у 2011 р. становила 4087 га, 6258 га та 5017 га відповідно. Останніми роками спостерігається розширення посівних площ під сою та ріпак (відповідно 4568 га та 1209 га), що є наслідком стабільного попиту на дані культури на внутрішньому і зовнішньому ринках. Також з кожним роком підприємство збільшує виробничі витрати на 1 га посіву. Це істотно впливає на рівень собівартості виробленої агропродовольчої продукції.

Так лише за останні чотири роки виробничі витрати на 1 га посіву зернових збільшилися у 3,2 рази або на 5857 грн/га, що стало результатом підвищення виробничої собівартості на 93,45 грн/ц. Аналіз виробничо-господарської діяльності корпорації засвідчив, що вирощування ярої пшениці та сої у 2011 р. було збитковим. Тому, незважаючи на особливості агропродовольчого виробництва в умовах конкурентного середовища, визначення рівня беззбитковості є важливим кроком щодо оцінки діяльності підприємства та слугує для обґрунтування управлінських рішень.

Такий аналіз сприяє визначенню оптимального обсягу виробництва та рівня цін з метою отримання максимального прибутку.

У науковій літературі [50; 101] можна зустріти класичну формулу щодо визначення рівня беззбитковості у сільському господарстві при виробництві рослинницької продукції, яка має вигляд:

$$ТБ = \frac{З_n}{P - C} \quad (2.3)$$

де, $З_n$ – постійні затрати; P – ціна 1 шт, грн; C – собівартість 1 шт, грн.

Проте, як показують дослідження В. П. Галушко, використання формули (2.3) у виробництві сільськогосподарської рослинницької продукції призведе до отримання неправильних кінцевих результатів.

**Економічна ефективність виробництва продукції рослинництва в
ТОВ «Лотівка Еліт»**

Продукція	Площа посіву, га	Урожайність, ц/г	Виробничі витрати на 1 га посіву, грн. (інтенсифікація)	Виробнича собівартість 1 ц, грн.	Повна собівартість 1 ц, грн.	Ціна реалізації 1 ц, грн.	Рентабельність, %
2008 р.							
Зернові культури	10922	40,5	2607	64,44	106,83	110,49	3,4
у т.ч. пшениця озима	1929	34,5	3882	112,49	141,91	117,72	-17,0
пшениця яра	850	34,7	3258	93,80	118,33	108,09	-8,7
Ячмінь	2103	34,7	2167	62,39	75,31	107,61	42,9
Кукурудза	3015	66,0	2831	42,89	X	X	X
Горох	902	30,3	2261	74,61	94,13	169,73	80,3
Соя	2082	17,3	2206	127,62	161,00	289,33	79,7
Ріпак	575	38,8	3223	83,15	104,90	250,00	108,3
Овочі	62	496,6	21521	43,33	54,67	50,24	-8,1
2009 р.							
Зернові культури	12181	40,9	2854	69,69	85,75	87,54	2,1
у т.ч. пшениця озима	2196	39,5	2428	61,51	73,03	95,97	31,4
пшениця яра	2325	31,3	1813	57,88	68,53	62,17	-9,3
Ячмінь	2407	32,0	2426	75,69	92,53	90,37	-2,3
Кукурудза	3397	61,9	4262	68,89	81,57	85,60	5,0
Горох	1035	30,8	3777	122,73	145,32	119,81	-17,6
Соя	3321	17,7	2240	126,33	149,57	288,25	92,7
Ріпак	3014	16,0	2709	169,64	213,43	233,33	9,3
2010 р.							
Зернові культури	12709	61,7	4116	66,77	84,70	87,46	3,3
у т.ч. пшениця озима	3020	51,5	4055	78,68	95,98	96,94	1,0
пшениця яра	1077	41,1	2975	74,24	90,57	96,94	7,0
Ячмінь	6582	35,1	3234	92,15	113,07	79,15	-30,0
Кукурудза	4589	99,5	5281	53,06	64,74	82,01	26,7
Горох	823	25,2	3214	127,39	155,42	136,58	-12,1
Соя	3271	24,2	3667	151,70	185,08	228,34	23,4
Ріпак	515	24,6	3989	162,47	198,21	250,01	26,1
2011 р.							
Зернові культури	13888	73,0	8464	115,89	157,48	190,45	20,9
у т.ч. пшениця озима	4087	72,3	6627	91,63	125,91	166,13	31,9
пшениця яра	1381	40,7	5234	128,64	176,77	168,09	-4,9
Ячмінь	6258	53,5	4853	90,65	125,74	144,59	15,0
Кукурудза	5017	103,2	13316	129,01	177,28	214,08	20,8
Горох	1426	32,6	5028	154,41	210,27	226,29	7,6
Соя	4568	19,1	6637	347,10	476,97	309,13	-35,2
Ріпак	1209	35,9	7117	198,37	272,59	461,52	69,3

У такому випадку для розрахунку рівня беззбитковості є доцільним застосування формули (2.4), яку запропоновано В. П. Галушко [31, С. 3–7], тому що вона є більш точною та враховує умови сільськогосподарського виробництва рослинницької продукції:

$$TB = \frac{C \times P}{P} \quad (2.4)$$

де, C – собівартість грн./ц.; P – планова урожайність, ц/га; P – ціна грн./ц.

Отже, з метою отримання максимального прибутку сільськогосподарські товаровиробники повинні обрати такий обсяг виробництва, за якою різниця між отриманими доходами та витратами була б найбільшою [178] (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Рівні беззбитковості виробництва основних сільськогосподарських культур у ТОВ «Лотівка Еліт» у 2011 р.

Показники	Основні сільськогосподарські культури				
	Пшениця озима	Пшениця яра	Соя	Кукурудза на зерно	Ячмінь ярий
Посівна площа, га	4087	1381	4568	5017	6258
Урожайність, ц/га	72	41	19	103	54
Собівартість, грн./ц.	126	177	477	177	126
Ціна реалізації, грн./ц	166	168	309	241	145
Точка беззбитковості на 1 га, ц	55	43	29	76	47
Прибуток (збиток) на 1 га, грн.	2908	-353	-3206	6584	1008

Дані таблиці 2.23 переконливо свідчать, що виробництво озимої пшениці в господарстві є доцільним за умови, коли її урожайність не менше 54,8 ц/га. Що стосується решти продовольчих культур, то їх точки беззбитковості знаходяться на такому рівні: пшениця яра – не менше 42,8 ц/га, соя – не менше 29,5 ц/га, кукурудза на зерно – не менше 75,9 ц/га, ярий ячмінь – не менше 46,5 ц/га.

Аналіз даних таблиці 2.24 показує, що у 2011 р. площа посіву зернових культур у ТОВ «СВАТ Городищинське» складала 948 га або 63 % всієї посівної площі господарства, в той час як у 2008 р. вона була на 2091 га більше, а її питома вага у загальній посівній площі становила 80 %. Значне падіння виробництва зернової продукції при одночасному зростанні цін на матеріально-

технічні ресурси відбилися на показниках економічної ефективності, що негативно впливає на розвиток агропродовольчого потенціалу.

Таблиця 2.24

**Економічна ефективність виробництва продукції рослинництва у
ТОВ «СВАТ Городищинське»**

Продукція	Площа посіву, га	Урожайність, ц/га	Виробничі витрати на 1 га посіву, грн. (інтенсифіка- ція)	Виробнича собівартість 1 ц, грн.	Повна собівартість 1 ц, грн.	Ціна реалізації 1 ц, грн.	Рентабель- ність, %
2008 р.							
Зернові культури	3039	41	2757	68	75	121	62
у т.ч. пшениця озима	565	56	2156	39	43	115	66
пшениця яра	1584	33	2971	89	96	115	20
Ячмінь	590	49	3291	68	72	128	78
Ріпак	717	28	3407	123	133	167	25
2009 р.							
Зернові культури	1353	44	2505	57	65	91	40
у т.ч. пшениця озима	481	47	2631	57	63	92	46
пшениця яра	150	47	3251	69	74	93	26
Ячмінь	545	43	2423	56	62	94	52
2010 р.							
Зернові культури	769	40	3301	83	166	98	-41
у т.ч. пшениця озима	385	48	3601	75	154	114	-26
пшениця яра	11	30	3173	104			
Ячмінь	82	34	3362	99	170	98	-42
Соя	42	20	5621	280	540	40	-93
2011 р.							
Зернові культури	948	51	4337	85	181	203	12
у т.ч. пшениця озима	367	68	5196	76	176	204	16
пшениця яра	138	31	4072	131	290	125	-56
Ячмінь	149	48	3731	77	182	211	16
Горох	57	33	4795	143	х	х	х
Соя	567	16	3637	235	529	333	-37

Подальший аналіз засвідчив, що повна собівартість 1 ц зерна за останні чотири роки виросла у 2,4 рази і у 2011 р. склала 181,06 грн. Якщо у 2008 р. рівень рентабельності становив 61,5 %, то у 2011 відмічається значне її зниження до рівня 12,3 %. Також ТОВ «СВАТ Городищинське» з кожним роком значно збільшує посіви сої, площа якої у 2011 р. зросла на 525 га порівняно з 2010 р. і становила 567 га. Проте через високі виробничі витрати на 1 га та собівартість даної культури, її виробництво є збитковим. Тому необхідним є всебічне дос-

лідження тенденції розвитку зернової галузі корпорації, економічної ефективності виробництва зернових та визначення основних напрямків її підвищення.

Результати даних табл. 2.25 свідчать, що у ТОВ «Корчинське» площа, яка знаходиться в обробітку під зерновими культурами, поступово зменшується, проте зернові (у т. ч. озима пшениця та ячмінь) залишаються провідними культурами, які вирощуються у господарстві.

Таблиця 2.25

**Економічна ефективність виробництва продукції рослинництва у
ТОВ «Корчинське»**

Продукція	Площа посіву, га	Урожайність, ц/га	Виробничі витрати на 1 га посіву, грн. (інтенсифікація)	Виробнича собівартість 1 ц, грн.	Повна собівартість 1 ц, грн.	Ціна реалізації 1 ц, грн.	Рентабельність, %
2008 р.							
Зернові культури	659	24	1252	52	59	104	77
у т.ч. пшениця озима	300	35	1435	41	50	106	12
Ячмінь	170	12	1081	87	98	96	-1
Горох	14	23	1829	79	61	140	131
Ріпак	180	6	1173	184	199	180	-9
2009 р.							
Зернові культури	574	26	1689	63	66	88	41
у т.ч. пшениця озима	244	33	1831	53	56	87	67
пшениця яра	38	15	1479	101	х	х	х
Ячмінь	130	22	1504	66	91	79	-13
Горох	44	14	1466	98	114	112	-1
Ріпак	125	15	1469	92	120	220	84
2010 р.							
Кукурудза на зерно	117	88	6274	71	87	79	-8

Позитивним є те, що всі підприємства, що входять у склад корпорації застосовують інтенсивні технології. Хоча це потребує збільшення виробничих витрат із розрахунку на 1 га посіву. Але при цьому не завжди досягається відповідний економічний ефект, що є наслідком зниження собівартості одиниці продукції. Дані табл. 2.25 переконливо свідчать, що із збільшенням інтенсифікації виробництва з кожним роком збільшується собівартість продукції, що значно впливає на рівень її рентабельності. Так, якщо у 2008 р. виробничі витрати на 1 га посіву зернових становили 1252 грн із повною собівартістю 1 ц 58,72 грн, то у 2009 р. вони зросли до 1689 грн/га. При цьому рівень

рентабельності знизився на 35,6 % і у 2009 р. склав 41,6 %. У 2011 р. у зв'язку зі стратегією збільшення виробництва молочної агропродовольчої продукції, одним із головних завдань ТОВ «Корчинське» було виробництво силосу для забезпечення галузі тваринництва.

Діяльність ТОВ «Левада 2003» ґрунтується на виробництві продукції, що має стабільний ринковий попит: ріпаку, кукурудзи, сої (табл. 2.26). Хоча рівень інтенсифікації цих культур, а отже, і собівартість даної продукції є занадто високими, це підприємство, у якому за досліджуваний період при збільшенні витрат на 1 га посіву собівартість знижується. Так якщо у 2009 р. витрати на 1 га сої становили 3608 грн, собівартість 1 ц – 1021,84 грн, то вже у 2010 р. рівень інтенсифікації досяг 6457 грн/га, а собівартість 1 ц знизилася до 275,13 грн, хоча все ж таки виробництво сої у господарстві є збитковим і сягає рівня 22,8 %.

Таблиця 2.26

**Економічна ефективність виробництва продукції рослинництва у
ТОВ «Левада 2003»**

Продукція	Площа посіву, га	Урожайність, ц/га	Виробничі витрати на 1 га посіву, грн. (інтенсифікація)	Виробнича собівартість 1 ц, грн.	Повна собівартість 1 ц, грн.	Ціна реалізації 1 ц, грн.	Рентабельність, %
2008 р.							
Зернові культури	397	7,4	951	129,36	220,11	76,75	-65,1
в т.ч. пшениця озима	224	10,0	1210	121,08	219,72	76,08	-65,4
Ріпак	132	5,2	334	64,29	115,35	177,72	54,1
2009 р.							
Соя	1788	5,3	3608	679,28	1021,84	291,68	-71,5
2010 р.							
Кукурудза	815	92,7	6457	69,67	71,44	79,17	10,8
Соя	371	20,1	5387	268,33	275,13	212,50	-22,8
2011 р.							
Цукрові буряки	583	316,8	12029,3	38,0	41,1	55,0	33,7

Звичайно ж, структурні зрушення у загальних обсягах виробництва сільськогосподарської продукції призводять до суттєвих змін їх величин у розрахунку на 1 працівника. Розрахунки, що наведені в додатку 3, засвідчили, що обсяги продукції виробництва у розрахунку на 1 працівника у динаміці за

аналізовані роки значно коливаються. Позитивним винятком є лише виробництво у ТОВ «Корчинське» (2011 р – 653,7 тис грн, 2008 р. – 36,2 тис грн), ТОВ «Левада 2003» (2011 р. – 3614,2 тис грн, 2008 р. – 498,7 тис грн), ТОВ «Подільський господар 2004» (2011 р. 72,6 тис грн, 2008 р. – 51,7 тис грн).

Важливе місце щодо формування агропродовольчого потенціалу належать людським ресурсам. Як зазначає В. Г. Андрійчук, «...трудовий потенціал сільськогосподарського підприємства визначається абсолютним показником – середньообліковою кількістю працівників і питомим показником – працевзабезпеченістю виробництва, який визначається як частка від ділення середньооблікової кількості працівників на площу сільськогосподарських угідь відповідного підприємства» [8]. На думку О. Ю. Єрмакова, трудові ресурси сільськогосподарського виробництва – це «частина працездатного населення країни, що за своїми віковими, фізичними, освітніми даними відповідає даній сфері діяльності» [56, С. 111; 57]. Таким чином, нами було виявлено, що у ТОВ «Лотівка Еліт» середньооблікова кількість працівників у 2011 р. становила 307 осіб, працевзабезпеченість – 18 працівників на 1000 га сільськогосподарських угідь, у ТОВ «Левада 2003» – 2 працівники і 3 особи на 1000 га, у ТОВ «Городищинське» – відповідно 27 осіб і 18 працівників на 1000 га, у ТОВ «Корчинське» – відповідно 1 працівник і 2 особи на 1000 га сільськогосподарських угідь. Отже, як показують дослідження, при певній технічній оснащеності сільськогосподарського підприємства рівень працевзабезпеченості виробничого процесу значно впливає на результати господарської діяльності, а значить і на рівень агропродовольчого потенціалу, тому чим він вищий, тим більше виробляється валової продукції.

Здійснивши комплексне дослідження щодо діяльності підприємств агрохолдингу, можна зробити висновок, що виробництво такої основної агропродовольчої продукції як озима пшениця та ячмінь є збитковим. Причиною цього є великі затрати на їх вирощування та низьку ціну реалізації. Також рівень собівартості відіграє важливе значення щодо ефективності виробництва зернових культур, які є пріоритетними у забезпеченні продовольчої безпеки

населення. Зауважимо, що собівартість 1 ц зернових безпосередньо залежить від двох головних чинників: виробничих витрат на 1га посіву та рівня урожайності. У таблиці 2.27 наведено результати впливу витрат 1 га та урожайності зернових на рівень собівартості їх виробництва у сільськогосподарських підприємствах корпорації.

Таблиця 2.27

Вплив витрат на 1 га та урожайності зернових на собівартість їх виробництва у сільськогосподарських підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп»

Підприємства	Витрати на 1 га, грн.		Урожайність, ц/га		Собівартість 1 ц зерна, грн.		Відхилення: економія(-), перевитрати (+)			
							умовне	загальне	в тому числі за рахунок зміни	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011			витрат	урожайності
ТОВ «Лотівка Еліт»	4116	8464	62	73	84	157	56	72	-10	59
ТОВ «СВАТ Городищинське»	3301	4337	39	51	166	181	64	14	-19	20
Корпорація «Сварог Вест Груп»	4234	8201	62	71	87	158	59	70	-9	55
Шепетівський район	3977	7735	56	67	88	166	58	77	-11	56
Хмельницька область	2722	4418	31	44	99	122	62	22	-25	39

Проведений аналіз підприємств корпорації свідчить, що внаслідок підвищення рівня урожайності зернових із 62,2 ц/га до 71,6 ц/га їх собівартість зросла на 55,4 грн. У той час, коли за рахунок підвищення витрат на 1 га із 4234 грн до 8201 грн собівартість 1 ц зернових зменшилась на 8,9 грн. В цілому ж отримано підвищення собівартості 1 ц зернових культур у розмірі 46,5 грн. Аналогічна ситуація відслідковується у підприємствах Шепетівського району – при збільшенні витрат на 1 га та урожайності собівартість 1 ц зросла на 43,8 грн. Що ж стосується сільськогосподарських підприємств Хмельницької області, то збільшення витрат на 1 га на 1696 грн/га і урожайності зернових з 31,4 ц/га до 44,0ц/га призвело до підвищення собівартості на 13,7 грн/га.

Слід зауважити, що собівартість агропродовольчої продукції також залежить від рівня цін на основні види ресурсів. Агropідприємства змушені піднімати ціни реалізації на агропродовольство, щоб уникнути збитковості. Нині у виробництві агропродовольчої продукції підприємствами корпорації

1

5

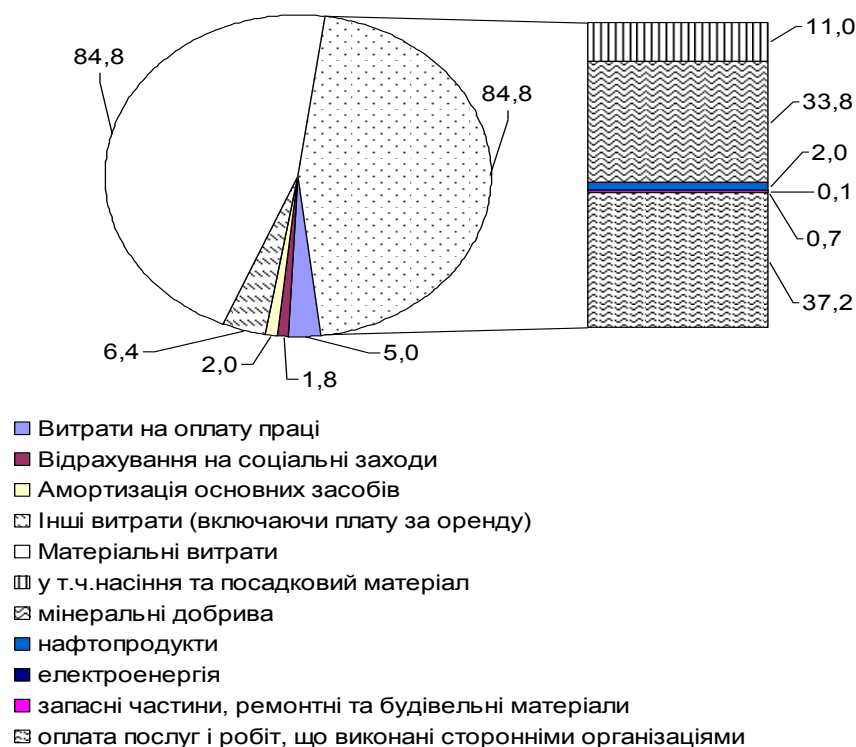

Рис. 2.14 Структура собівартості виробництва продукції рослинництва у підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп» у 2011 р.

Аналогічна ситуація простежується у структурі собівартості сільськогосподарської продукції 2010 р. у розрізі корпорації (додаток К).

Проблема полягає у тому, що переважна частина матеріальних ресурсів витрачається за один цикл, що вимагає від агроформувань вилучення з обороту певної частки грошових коштів. Позитивним є те, що велика увага надається використанню засобів захисту, що позитивно впливає на якість продукції та підвищення рівня агропродовольчого потенціалу.

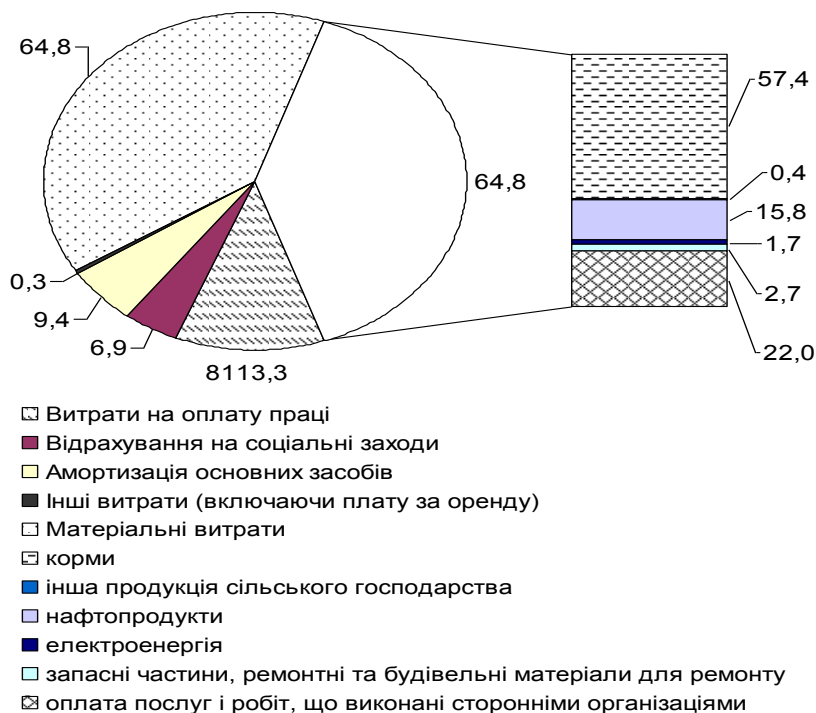

Рис. 2.15 Структура собівартості виробництва продукції тваринництва у підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп» у 2011 р.

Встановлено, що в тваринницькій галузі, яка в основному сконцентрована в ТОВ «Подільський господар 2004», витрати на корми складають 57,4 %. Взагалі значна частина матеріальних ресурсів позитивно сприяє формуванню виробництва конкурентоспроможної агропродовольчої продукції.

Аналіз структури собівартості рослинницької та тваринницької галузей Хмельницької області переконливо свідчить, що найбільша частина витрат припадає на матеріальні витрати – 76,9 % та 74,4 % відповідно (додаток Л).

В останні роки майже всі підприємства корпорації Шепетівського району спеціалізуються на вирощуванні зерна кукурудзи, яке у 2011 р. склало 17,4 % обласного виробництва. Завдяки інноваційним методам обробки та внесенню оптимальних доз мінеральних та органічних добрив урожайність даної культури вдалося підвищити до 88,6–120 ц/га, що стало одним з головних чинників зростання валового виробництва і як наслідок підвищення агропродовольчого потенціалу. Фахівцями корпорації доведено, що при використанні інтенсивних технологій витрати на 1 га в два рази вищі ніж при екстенсивному землекористуванні, але урожайність збільшується у рази. За

умови збільшення урожайності кукурудзи на 1 ц/га, собівартість виробництва даної культури зменшується на 5 % [105]. Загалом ефективність виробництва агропродовольчої продукції по корпорації значно відрізняється від діяльності підприємств України (табл. 2.28).

Таблиця 2.28

Ефективність виробництва основних сільськогосподарських культур в усіх підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп», 2011 р.

Підприємство	ціна, \$/т*	урожай- ність, ц/га	затрати на 1 га	виручка з 1 га	маржа від реалізації на 1 га
Пшениця (третій клас)					
Корпорація «Сварог Вест Груп»	232,1	64	875	1492,2	617,2
У середньому по Україні	220,8	35	584,7	766,1	181,5
Озимий ячмінь					
Корпорація «Сварог Вест Груп»	238,3	61	812	1453,9	641,9
У середньому по Україні	229,6	25	559,9	587,7	27,8
Кукурудза					
Корпорація «Сварог Вест Груп»	238,3	120	980	2960,1	1880,1
У середньому по Україні	238,3	64	751,8	1520,5	768,8

* СРТ, дані на вересень 2011 р.

Однак, як показують дослідження за даними сільськогосподарських підприємств корпорації «Сварог Вест Груп», темпи зростання врожайності та додаткових витрат неоднакові – врожайність зростає швидше, ніж додаткові витрати праці та засобів. Тому зі зростанням урожайності скорочується трудомісткість виробництва та знижується собівартість зернової агропродовольчої продукції.

Для корпорації тваринницька галузь є стратегічно важливим напрямом розвитку. Так у 2011 р. у ТОВ «Подільський господар 2004» нараховувалося ВРХ – 4982 гол, корів – 1141 голів. З кожним роком відбувається зростання чисельності поголів'я великої рогатої худоби та корів. Цьому сприяє закупівля тварин, покращення племінної роботи, збереження молодняку, а також якісний зооветеринарний догляд. Також у 2009 р. ТОВ «Подільський господар 2004» отримало статус племінного заводу української чорно-рябої молочної породи (табл. 2.29).

**Економічна ефективність виробництва продукції ВРХ у ТОВ
«Подільський господар 2004»**

Показники	Рік				2011 до 2008, %
	2008	2009	2010	2011	
Поголів'я, гол.	1432	3296	3888	4982	у 3,5 рази
Середньодобовий приріст ВРХ, г	640	426	584	430	67,2
Витрати на 1 голову, грн.	2434	2891	4179	4615	189,6
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	1042	1858	1960	2534	243,2
Повна собівартість 1 ц, грн.	1564	2530	2327	2938	187,9
Ціна 1 ц, грн..	1010	889	1002	X	X
Рівень рентабельності (збитковості), %	-35,4	-64,9	-56,9	X	X

Завдяки проведенню у даному господарстві належної селекційно-племінної роботи та зміцненню кормової бази, було досягнуто значних результатів щодо виробництва молока (табл. 2.30). Високопродуктивні молочні породи з високим генетичним потенціалом і з відповідним забезпеченням збалансованих високобілкових кормів забезпечують господарству отримання протягом останніх чотирьох років надоїв на 1 корову у середньому за рік від 5233 кг у 2008 р. до 6037 кг у 2010 р. при середньорайонному показникові за 2010 р. 5321 кг.

Вироблене молоко ТОВ «Подільський господар 2004» є конкурентоспроможною продукцією, про що свідчить високий рівень товарності. Середня ціна реалізації 1 ц. молока в господарстві у 2011 р. склала 314 грн, що всього на 3 грн. більше за середню районну ціну. Все вироблене молоко в господарстві є сертифікованим і відповідає державному стандарту, що дає змогу вико ристовувати його для виготовлення дитячого харчування. Проте подорожчання енергоресурсів та низький рівень купівельної спроможності переважної більшості населення негативно вплинули на підвищення собівартості тваринницької продукції та зниження рівня рентабельності продукції тваринництва не тільки у ТОВ «Подільський господар 2004», але й в Україні в цілому.

**Економічна ефективність виробництва молока у ТОВ «Подільський
господар 2004»**

Показники	Рік				2011 р. до 2008 р, %
	2008	2009	2010	2011	
Поголів'я, гол.	206	497	935	1141	у 5,5 рази
Надій від 1 корови, кг.	5233	6986	6037	4990	95,4
Витрати на 1 голову, грн.	8006	23723	17545	17276	215,8
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	153	340	291	346	226,1
Повна собівартість 1 ц, грн.	230	320	363	484	210,4
Ціна 1 ц, грн.	191	179	249	314	164,4
Рівень рентабельності (збитковості), %	-16,8	-44,2	-31,4	-35,2	X

Незважаючи на досить високі виробничі показники, у більшості підприємств корпорації простежується збитковість виробництва рослинницької продукції, хоча загалом підприємства Шепетівського району є прибутковими (табл. 2.31), проте за період з 2008 по 2011 р. сума прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції знизилась у районі більше, ніж у 2,6 раза, але в підприємствах корпорації прибуток зріс на 36 %.

Встановлено, що висока собівартість тваринницької продукції та низькі закупівельні ціни належать до ряду факторів, що спричинили переважну збитковість підприємств Хмельниччини. Це, безперечно, впливає на майбутнє становлення галузі та розвиток агропродовольчого потенціалу. Аналогічна ситуація також спостерігається у підприємствах корпорації: маючи високі виробничі показники, галузь тваринництва є збитковою. Це можна пояснити такими чинниками: високою вартістю кормів для утримання худоби через підвищення цін на мінеральні добрива для їх вирощування, низькими закупівельними цінами на агропродовольчу продукцію тваринництва, а також підвищення заробітної плати працівників у даній галузі через високу трудозатратність.

Таблиця 2.31

Виручка та прибуток від реалізації продукції рослинництва та тваринництва у господарствах Хмельницької області, тис грн.

Регіон/Підприємство	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	Виручка від реалізації	Прибуток від реалізації	Виручка від реалізації	Прибуток від реалізації	Виручка від реалізації	Прибуток від реалізації	Виручка від реалізації	Прибуток від реалізації
продукція рослинництва								
Хмельницька область	1249331	244369	1457413	98706	1757892	289129	2863628	506884
Шепетівський район	107349	19572	100870	4171	138963	7497	260193	33878
Корпорація «Сварог Вест Груп» у т.ч.	99754	17332	93149	3889	128437	5218	246520	30110
ТОВ «Корчинське»	797	241	1376	459	1137	-215	871	-645
ТОВ «Овочевий дім Поділля»	22802	-413	74	-27	2706	-520	916	-659
ТОВ «Левада 2003»	264	-248	8066	-6428	7562	117	10157	2560
ТОВ «Лютівка Еліт»	56991	11155	78520	8441	112753	8841	227912	29332
ТОВ «СВАТ Городищенське»	18898	6596	5111	1444	4277	-3005	6664	-479
продукція тваринництва								
Хмельницька область	444537	9306	480978	-17608	587654	-840	808538	111656
Шепетівський район	34341	-3708	21871	-19857	31637	-20682	2182	-979
ТОВ «Подільський господар»	19334	-968	12615	-16913	30319	-19966	30308	-27147

Але маючи збиткові сільськогосподарські підприємства у Шепетівському районі, корпорація «Сварог Вест Груп» має великі прибутки, які з кожним роком зростають і використовуються для розширення та модернізації виробничого процесу і як наслідок підвищення рівня агропродовольчого потенціалу (рис. 2.16).

За попередніми даними 2011 р., EBITDA корпорації «Сварог Вест Груп» у 2011 р. склала 51 млн дол., що на 15,6 % перевищує аналогічний показник за 2010 р. (44,1 млн дол). Дохід від реалізації у 2011 р. становив 92 млн дол, що на

21,2 % більше порівняно з 2010 р. (75,9 млн дол). Варто зауважити, що 75 % доходів приносить рослинництво, 22% – тваринництво, 2 % – вирощування фруктів та овочів [105].

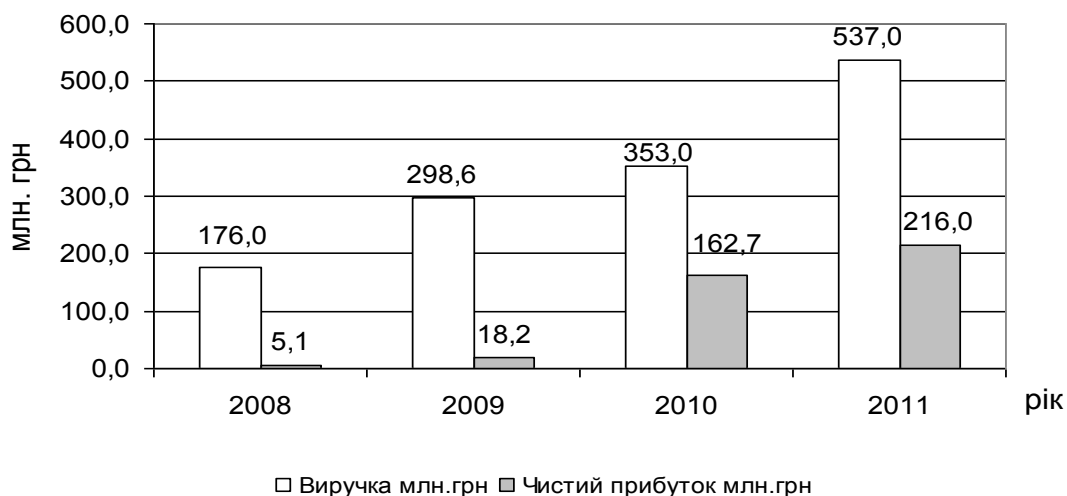

Рис. 2.16 Фінансові показники корпорації «Сварог Вест Груп», млн грн.

Тому можна зробити висновок, що основні прибутки корпорація отримує не завдяки виробництву агропродовольчої продукції, а через подальшу її переробку та реалізацію. Таке ведення господарської діяльності відображає всі елементи агропромислової вертикальної інтеграції (рис. 2.17).

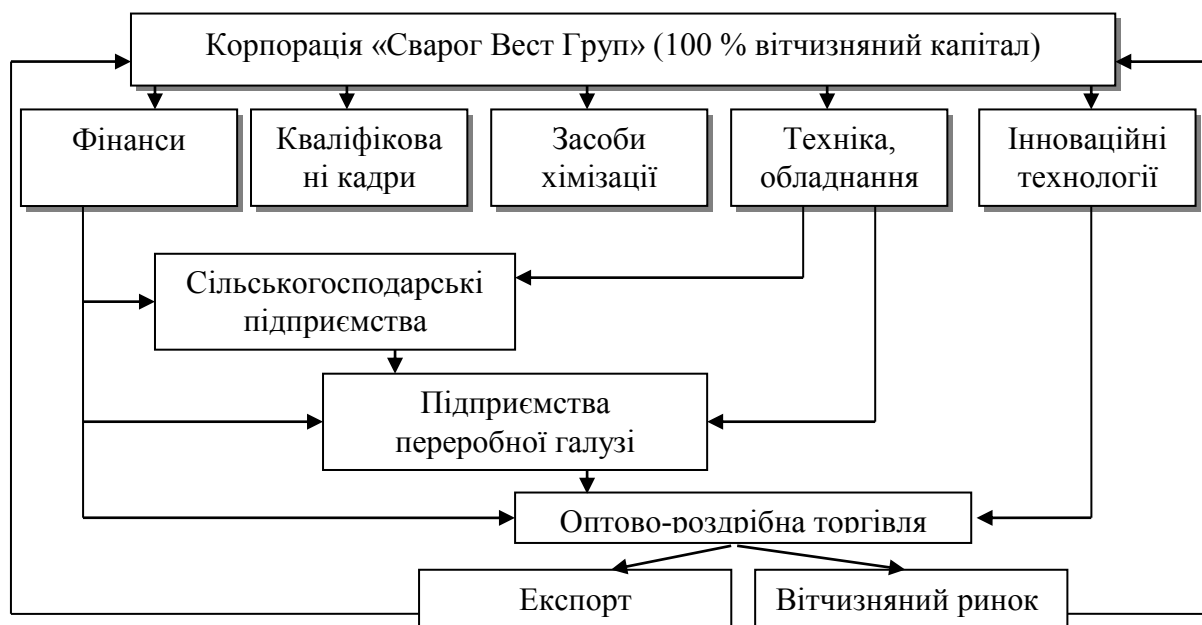

Рис. 2.17 Організаційна схема корпорації «Сварог Вест Груп»

Провівши необхідні дослідження, визначимо коефіцієнт використання агропродовольчого потенціалу (табл. 2.32). Даний показник знаходиться за формулою:

$$K_{\text{АП}} = \frac{TP_c}{TP} * 100\% \quad (2.5)$$

де TP_c – вартість валової продукції, яка йде на споживання;

TP – загальна вартість валової продукції.

Таблиця 2.32

**Характеристика агропродовольчого потенціалу
сільськогосподарських підприємств корпорації «Сварог Вест Груп»**

Підприємства	Агропродовольчий потенціал, тис грн			Коефіцієнт використання агропродовольчого потенціалу, %		
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Корпорація «Сварог Вест Груп» (Шепетівський район), у т.ч	106986	121353	183708	76,1	72,5	82,9
ТОВ «Лотівка Еліт»	79213	86110	138845	91,7	79,1	97,4
ТОВ «СВАТ Городищенське»	5852	3030	6937	65,4	83,5	100,0
ТОВ «Корчинське»	1376	821	X	75,1	35,6	X
ТОВ «Левада 2003»	652	3783	10158	24,3	37,2	100,0
ТОВ «Овочевий дім Поділля»	133	2901	3534	100,0	100,0	100,0
ТОВ «Подільський господар 2004»	19760	24708	24234	100,0	100,0	100,0

На основі даних розрахунків встановлено, що досліджувані підприємства не використовують свій агропродовольчий потенціал у повному обсязі. Позитивним є те, що корпорація має можливість нарощувати виробництво сільськогосподарської продукції та запроваджувати інноваційні підходи щодо підвищення рівня агропродовольчого потенціалу.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ І ЗМІЦНЕННЯ

АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ

ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Концептуальні засади сталого розвитку аграрних формувань регіону

На сучасному етапі універсальною моделлю економічного розвитку, на думку багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, вважається модель сталого розвитку. Вона базується на забезпеченні такого господарського зростання, яке спроможне оптимізувати взаємовідносини між людиною та природою, а також раціонально використовувати природне середовище задля його збереження. Тому нині велика кількість країн запроваджує аграрну політику щодо імплементації у господарювання моделі, що базується на сталому розвитку сільськогосподарського виробництва.

Україна, проводячи реформи власної господарської системи, намагається вирішити важливе стратегічне завдання – увійти до складу економічно розвинутих країн світу. Особливе місце щодо вирішення цього завдання належить саме сільському господарству. Але, при цьому доцільно відзначити, що значне збільшення обсягів агропродовольчого виробництва повинне здійснюватись за умов поступової трансформації даної галузі на модель сталого розвитку. Це в свою чергу зумовлює необхідність залучення всебічних наукових досліджень з метою вивчення організаційно-економічних механізмів щодо забезпечення сталого розвитку галузі сільського господарства.

Безперечно, що в основі забезпечення національної продовольчої безпеки в цілому та задоволення потреб власного населення агропродовольчими продуктами зокрема є ефективний і сталий розвиток сільського господарства. Саме від високоефективного, інноваційного та інтенсивного його функціонування визначається рівень виробництва агропродовольчої продукції та сировини. При дослідженні агропродовольчого потенціалу агропідприємств

Хмельниччини та Шепетівського району зокрема нами була застосована методика SWOT-аналізу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

SWOT- аналіз агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств Хмельницької області

Сильні сторони - зручне географічне розташування у помірному кліматі, протяжність області із півночі на південь, що мінімізує вплив ризиків на агропродовольче виробництво; - наявність значної кількості ґрунтів з високою родючістю; - значна кількість аграрних формувань, які пристосовуються до ведення виробничо-господарської діяльності в конкурентному середовищі; - виробництво екологічної агропродовольчої продукції рослинницького та тваринницького походження; - використання власних грошових ресурсів для підвищення рівня агропродовольчого потенціалу на інноваційній основі.	Слабкі сторони - значна частина населення пенсійного віку; - низький рівень заробітної плати працівників сільського господарства; - недостатня кількість кваліфікованих працівників для інноваційного виробництва агропродовольчої продукції; - незначний відсоток залучення іноземних та внутрішніх інвестицій; - розташування міжнародних сполучень за межами області, що стримує експортні можливості агропродовольства; - нераціональна структура сільського господарства області, що веде до низької зайнятості сільського населення; - використання застарілого технічного обладнання при виробництві агропродовольчої продукції, що значно впливає на її якість; - диспаритет цін між сільськогосподарською та продукцією інших галузей; - невисока частка науково-дослідних робіт щодо ефективного розвитку потенціалу сільськогосподарських підприємств; - непридатність певної частини сільськогосподарських земель для виробництва високоякісної агропродовольчої продукції, у зв'язку з розташуванням Хмельницької АЕС.
Можливості - зростання попиту на агропродовольчу продукцію на зовнішньому ринку та розширення ринків збуту, що стимулюватиме розвиток агропродовольчого потенціалу; - залучення навчально-наукового потенціалу для модернізації аграрного підприємства; - використання новітніх світових технологій щодо інноваційного виробництва агропродовольчої продукції та застосування сучасної матеріально-технічної бази; - зниження кредитної ставки агровиробникам та запровадження пільгового кредитування для виробників екологічно чистої агропродовольчої продукції; - поширення застосування лізингових операцій; - покращення умов системи страхування агропродовольчої продукції.	Загрози - відсутність системних структурних реформ у сільському господарстві; - відплив кваліфікованих кадрів за межі області; - введення додаткових обмежень для роботи сільськогосподарських підприємств; - обмежені фінансові ресурси для розвитку сільського господарства; - збитковість агропродовольчого виробництва, що веде до негативних фінансових результатів агропідприємств; - мала частка залучених інвестиційних ресурсів для інноваційного розвитку аграрного виробництва; - зростання цін на техніку, обладнання та нафтопродукти.

За результатами застосованої методики SWOT-аналізу встановлено, що сильними сторонами Хмельницької області як аграрного регіону є розташування у помірному кліматі, протяжність регіону із півночі на південь, що знижує ризикові події для сільського господарства, значна кількість агроформувань, які здатні швидко адаптуватися у нових економічних умовах. Перепоною для розвитку агропродовольчого потенціалу Хмельниччини є низький рівень як іноземних, так і внутрішніх інвестиційних ресурсів. Для їх залучення важливу роль можуть відіграти впроваджені економічні реформи в країні. До них необхідно віднести спрощення дозвільної системи, державне сприяння залученню інвестицій, запровадження механізмів здешевлення кредитів під державні гарантії тощо. Низька зайнятість сільського населення проявляється також через нераціональну структуру сільського господарства.

Необхідним заходом є використання таких можливостей, як зростання на зовнішньому ринку попиту на агропродовольчу екологічно чисту продукцію. Доцільно збільшити частку тваринництва та садівництва у загальній структурі виробництва. Виникла загроза стрімкого відпливу спеціалістів з Хмельницького регіону. Причинами такої загрози є досить низька заробітна плата у галузі сільського господарства, а також невисокий рівень іноземних та внутрішніх інвестицій. Обмеженість фінансових ресурсів виступає ризиковою подією щодо забезпечення збалансованого розвитку агропродовольчого виробництва області, оскільки його рівень на даному етапі є недосить високий. Отже, для розвитку агропродовольчого виробництва необхідно провести комплекс заходів, які б дали змогу підвищити ефективність агропродовольчого забезпечення. В нинішніх умовах господарювання пріоритетним завданням сільськогосподарських підприємств має стати впровадження заходів щодо стратегічного розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств. Це дасть можливість збільшити обсяги агропродовольства у майбутньому, підвищити її якість, не зашкоджуючи навколишньому середовищу. Саме тому нами розроблена модель формування стратегії розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарського підприємства (рис. 3.1).

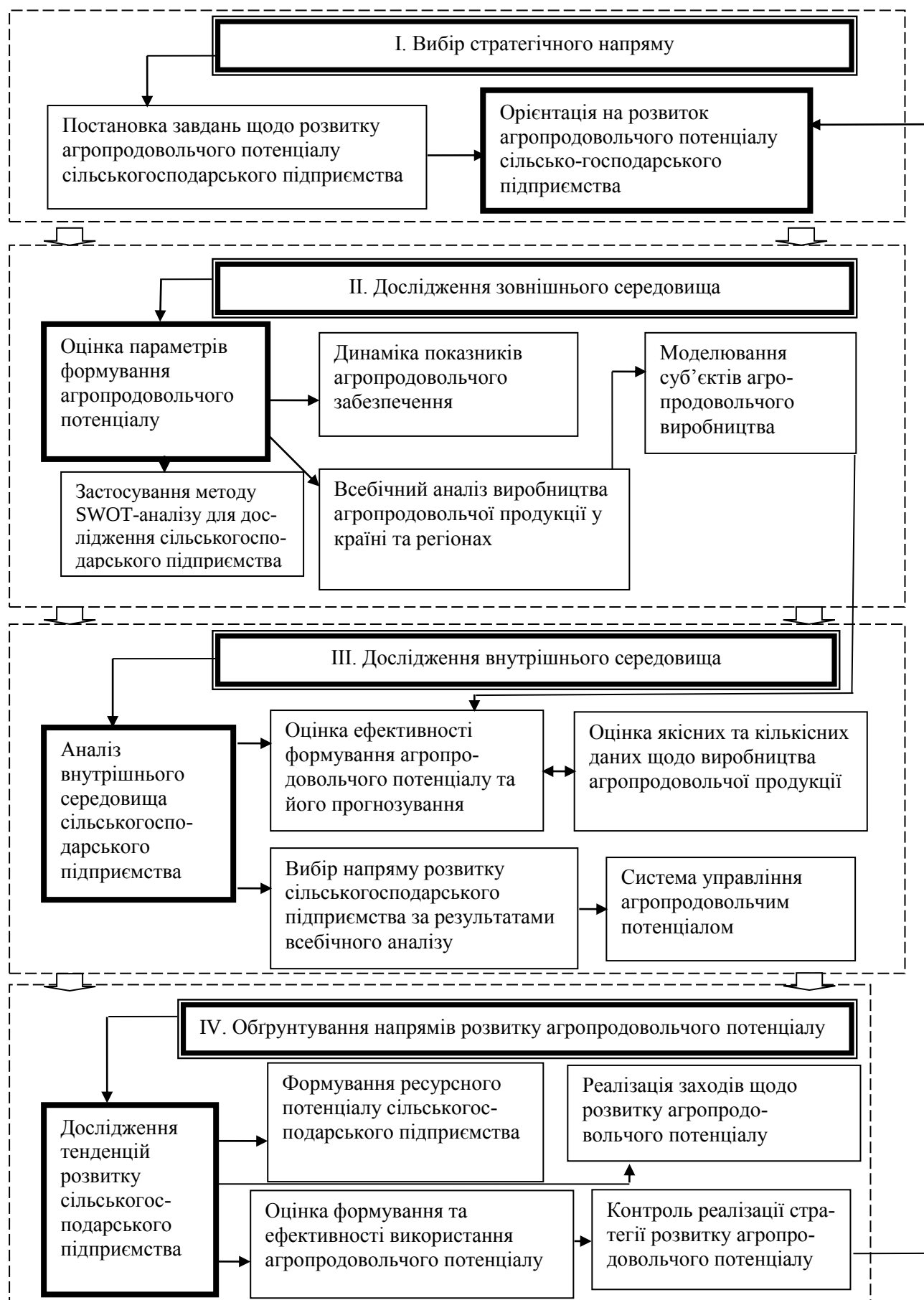

Рис 3.1. Алгоритм розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Зауважимо, що вагоме місце у збільшенні виробництва агропродовольчої продукції належить процесам державного регулювання (рис. 3.2). Для забезпечення високорозвинутого сільськогосподарського виробництва необхідно здійснити низку організаційних, фінансових, економічних та соціальних заходів, які повинні забезпечити населення високоякісними продуктами харчування, а сільськогосподарських товаровиробників – належним прибутком.

Рис. 3.2. Напрями збільшення виробництва обсягів агропродовольчої продукції на державному рівні

Як уже зазначалося, нині досить актуальним є питання щодо сталого розвитку агропродовольчого виробництва. Його метою є повноцінне забезпечення якісною агропродовольчою продукцією внутрішнього ринку за умови відновлення та збереження природних ресурсів. Основні принципи концепції сталого розвитку були зазначені ще у 80-х роках ХХ століття. У 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку дана концепція визнана як основна для розвитку ХХІ ст. Ще у 1987 р. Світовою комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку було зазначено, що сталий розвиток – це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, але не загрожує здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Сталість розвитку обумовлюють з позиції, що не тільки створює і сприяє економічному зростанню, але й справедливо розподіляє його результати, здійснює відновлення навколишнього середовища в більшій мірі, ніж його знищує, сприяє зростанню можливостей людей, а не збіднює їх [189, С. 200–207].

Варто відзначити, що єдиного тлумачення поняття «сталого розвитку» не існує. Так І. В. Бех трактує дане поняття як «підвищення ефективності інтенсифікації виробництва, якості одержаної продукції та вирішення соціально-економічних завдань» [13, С.14–17]. Н. Ф. Реймерс вважає, що «стабільний розвиток – це здатність системи розвиватися, зберігаючи свою структуру і функціональні особливості за різних впливів зовнішнього середовища» [125, С. 94–96]. Іншу думку мають О. В. Шубравська та Л. М. Корсак [197, С.15–20], з якою варто погодитися, які вважають, що «сталий розвиток сільського господарства по суті означає такий його розвиток, при якому забезпечується певний, достатній для розширеного відтворення людського й виробничого потенціалів рівень доходів товаровиробників, у повному обсязі задовольняються потреби споживачів агропродовольчої продукції, а також дотримуються екологічні обмеження у здійсненні сільськогосподарської діяльності». Л. Мельник зазначає, що поняття

«sustainable development» варто перекладати як «стійкий розвиток», що розуміється як утримання рівноваги [146, С.79].

Враховуючи думку сучасних науковців [23; 86; 113; 148], можна стверджувати, що сталий розвиток становить рівномірне нарощування позитивних соціальних показників у повній відповідності з економічним та екологічним розвитком сільської місцевості.

Сталий розвиток сільськогосподарських підприємств вбачає діяльність, що цілеспрямована на успішне досягнення взаємодії між різними технологіями, ресурсами і управлінням з екологічним, економічним та соціальним середовищем. За такого ведення господарювання відбувається забезпечення населення екологічною та високоякісною продукцією. При цьому дотримуються вимоги щодо використання, відтворення та збереження природних ресурсів [57; 174].

Варто погодитися з думкою М. П. Талавирі, який зазначає, що найважливішими складовими сталого розвитку агропромислового комплексу є виробництво для внутрішніх і зовнішніх потреб країни обсягів продовольства і сільськогосподарської сировини для переробних та інших виробництв; формування істотно привабливішої соціальної облаштованості кожного сільського поселення; модифікація стосовно нових умов особливостей і сільського способу життя, включаючи його духовні, культурні та інші надбання; створення передумов для розширеного відтворення сільського населення з одночасним формуванням достатньо привабливих умов проживання, праці та відпочинку; розвиток екологічно надійного виробництва на селі з одночасною підтримкою екологічної рівноваги у довкіллі; забезпечення соціального захисту територій [160].

На нашу думку, під поняттям «сталого розвитку» не слід концентрувати увагу на стійкості чи стабільності розвитку. Доцільно зосередитися саме на гармонізації розвитку його соціальних, екологічних та економічних складових. Основою сталого розвитку повинно бути збалансоване зростання всіх його складових.

Відповідно до Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р. основою зниження екологічного рівня в сільському господарстві є недотримання науково обґрунтованих сівозмін, низькі норми внесення органічних добрив і пестицидів; відсутність прогресивних технологій, перевага монокультури в деяких господарствах; значне поширення ерозійних процесів; збільшення площі кислих, засолених, техногенно-забруднених земель через призупинення робіт з вапнування і гіпсування ґрунтів [42, С. 4].

Щодо вітчизняних сільськогосподарських підприємств, то їх сталий розвиток у сучасному уявленні слід розуміти як виробничо-господарську діяльність на основі гармонізації або досягнення взаємодії між технологіями, ресурсами і управлінням з екологічним, економічним та соціальним середовищем. Такий тип господарювання, спрямований на забезпечення усіх членів суспільства високоякісними продуктами харчування з дотриманням світових вимог щодо використання, відтворення та збереження природних ресурсів [57].

Прагнення вітчизняних товаровиробників вести свою виробничу діяльність на принципах сталого розвитку гальмується на сучасному етапі через проблеми економічного та технологічного характеру, а також нераціональність підходів до організації як природокористування, так і землекористування зокрема на всіх рівнях управління. Останнє зумовлено тим, що нині понад 90 % аграрних формувань здійснюють своє виробництво на орендованих землях. Сюди потрібно також додати й те, що залишається проблема взаємозв'язку сталості розвитку і циклічності, органічно притаманна сільськогосподарському виробництву України. Тому, одним із важливих факторів забезпечення переходу вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників до моделі сталого розвитку має стати підвищення економічної та екологічної ефективності їх господарської діяльності. З приводу цього потрібно зазначити, що хоча й спостерігається тенденція зростання прибутковості сільського господарства країни з 1253,2 млн грн у 2005 р. до 12750,5 млн грн у 2010 р., але

значна кількість сільськогосподарських підприємств залишаються збитковою внаслідок досить високої собівартості їх продукції (біля 30 % від загальної чисельності). Таким чином, постає нагальна необхідність зменшення обсягів природних ресурсів, які використовуються для виробництва одиниці продукції, а також зниження кількості забруднюючих речовин, пов'язаних з виробництвом продукції сільського господарства [57].

В економічних процесах сільського господарства нашої держави поняття сталого розвитку пов'язане перш за все з комплексом виробничих питань. Так, наприклад, стратегічним завданням щодо подальшого розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. є отримання 80 млн т зерна. Це потребує у свою чергу значного зростання рівня інтенсифікації виробництва із залученням інноваційних технологій щодо обробітку ґрунту, застосування мінеральних добрив та засобів захисту рослин. На нашу думку, є спроможність аграрної галузі комплексно вирішувати економічні та екологічні проблеми виробництва рослинницької та тваринницької продукції.

Нині не існує єдиного оптимального підходу щодо управління сталістю розвитку аграрних формувань. Це зумовлено, по-перше, відсутністю належних розробок концепцій сталого розвитку, а по-друге, недосконалістю інформаційного забезпечення щодо визначення рівня сталості на рівні окремого суб'єкта господарювання. Відмітимо, що в Україні вже зроблені певні кроки щодо впровадження сталого розвитку агровиробництва на рівні держави. Так, на рівні КМУ було прийнято відповідне розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р.». Відповідно до цього розпорядження, Міністерство аграрної політики та продовольства разом з іншими державними установами запроваджує «Державну цільову програму сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р.». Метою даної програми є сприяння щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій, охорона природного середовища, підвищення рівня життя сільського населення, збереження

природних, виробничих та трудових ресурсів, а також підвищення рівня конкурентоспроможності агропродовольчої продукції.

Щодо світової практики, то концепція сталого розвитку агропродовольчого виробництва ґрунтується на одночасному функціонуванні екологічної, агрономічної, соціальної, макро- та мікроекономічної складових [196]. Зазначимо, що недооцінка рівнозначності хоча б однієї з них може спричинити значний дисбаланс щодо забезпечення сталого розвитку агропродовольчого виробництва.

Як зазначає О. Шубравська, економічна складова сталого розвитку має найвагоміше значення серед ряду інших, оскільки саме вона здійснює формування основи для сталого функціонування всієї решти підсистем. Разом з тим, підвищення рівня економічного розвитку означає не тільки підвищення використання природних ресурсів, але і можливість запровадження ресурсозберігаючих і екологобезпечних технологій. Тобто раціональне поєднання та взаємоузгодження розвитку економічної і соціальної складових будуть здійснюватися за умови націленості економічного зростання у напрямку задоволення соціальних потреб [193, С. 36].

Як зазначають провідні вчені-економісти [79, С. 20; 33; 84], Україна потребує розробки національної агропродовольчої доктрини. Вона повинна базуватися на ефективній аграрній політиці за умови, що споживання агропродовольчої продукції є основою щодо відтворення та раціонального використання трудових ресурсів.

Зауважимо, що стабільне виробництво є основною вимогою ефективного розвитку будь-якої галузі, але, як вважає І. П. Бойко [15], особливо вагомим є значення даного чинника у сільськогосподарському виробництві. Це обґрунтовується трьома основними складовими [109]: сільське господарство є основним виробником агропродовольчої продукції. Звідси перешкоди його розвитку відчутно впливають на рівень життя людей; здійснення сільськогосподарського виробництва відбувається під впливом природних умов. У зв'язку з цим, значна частина галузей, пов'язаних з ним, знаходиться у

нестабільному становищі; економічний процес у сільському господарстві нерозривно пов'язаний з біологічними процесами розвитку живих організмів.

При здійсненні аналізу наукових джерел [77; 109] нами було визначено, що концептуальні засади сталого розвитку агропродовольчого виробництва полягають у таких чинниках: оптимально можливе використання внутрішніх ресурсів агросистем, за умови економічності зовнішніх; розвиток екологічної галузі; оптимальне поєднання малих та великих організаційно-правових форм господарювання; застосування інноваційно-інформаційних технологій; визначення галузі сільського господарства пріоритетною щодо задоволення потреб населення у агропродовольчій продукції.

Серед екологічних засад сталого розвитку аграрного виробництва найбільш вагомим є питання щодо раціонального використання сільськогосподарських угідь. Відомо, що Україна володіє унікальними якісними та кількісними земельними ресурсами: 71 % від всієї площі складають сільськогосподарські угіддя. Нині в основі світової стратегії сталого розвитку сільськогосподарського виробництва є сталий розвиток щодо забезпечення населення агропродовольчими продуктами. Зазначимо, що відповідно до Плану дій Йоганнесбургського саміту «Охорона та раціональне використання природної ресурсної бази економічного і соціального розвитку» відмічено, що сільськогосподарська діяльність відіграє пріоритетну роль щодо задоволення потреб людства у продуктах харчування, а в підпункті “а” пункту 40 ставиться завдання: «...скоротити вдвічі до 2015 р. частку населення земної кулі, що страждає від голоду...» [66].

Нині, на жаль, через значну забрудненість та використання земельних ресурсів було втрачено близько 60 % родючих чорноземів та продовжується щорічно втрачатися майже 100 тис га. Через бажання отримувати максимальні прибутки, сільськогосподарські товаровиробники нехтують головними правилами агротехніки, підвищують рівень хімічного забруднення, неправильно використовують меліорацію, що призводить до втрати родючості ґрунтів. Тому пріоритетною стратегією, на якій, на наш погляд, повинна базуватися теорія

сталого розвитку має бути стратегія виробництва екологічно чистої агропродовольчої продукції. Екологічно чистими вважаються такі продукти, які не містять токсичних речовин, не мають канцерогенів, а також не справляють мутагенних чи інших шкідливих дій на організм людини [64, С. 85–86].

Встановлено, що основою сталого розвитку агропродовольчого виробництва є досягнення науково-технічного прогресу та інновацій. До умов, які сприяють інноваційному розвитку галузі сільського господарства належать наявність родючих природних ресурсів, достатній навчально-науковий потенціал, ємкісний внутрішній агропродовольчий ринок, а також можливість виробництва екологічних агропродовольчих продуктів. Але слід також вказати на відносно високий рівень ризиків інноваційних процесів: ризик тимчасового розриву між виробничими витратами і результатами господарської діяльності, невизначеність попиту на інноваційну агропродовольчу продукцію не зацікавлює здійснювати фінансування інвесторами у розвиток сільського господарства України.

Як зазначають провідні вітчизняні науковці, одним із практичних методів щодо реалізації аграрними формуваннями концепції сталого розвитку має стати багатофункціональна агроекологічна модель. В основі такої моделі повинно бути максимальне використання біологічних факторів щодо забезпечення природної родючості ґрунтів за рахунок використання збалансованого, добре організованого і економічно обґрунтованого методу його ведення із обов'язковим використанням новітніх технологій [98].

За таких умов особливо важливим є питання щодо переходу до сталого розвитку у сфері агропромислового виробництва, де природне середовище відіграє важливе значення і виступає основним чинником якості продукції. Як відомо, одним із чинників інтенсифікації агропродовольчого виробництва є хімізація. Вона передбачає внесення пестицидів і хімічних добрив. Якщо вносити мінеральні добрива в середньому 120–135 кг/га посівної площі разом із застосуванням засобів захисту рослин, то це дозволить збільшити урожай. Але тим самим спричинить негативні екологічні наслідки, до яких належать:

забруднення водних ресурсів, фауни, флори з подальшим потраплянням до організму людини. Альтернативою для хімічних є органічні добрива. Через кризу у тваринницькій галузі відбулося зменшення їх виробництва. У зв'язку із членством України в СОТ необхідно адаптувати методи ведення сільського господарства відповідно до міжнародних вимог. Завдяки цьому продукція аграрних формувань може стати не конкурентоспроможною на світовому ринку. Хоча підвищити конкурентоспроможність агропродовольчої продукції можуть завдяки виснаженню земельних ресурсів та використанню засобів захисту рослин. Вирішення питання конкурентоспроможності агропродовольчої продукції доцільно вирішувати завдяки впровадженню інноваційно-інформаційних технологій виробництва агропродовольства.

На думку вітчизняних науковців, основними діями щодо екологізації агропродовольчої продукції повинні бути такі: перехід економіки на інноваційну модель розвитку; забезпечення структурної перебудови економіки завдяки пришвидшенню розвитку високотехнологічних галузей, стрімкий розвиток вітчизняних інформаційних технологій; ефективне стимулювання впровадження екологобезпечних, ресурсозберігаючих технологій; використання відтворювальних джерел енергії; інтенсивне впровадження сталих економічних механізмів природокористування [144].

У контексті дослідження даного питання доцільно також брати до уваги й основні риси, що визначають сталий розвиток саме сільськогосподарських підприємств: використання ресурсозберігаючих технологій; забезпечення соціальної захищеності власних працівників; встановлення балансу між ресурсами, що вироблені та спожиті; забезпечення соціальної відповідальності, а також реалізації всіх зобов'язань, що лежить на підприємстві [203, С. 11–14].

Встановлено, що позитивним для нашої держави є те, що нині досить значна кількість вітчизняних аграрних формувань поступово переходить на альтернативне землеробство, з метою забезпечення населення країни екологічно чистими агропродовольчими продуктами. Це відносно новий тип господарювання. Він базується на принципах сталого розвитку та зосереджений

на питаннях охорони навколишнього середовища. Основною метою запровадження такої моделі виробництва агропродовольчої продукції є повна відмова від застосування мінеральних добрив, різних кормових добавок, пестицидів та стимуляторів росту. Також необхідно чітко дотримуватися сівозмін, використовувати органічні добрива та біологічні методи захисту рослин. Хоча такий тип виробництва агропродовольчої продукції є більш трудомістким та характеризується нижчою урожайністю культур, з кожним роком на екологічно чисту продукцію зростає попит серед населення. За даними досліджень, 79 % жителів України хотіли б харчуватися екологічно чистою продукцією. Проте зараз в державі на органічні продукти припадає менше ніж 1 % продажів агропродовольчих продуктів. Враховуючи те, що при вирощуванні продукції рослинництва аграрні формування ще досі використовують застарілі ресурсно-місткі та екологічно небезпечні технології, саме завдяки впровадженню виробництва екологічно чистої продукції дасть можливість підвищити рівень економічних показників діяльності та конкурентоспроможності продукції.

Досвід вітчизняних сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом органічної продукції, переконливо свідчить, що «застосовувані ними ґрунтозахисні технології порівняно з конвенційними потребують втричі менше часу на обробіток ґрунту, в 2–3 рази менше пального, у 10 разів – мінеральних добрив» [25], а «врожайність за мінімальною обробітку ґрунтів можна підвищити в 1,5–2 рази» [29, С. 82]. Такі тенденції переконують про доцільність перегляду стратегії сільськогосподарського виробництва. В основі діяльності агропідприємств та господарств населення має бути органічне землеробство, оскільки споживачі націлені на споживання органічної продукції.

У той же час в Україні вживання органічної агропродовольчої продукції може стати важливим стимулом для оздоровлення населення сільських та міських територій. Нині з огляду на міжнародний статус нашої держави як зони «екологічного лиха» (за даними в Україні залишилося лише 6 % екологічно чистої території, хоча ще в 2002 р. такі території становили 15 % [28, С. 10–11] загальної площі) найдоцільнішим способом виходу аграрної сфери України із

екологічної кризи стає перехід на засади сталого розвитку та виробництва органічної продукції.

Відмітимо, що Україна має значний потенціал для збільшення виробництва органічної агропродовольчої продукції, її сертифікації, реалізації та експорту. Разом з цим підвищення рівня виробництва екологічно чистої агропродовольчої продукції дасть змогу вирішити ряд важливих соціальних, економічних та екологічних проблем.

Іншим, не менш ефективним типом виробництва агропродовольчої продукції є запровадження технології No-till. Дана технологія вирощування агропродовольчої продукції найкраще підходить до умов півдня України, де основною проблемою є ерозія ґрунтів. Технологія No-till, порівняно з органічним землеробством, дозволяє використання пестицидів, хоча дозволяє зменшити матеріальні витрати, в першу чергу на обробіток ґрунту, дозволяє вітчизняному товаровиробникові мати конкурентоспроможну ціну на агропродовольчу продукцію. В її основі лежить відновлення родючості ґрунтів, підвищення урожайності агропродовольчих культур шляхом активізації мікрофлори, збереження вологи у ґрунті. Переваги використання технології No-till наведені на рис. 3.3.

Важливо відмітити, що методи виробництва екологічної агропродовольчої продукції мають деякі труднощі щодо їх запровадження. Так вирощування екологічно чистого агропродовольства можливе лише на не забруднених важкими металами і радіацією ґрунтах, а використання технології No-till передбачає належне дотримання технологічних операцій.

Враховуючи те, що вартість продукції екологічного землеробства перевищує вартість звичайних продуктів в Європі у 1,5 раза, а у США – у 8–12 разів, Україна у випадку раціонального використання власних ресурсних переваг могла б значно підвищити рівень конкурентоспроможності агропродовольства. Проте не всі аграрні формування поділяють думку щодо необхідності впровадження новітніх технологій, що ведуть до збереження довкілля [208]. Так, як зазначає голова Всесвітньої Ради підприємців по

стійкому розвитку С. Шмідхейн, керівники підприємств поступово визнають той факт, що від того, наскільки позитивно чи негативно суспільство оцінює їхню діяльність з позицій стійкого розвитку, буде значною мірою залежати їх конкурентоспроможність в майбутньому [142, С. 11].

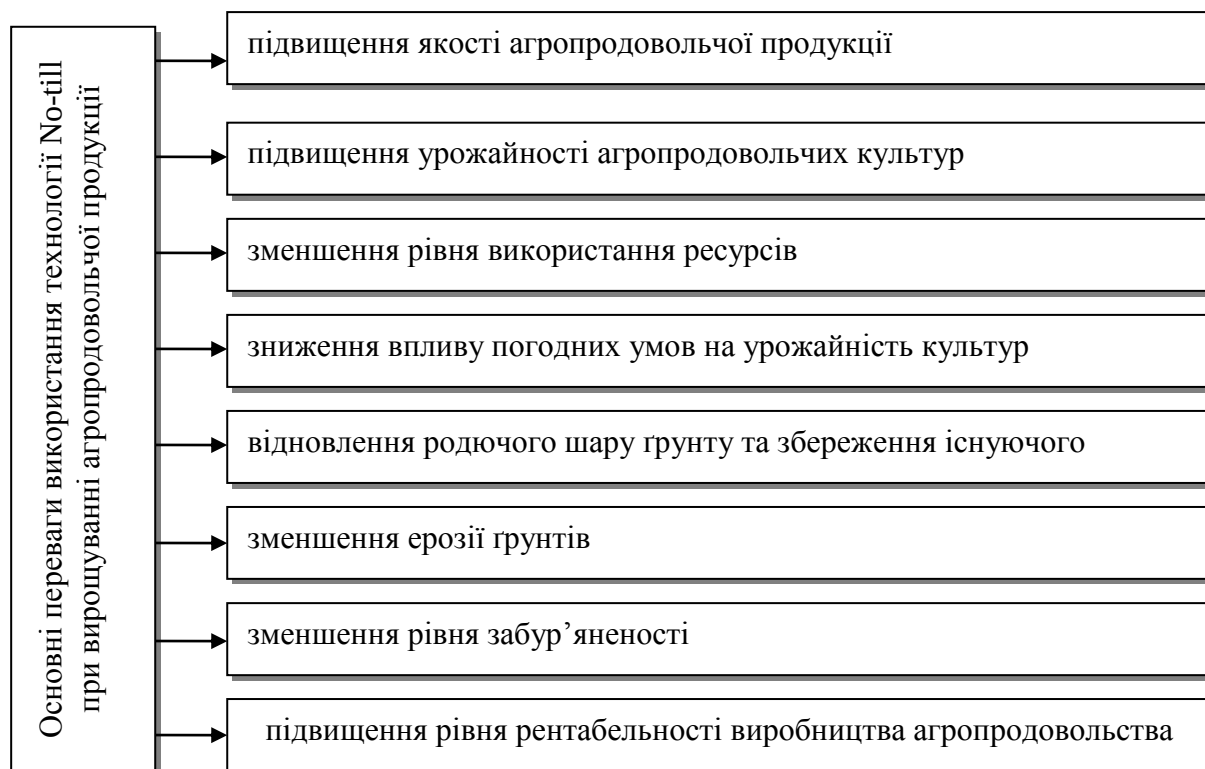

Рис. 3.3. Переваги використання технології No-till при вирощуванні агропродовольчої продукції

Позитивним чинником щодо виробництва екологічно чистої агропродовольчої продукції стало прийняття України у 2007 р. в члени Міжнародної федерації екологічного сільського господарства IFOAM. Це дозволить підвищити обсяг виробництва органічної продукції на вітчизняному ринку та підвищити рівень експорту сертифікованої екологічно чистої продукції. Разом з тим, як показує практика, позитивні зміни щодо збереження та поліпшення природного середовища відбуваються в тих країнах, де є державне регулювання екологічних питань. В країнах ЄС стимулювання аграрних формувань до виробництва екологічно чистої агропродовольчої продукції здійснюється завдяки використанню спеціального екомаркування. Для

одержання такого маркування товаровиробник повинен пройти відповідний контроль стадій виробництва та постачання продукції. Також розвинені країни для стимулювання виробництва органічної агропродовольчої продукції використовують ряд економічних важелів. До них належать: екологічні податки, квотування викидів, екологічні субсидії, інноваційні та інформаційні інструменти, державні закупівлі тощо [102].

Організаційно-економічний механізм стимулювання виробництва вітчизняної екологічно чистої агропродовольчої продукції має включати комплекс економічних важелів, організаційно-правових норм, економічних санкцій. Також потрібно здійснювати моніторинг екологічності продукції. Це необхідна умова екологізації продовольчого комплексу [18; 77]. Для стимулювання агропідприємств виробляти екологічно чисту агропродовольчу продукцію нами розроблений механізм (рис. 3.4), в який входять такі основні блоки, як економічні важелі та стимули, що дадуть змогу зацікавити сільськогосподарського товаровиробника виробляти екологічно чисту продукцію; організаційні заходи дозволять ефективніше застосовувати окремі елементи економічного механізму.

Як відомо, в основі економічного стимулювання лежить встановлення кредитних, податкових, митних, цінових та інших інструментів для сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом екологічно чистої та конкурентоспроможної продукції. Особливо важливим є залучення інвестицій. Це, по-перше, дасть можливість мінімізувати забруднення навколишнього середовища при виробництві агропродовольчої продукції, а, по-друге, удосконалив переробну галузь. Завдяки цьому що значно збільшиться частка переробленої екологічно чистої агропродовольчої продукції.

Зауважимо, що запровадження екологізації в агропродовольчому виробництві передбачає проведення сертифікації. Це відбувається за допомогою залучення третьої сторони. Дана установа здійснює відповідні перевірки щодо відповідності певного продукту визначеному нормативному документу [17; 18].

Рис. 3.4. Механізм стимулювання виробництва екологічно чистої продукції як запоруки зміцнення агропродовольчого потенціалу

Екологічна сертифікація здійснюється зазвичай двома основними шляхами. До першого належить покращення навколишнього середовища та екологічної безпеки у відповідності зі сталим розвитком економіки, що, виходячи з вимог екологічної безпеки, здійснюється запровадження обов'язкової сертифікації. Другий напрям базується на проведенні добровільної сертифікації.

Безперечно, сільськогосподарські підприємства, які виробляють органічну агропродовольчу продукцію, мають певні переваги, завдяки яким відбувається збільшення рівня їх прибутковості, а саме: підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції; збільшення обсягів реалізації в результаті зростання споживчого попиту; об'єктивне підтвердження якості сертифікованої продукції.

Вчені стверджують, що екологізація виробництва агропродовольчої продукції передбачає екологічно та економічно виправдану сталу інтеграцію виробництва у потреби самовідтворення та самовідновлення аграрних ресурсів довкілля. Індикативні програми екологізації продовольчого комплексу враховують спеціалізацію, внутрішньогалузеві пріоритети, матеріально-технічну забезпеченість сільськогосподарських товаровиробників [84].

Екологічна концепція розвитку агропродовольчого потенціалу стане базовою основою для стратегічної державної екологічної політики. Основною умовою є дотримання продовольчої та екологічної безпеки як складових частин національної безпеки. Однією з умов інтеграції вітчизняного продовольчого комплексу у європейські екологічні, економічні та природоохоронні структури є активна участь держави у розробці міжнародних заходів зменшення антропогенного впливу на аграрні ресурси довкілля, забезпеченні та відстоюванні інтересів екології під час проведення зовнішньоекономічної діяльності, а також експорт українського продовольства [79, С. 140].

В основі інтенсифікації агропродовольчого виробництва лежить інтенсивніше використання продуктивних угідь що буде сприяти зростанню економічної ефективності використання землі. Проте відмічається негативний вплив надмірної хімізації, зниження вимірників екологічної ефективності використання угідь сільськогосподарського призначення, збільшення фізичного тиску на ґрунт. Саме тому необхідно знайти оптимальне співвідношення між економічною та екологічною ефективністю відтворення агропродовольчого потенціалу.

Отже, провівши дослідження, ми дійшли висновку, що сталий ефективний розвиток агропродовольчого виробництва можливий за умови: системного підходу щодо розвитку рослинницької та тваринницької галузей; підвищення рівня урожайності агропродовольчих культур шляхом збереження та відтворення родючості ґрунтів; розвитку наукового потенціалу, що забезпечить агропродовольче виробництво висококваліфікованими кадрами, які здатні розвивати виробництво на інноваційній основі, враховуючи при цьому

вимоги продовольчої безпеки; залучення інвестиційних ресурсів, які дали б змогу впроваджувати інноваційно-інформаційні технології в сільське господарство; удосконалення механізму кредитування, що допоможе вітчизняним товаровиробникам ефективно виробництво агропродовольства; розвитку кооперації та інтеграційних процесів щодо виробництва, переробка та реалізації агропродовольчої продукції; покращення виробничої інфраструктури з метою ефективної переробки агропродовольчої продукції, її зберігання та транспортування, що значно поліпшить якість агропродовольства; орієнтації на виробництво якісної агропродовольчої продукції та підвищення стандартів виробництва; запровадженні дієвих реформ, основною метою яких є розвиток агропродовольчого виробництва.

Все це дає підстави стверджувати, що реалізація концепції сталого розвитку сільськогосподарськими підприємствами ґрунтується на переході до екологічно безпечного виробництва, що є основою вирішення складних екологічних проблем. В основі сталого розвитку аграрних формувань є реалізація концептуальних засад сталого розвитку щодо захисту навколишнього природного середовища та раціонального природокористування. Активізація такого процесу вимагає розробки та впровадження організаційно-економічного механізму стимулювання сільськогосподарських підприємств щодо забезпечення інноваційно-інформаційних технологій, розвитку екологічної сертифікації агропродовольчої продукції, а також удосконалення системи контролю та екологічного менеджменту.

3.2. Моделювання розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Нині одним із головних завдань ринкової економіки повинно бути забезпечення стійкого економічного зростання. Тобто мова йде не тільки про кількісне зростання виробництва валової продукції сільського господарства, але

перш за все збільшення кількості високоякісної продовольчої продукції на душу населення. Здійснення необхідних економічних та організаційних заходів щодо підвищення виробництва агропродовольчої продукції неможливе без застосування економіко-математичного моделювання.

Одним із головних об'єктів економіко-математичного моделювання на мікрорівні є підвищення ефективності управління сільськогосподарським виробництвом. На даний час особливо важливим питанням є щорічне нарощування обсягів виробництва валової продукції у сільськогосподарських підприємствах на регіональному рівні. За умов ринкової трансформації сільськогосподарського виробництва застосування кореляційно-регресійного аналізу дозволить отримати найбільш оптимальні результати. Перевагою використання даного методу є можливість отримання адекватної тісноти зв'язку визначених чинників та виявлення найбільш вагомих серед них, що впливають на результативну ознаку.

Отже, в подальшому дослідженні було застосовано кореляційно-регресійний аналіз щодо виявлення впливу визначених чинників на агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств.

Далі проаналізуємо залежність обсягу виробництва валової продукції рослинництва у постійних цінах 2010 р. на 1 га ріллі, грн. (Y) від рівня таких вагомих виробничих чинників таких як (X):

X_1 – заробітна плата з відрахуваннями на 1 га ріллі, грн. площа ріллі, га;

X_2 – насіння та посадковий матеріал на 1 га ріллі, грн.;

X_3 – добрива на 1 га ріллі на 1 га ріллі, грн.;

X_4 – витрати на паливо на 1 га ріллі, грн.;

X_5 – амортизація основних засобів на 1 га ріллі, грн.;

X_6 – орендна плата за земельні та майнові паї на 1 га ріллі, грн.;

Метою кореляційно-регресійного аналізу є дослідження впливу кожного окремо взятого фактора на результативну ознаку, а також здійснення оцінки значимості даних чинників за деякими критеріями. У нашому випадку залежною величиною виступає обсяг виробництва валової продукції

рослинництва. Вона буде знаходитись як лінійна функція від ряду незалежних чинників. Ця функція і буде рівнянням регресії. Рівняння регресії має вигляд (формула 3.1):

$$Y=a_0+a_1X_1+a_2X_2+a_3X_3+a_4X_4+ a_5X_5+ \dots + a_nX_n \quad (3.1)$$

Перш за все необхідно визначити критерій, за яким буде здійснюватися формування сукупності об'єктів для нашого дослідження.

Як відомо, метод кластерного аналізу вважається одним із найбільш оптимальних щодо здійснення репрезентативної вибірки із усієї сукупності типових об'єктів. В основі даного методу класифікації лежить принцип функції віддалення. Відстань між векторами (точками) X та Y з координатами $X(x_1, x_2, x_3 \dots x_n)$ та $Y(y_1, y_2, y_3 \dots y_n)$ в евклідовому просторі знаходиться за такою формулою (3.2):

$$D = \sqrt{\sum_1^n (x_i - y_i)^2} = \|X - Y\| \quad (3.2)$$

Отже, для проведення дослідження впливу вибраних чинників на обсяг виробництва валової продукції рослинництва у постійних цінах 2010 р. на 1 га ріллі, грн. у сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області застосовано такий алгоритм:

- здійснення класифікації сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за усією сукупністю відібраних показників щодо визначення типових господарств;
- економіко-математичний обробіток даних із використанням методу регресійного аналізу по кожній досліджуваній групі

Застосуємо методику ІСОМАД (Ітеративний Самоорганізований Метод Аналізу Даних) [161; 68, С. 370-410] для проведення класифікації сільськогосподарських підприємств Хмельницької області.

Для того, щоб здійснювалося виконання алгоритму, потрібно задати N_c початкових центрів кластерів $Z_1, Z_2, Z_3, \dots, Z_{nc}$. Кількість елементів даного набору

не завжди повинна дорівнювати кінцевій кількості кластерів, а може бути отримана завдяки вибірці образів із встановленої множини даних.

Алгоритм ІСОМАД при роботі з елементами $(x_1, x_2, x_3 \dots x_n)$, що складені з N елементів здійснює виконання таких етапів [161]:

На початковому етапі визначаються головні параметри, що будуть визначати весь процес кластеризації. До таких параметрів належить:

F – необхідна кількість кластерів;

$\mathcal{Q}_m$ – параметр, із яким здійснюється порівняння кількості вибраних образів, що ввійшли у кластер;

$\mathcal{Q}_s$ – параметр, що характеризує середньоквадратичне відхилення;

$\mathcal{Q}_c$ – параметр, що характеризує компактність;

L – максимальна кількість центрів кластерів, що можуть бути об'єднані;

I – допустима кількість кроків (ітерацій).

На другому етапі задані образи розподіляються по кластерах, що відповідають заданим центрам у відповідності до такого правила, що застосовується до усіх образів x , що були включені до кластеру із центром z_j (форм. 3.3).

$$x \in S_j \text{ якщо } \|x - z_j\| < \|x - z_i\|, \quad i = 1, 2, 3, \dots, N_c; i \neq j, \quad (3.3)$$

На третьому кроці дослідження буде ліквідуватися підмножина образів, що містить меншу кількість, ніж $\mathcal{Q}_n$ елементів. Далі кожен центр кластеру z_j , де $j = 1, 2, 3, \dots, N_c$, корегується шляхом порівняння його до вибіркового середнього, що знаходиться у відповідній підмножині S_j за формулою (3.4):

$$z_j = \frac{1}{N_j} \sum_{x \in S_j} x, \quad j = 1, 2, 3, \dots, N_c \quad (3.4)$$

де N_c – кількість об'єктів, що ввійшли у підмножину S_j

На п'ятому етапі здійснюється обрахунок середньої відстані $\overline{D_j}$ між тими об'єктами, що відносяться до підмножини S_j , та відповідним центром кластеру. Ці розрахунки проводяться за формулою 3.5.

$$\overline{D}_j = \frac{1}{N_j} \sum_{x \in S_j} \|x - z_j\|, \quad j = 1, 2, 3, \dots, N_c \quad (3.5)$$

Після даних математичних перетворень відбувається перехід до визначення узагальненої середньої відстані між досліджуваними об'єктами, що розташовані у окремих кластерах та відповідними центрами кластерів. Обчислення здійснюють за формулою 3.6.

$$\overline{D} = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^{N_c} N_j \overline{D}_j \quad (3.6)$$

Далі здійснюють такий аналіз: якщо поточний цикл ітерації є останнім, то потрібно задати $\mathcal{Q}_c = 0$ та перейти до 11 етапу. Якщо ж умова $N_c \leq K/2$ виконується, то здійснюється перехід до 8 етапу. Потім якщо поточний цикл ітерацій має парний порядковий номер чи виконується така умова як: $N_c \geq K/2$, то потрібно здійснити перехід до 11 етапу. За усіх інших умов процес ітерації необхідно повторювати.

На восьмому етапі для кожної підмножини вибірових образів здійснюється розрахунок вектора середньоквадратичного відхилення $\sigma_j = (\sigma_{1j}, \sigma_{2j}, \sigma_{3j}, \dots, \sigma_{nj})'$ за формулою 3.7.

$$\sigma_{ij} = \sqrt{\frac{1}{n_j} \sum_{x \in S_j} (x_{ik} - z_{ij})^2}, \quad i = 1, 2, 3, \dots, n \quad j = 1, 2, 3, \dots, N_c \quad (3.7)$$

де n – розмір образу,

x_{ik} – це i -та компонента k -го об'єкту, що входить до підмножини S_j ,

z_{ij} – це i -та компонента вектору, що зображає центр кластеру z_j ,

N_j – кількість вибірових образів, що включені до підмножини S_j

Кожна компонента вектора середньоквадратичного відхилення σ_j описує середньоквадратичне відхилення образу, що належить до підмножини S_j , по одній з головних осей координат.

На дев'ятому етапі необхідно у кожному векторі середньоквадратичного відхилення σ_j , $j = 1, 2, 3, \dots, N_c$, знайти максимальну компоненту $\sigma_{j \max}$.

На десятому етапі необхідно здійснити перевірку умови: якщо для будь-якого $\sigma_{j_{\max}}$, $j = 1, 2, 3, \dots, N_c$ виконується умова $\sigma_{j_{\max}} > \vartheta_s$ і $\bar{D}_j > \bar{D}$ та $N_i > 2(\vartheta_n + 1)$ чи $N_c \leq K/2$, тоді кластер із центром z_i розділяється на два нові кластери з відповідними центрами z_j^+ та z_j^- із подальшим ліквідуванням кластеру z_j , а значення N_c потрібно збільшити на 1. Для визначення центру кластера z_j^+ до компоненти вектора z_j , що відповідає максимальній компоненті вектора σ_j додається визначена величина γ_j . Центр кластера z_j^- знаходиться відніманням даної величини γ_j із тієї ж самої компоненти вектора z_j . У якості величини γ_j доцільно вибрати деяку частку значення максимальної середньоквадратичної компоненти $\sigma_{j_{\max}}$. При виборі γ_j потрібно виходити з того, щоб її величина була досить великою для розрізнення різниці у відстанях від довільного образу до двох нових центрів кластерів, але досить малою, для того, щоб загальна структура кластеризації суттєво не змінилася.

У випадку якщо на даному етапі відбувається розщеплення, тоді потрібно перейти до 2 етапу. Інакше – потрібно виконувати алгоритм далі.

На одинадцятому кроці розраховують відстань D_{ij} між всіма парами центрів кластерів за формулою 3.8.

$$D_{ij} = \|z_i - z_j\|, \quad i = 1, 2, 3, \dots, N_c - 1; \quad j = i + 1, \dots, N_c \quad (3.8)$$

Далі на дванадцятому етапі відстань D_{ij} порівнюють із параметром ϑ_c . Потім відстані, що є меншими за ϑ_c ранжуються за зростанням (див. форм. 3.9):

$$[D_{i_1 j_1}, D_{i_2 j_2}, D_{i_3 j_3}, \dots, D_{i_L j_L}] \quad (3.9)$$

До того ж $D_{i_1 j_1} < D_{i_2 j_2} < D_{i_3 j_3} < \dots < D_{i_L j_L}$ і L – це максимальна кількість пар центрів кластерів, що можуть бути об'єднані. Подальший етап буде здійснювати об'єднання кластерів.

На тринадцятому етапі кожна відстань $D_{i_j j_i}$ обраховується для визначення пари кластерів із центрами z_{i_j} та відповідно z_{j_i} . Потім кластери із центрами z_{i_j} та z_{j_i} об'єднуються (за умови, що в поточній ітерації дія злиття не застосовувалася

ні до одного з них). Звідси новий центр кластеру буде знаходитися за формулою 3.10.

$$z_l^* = \frac{1}{N_{i_l} + N_{j_l}} [N_{i_l}(z_{i_l}) + N_{j_l}(z_{j_l})] \quad (3.10)$$

Центри кластерів z_{i_l} та z_{j_l} ліквідовуються і значення N_c зменшується на 1. Зазначимо, що можливе тільки попарне об'єднання кластерів. Звідси розрахунок центру отриманого кластера відбувається виходячи з тих позицій, які займають центри об'єднаних кластерів. Вони беруться із вагою, яка визначається кількістю вибірових образів у досліджуваному кластері. Варто зауважити, що оскільки до кожного центра кластера дію злиття можна застосувати тільки один раз, то здійснення даного кроку не зможе призвести до отримання L об'єднаних кластерів.

Як висновок щодо даного алгоритму відмітимо, що якщо поточний цикл ітерацій є останнім, то виконання даного алгоритму закінчується. В іншому випадку потрібно повернутися або до етапу 1 (якщо на думку користувача змінюється будь-який із параметрів, що визначає процес кластеризації), або до етапу 2 (якщо в наступному циклі ітерації параметри процесу повинні залишатися незмінними). Закінченням щодо виконання всього циклу ітерації буде вважатися кожен перехід до етапу 1 чи 2. Для здійснення класифікації сільськогосподарських підприємств Хмельницької області було використано такий економіко-математичний апарат як: Statistica 6.

Проведення дослідження щодо впливу вибраних чинників на обсяг виробництва валової продукції рослинництва у постійних цінах 2010 року на 1 га ріллі, грн здійснено відповідно до звітності Форма № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» (дані Державної служби статистики України за 2011 р.).

Спочатку була проведена вибірка, що містить дані про сільськогосподарські підприємства Хмельницької області, які виробляють агропродовольчу продукцію. Класифікація проводилася за такими показниками: рілля га; виробничі витрати на 1 га, грн.; рілля на 1-го працівника га; валова

продукція рослинництва на 1 га.

До параметрів класифікації було здійснено відбір за такими ознаками: початкове число кластерів $K = 7$; доцільна кількість ітерацій $I = 100$. Далі перейдемо до розгляду результатів здійсненої класифікації, що наведена у додатку М та табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Результати класифікації досліджуваних об'єктів

Номер кластера	Середні значення по усіх кластерах					
	Рілля, га	Виробничі витрати на 1 га, грн.	Рілля на 1-го працівника	Валове виробництво рослин. продукції на 1 га	Середня відстань	Кількість об'єктів у кластері
1	8,0	376750,0	0,2	402537,5	0,0	1
2	33297,5	8146,2	52,0	7128,1	6570,1	2
3	8,0	204737,5	2,7	2987,5	0,0	1
4	34,0	21530,0	2,7	39499,6	22638,8	2
5	2176,7	6892,9	97,3	7007,1	3728,9	66
6	15640,6	5936,7	130,9	5024,1	4702,8	10
7	1160,6	2797,8	102,1	2890,3	1949,0	220

Аналіз даних таблиці 3.3 переконливо показує, що було здійснено відбір типових класів сільськогосподарських підприємств Хмельницької області. Але варто зазначити, що також існують кластери із невеликою кількістю досліджуваних об'єктів. До таких кластерів можна віднести такі: 1 – 1, 2 – 2, 3 – 1, 4 – 2 та 6 – 10 господарств.

Для того, щоб здійснити детальний економіко-статистичний аналіз, даної кількості вибраних об'єктів недостатньо. До перелічених кластерів було відібрано господарства, що не є типовими. Наприклад, кластер 2 кластер включає в себе досить великі за розміром ріллі сільськогосподарські підприємства (33297,5 га), високими витратами на виробництво. Подібний висновок можна зробити і по шостому кластеру – господарства, які мають велику площу ріллі (15640,6 га), та з високою частотою ріллі на одного працюючого (130,9 га). Саме до цього кластера ввійшло господарство

корпорації «Лотівка Еліт» Отже, кластери з номерами 1, 2, 3, 4 та 6 будуть нами виключені з подальшого дослідження.

Таблиця 3.3

Результати класифікації досліджуваних об'єктів

Номер кластера	Значення дисперсії по усіх кластерах				
	Рілля, га	Виробничі витрати на 1 га, грн.	Рілля на 1-го працівника	Валове виробництво рослин. продукції на 1 га	Середня відстань
1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	8964,0	2295,4	16,1	842,4	0,0
3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4	36,8	10599,5	0,0	30210,5	0,0
5	2044,1	2827,1	260,6	3082,1	2760,4
6	4669,1	1718,5	145,5	1421,3	1490,2
7	1212,6	1192,0	120,5	1380,4	997,7

Далі перейдемо до дослідження впливу найвпливовіших чинників на валове виробництво сільськогосподарської продукції щодо кожного відібраного кластера. Щоб здійснити обчислення ймовірних границь, прогнозованих параметрів, потрібно використовувати значення з таблиць розподілу Фішера та Ст'юдента з ймовірністю $P = 0,95$ [64; 154].

У додатках Н, П, а також у таблиці 3.3 наведено результати розрахунків головних параметрів рівнянь для визначених кластерів.

Як свідчать результати таблиці 3.2, до сьомого кластера, увійшли сільськогосподарські підприємства Хмельницької області, які є найбільш типовими щодо виробництва сільськогосподарської продукції. Серед підприємств корпорації «Сварог Вест Груп», що ведуть свою господарську діяльність в Шепетівському районі Хмельницької області в цей кластер увійшли ТОВ «СВАТ Городищинське» та ТОВ «Корчинське». Загалом цей кластер містить 220 сільськогосподарських підприємств. Така кількість господарств є достатньою для знаходження параметрів рівняння регресії та проведення їх детальної статистичної оцінки.

У відповідності до здійснених розрахунків було знайдено рівняння регресії для сьомого кластера, яке має такий вигляд (формула 3.11):

$$Y = 647,7762 + 0,9086 X_1 + 0,7553X_2 + 6,1993X_3 + 7,0479X_4 + 1,1842X_5 + 1,1451X_6 \quad (3.11)$$

За розрахунками встановлено, що сукупний коефіцієнт кореляції, який показує зв'язок між значенням функції та незалежними змінними, становить $R = 0,6868$. Отже, зв'язок між обсягом виробництва валової продукції рослинництва та факторними ознаками: X_1 – заробітна плата з відрахуваннями на 1 га ріллі, грн.; X_2 – насіння та посадковий матеріал на 1 га ріллі, грн.; X_3 – добрива на 1 га ріллі на 1 га ріллі, грн.; X_4 – витрати на паливо на 1 га ріллі, грн.; X_5 – амортизація основних засобів на 1 га ріллі, грн.; X_6 – орендна плата за земельні та майнові паї на 1 га ріллі, грн. є сильним. Також ймовірна границя коефіцієнта множинної кореляції складає $R_{gr} = 0,1950$, що свідчить про його значимість із ймовірністю 0,95.

У цілому ж дане рівняння статистично значиме, оскільки розрахункове значення F - критерія Фішера = 31,6951, при табличному значенні даного коефіцієнту з ймовірністю = 0,95 становить $F_{gr} = 2,1400$.

Як видно з таблиці 3.4, граничне значення T коефіцієнта (Ст'юдента) з ймовірністю $P = 0,95$ складає $T_{gr} = 1,96$. Параметри моделі є також статистично значимими, оскільки фактичні значення коефіцієнта Ст'юдента перевищують граничне значення. Тобто коефіцієнти рівняння регресії при змінних X_1, X_2, X_3, X_4, X_5 та X_6 є статистично значимими, та з ймовірністю 0,95 підтверджує суттєвість впливу даних чинників. Перевірка за критеріями Ст'юдента та Фішера доводить високу надійність даного рівняння регресії.

Коефіцієнти рівняння регресії ($a_1 = 0,9086, a_2 = 0,7553, a_3 = 6,1993, a_4 = 7,0479, a_5 = 1,1842, a_6 = 1,1451$) визначають коефіцієнт збільшення результативної змінної Y за умови збільшенні X_i на одиницю відносно середньої.

Отже, на основі проведених розрахунків доведено, що у групі сільськогосподарських підприємств сьомого кластера із зростанням заробітної плати з відрахуванням на 1 га ріллі на 1 грн. виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі збільшується на 0,90 грн., із зростанням витрат на насіння та посадковий матеріал на 1 га ріллі на 1 грн. виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі збільшується на 0,75 грн., із зростанням

витрат на добрива на 1 га ріллі на 1 грн. виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі збільшується на 6,19 грн.; із зростанням витрат на паливо на 1 га ріллі на 1 грн. виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі збільшується на 7,04 грн.; зі зростанням амортизаційних витрат на основні засоби на 1 га ріллі, на 1 грн. виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі збільшується на 1,18 грн.; із зростанням витрат за орендну плату за земельні та майнові паї на 1 га ріллі, на 1 грн. виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі збільшується на 1,14 грн.

Таблиця 3.4

Параметри рівняння регресії та їх оцінки для сьомого кластера

Показники	a_0	a_1	a_2	A_3	a_4	a_5	a_6
Середні	2890,2748	365,1476	379,0797	164,2171	4,5658	134,2467	362,5779
Середні квадратичні	1380,4135	349,3556	241,3220	105,5967	21,9289	208,6688	295,4961
Стандартна похибка середнього	93,0675	23,5536	16,2699	7,1193	1,4784	14,0684	19,9223
Коефіцієнти варіації	47,7606	95,6752	63,6600	64,3031	480,2838	155,4368	81,4987
Коефіцієнт множинної кореляції	0,6868	-	-	-	-	-	-
Критична межа коефіцієнта кореляції	0,1950	0,2300	0,2540	0,3210	-	-	-
Рівняння регресії	647,7762	0,9086	0,7553	6,1993	7,0479	1,1842	1,1451
Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння	183,7711	0,2034	0,3081	0,6906	3,1720	0,3379	0,2394
Критична межа коефіцієнтів рівняння	3,5249	4,4674	2,4517	8,9765	2,2219	3,5043	4,7835
Граничне значення T коефіцієнта	1,9600	-	-	-	-	-	-
Коефіцієнти еластичності		0,1148	0,0991	0,3522	0,0111	0,0550	0,1436
Коефіцієнт Фішера (F)	31,6951	-	-	-	-	-	-
Граничне значення F	2,1400	-	-	-	-	-	-
Часткові коефіцієнти кореляції	-	0,2927	0,1657	0,5239	0,1505	0,2335	0,3115
Вірогідна границя часткових коефіцієнтів	-	0,1950	0,2300	0,2540	0,3210	-	-

Далі знайдемо часткові коефіцієнти кореляції. Вони показують міру впливу кожної незалежної змінної на залежну. Частковий коефіцієнт кореляції становить $r_{y x_1 \cdot x_2 x_3 x_4 \cdot x_5 x_6} = 0,2927$, тобто коефіцієнт кореляції виробництва валової продукції рослинництва на 1 га ріллі з заробітною платою із

відрахуваннями на 1 га ріллі, грн. при виключеному впливу на них факторів X_2 , X_3 , X_4 , X_5 та X_6 . Аналогічним чином здійснимо розрахунок всіх часткових коефіцієнтів кореляції:

$r_{yX_2 \cdot X_1 X_3 X_4 X_5 X_6} = 0,1657$, $r_{yX_3 \cdot X_1 X_2 X_4 X_5 X_6} = 0,5239$, $r_{yX_4 \cdot X_1 X_2 X_3 X_5 X_6} = 0,1505$, $r_{yX_5 \cdot X_1 X_2 X_3 X_4 X_6} = 0,2335$,
 $r_{yX_6 \cdot X_1 X_2 X_3 X_4 X_5} = 0,3115$. Вірогідна границя часткових коефіцієнтів кореляції із ймовірністю 0,95 складає $G_r = 0,1950$.

Отже, серед відібраних у модель чинників щодо виробництва валової продукції рослинництва на 1 га ріллі найвпливовішим є витрати на добрива на 1 га ріллі, грн. та витрати на паливо на 1 га ріллі, грн.

Далі проведемо аналіз п'ятого кластера, до якого ввійшли ТОВ «Овочевий дім Поділля» та ТОВ «Левада 2003». Всі розрахунки при цьому здійснюються аналогічно до попередніх. Розрахована модель для п'ятого кластера наведена у таблиці 3.5 та додатку Н. Зауважимо, що до п'ятого кластеру включено сільськогосподарські підприємства із значною площею посівів (в середньому 2176 га), високими виробничими витратами на 1 га (6892,9 грн.). На одного працівника даного кластеру припадає в середньому 97,3 га ріллі.

Рівняння регресії для п'ятого кластера має вигляд (формула 3.12):

$$Y = 3225,4774 + 2,5295X_2 + 5,6064X_3 + 1,3518X_5 \quad (3.12)$$

Розрахунок регресійної моделі (додаток П) та дані таблиці 3.13 доводять, що залежність виробництва валової продукції рослинництва на 1 га ріллі від відібраних чинників є досить високою. Так, коефіцієнт кореляції для даного кластера становить $R=0,7902$, а коефіцієнт Фішера складає 32,1513 при граничному значенні 2,6500, що доводить значимість даного рівняння регресії.

За допомогою використання критерію Ст'юдента відмічаємо те, що коефіцієнти рівняння при змінних X_1 , X_4 та X_6 є статистично незначимими. Тому такі фактори, як заробітна плата з відрахуваннями на 1 га ріллі, грн.; витрати на паливо на 1 га ріллі, грн; орендна плата за земельні та майнові паї на 1 га ріллі, грн було виключено з моделі.

Таблиця 3.5

Параметри рівняння регресії та їх оцінки для п'ятого кластера

Показники	a_0	a_1	a_2	a_3
Середні	7007,1171	806,1487	226,3323	350,3508
Середні квадратичні	3082,0908	698,9089	134,5505	382,9474
Стандартна похибка середнього	379,3792	86,0297	16,5620	47,1376
Коефіцієнти варіації	43,9851	86,6973	59,4482	109,3040
Коефіцієнт множинної кореляції	0,7802	-	-	-
Критична межа коефіцієнта кореляції	0,2320	0,2740	0,3020	
Рівняння регресії	3225,4774	2,5295	5,6064	1,3518
Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння	496,8167	0,4082	2,2147	0,6734
Критична межа коефіцієнтів рівняння	6,4923	6,1974	2,5314	2,0074
Граничне значення Т коефіцієнта	1,9600	-	-	-
Коефіцієнти еластичності		0,2910	0,1811	0,0676
Коефіцієнт Фішера (F)	32,1513	-	-	-
Граничне значення F	2,6500	-	-	-
Часткові коефіцієнти кореляції	-	0,6185	0,3061	0,2470
Вірогідна границя часткових коефіцієнтів	-	0,2320	0,2740	0,3020

Отже, розрахунками проведеного дослідження доведено, що у групах сільськогосподарських підприємств п'ятого кластера із зростанням витрат на насіння та посадковий матеріал на 1 га ріллі на 1 грн виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі зростає на 2,5 грн, із зростанням витрат на добрива на 1 га ріллі на 1 грн. виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі зростає на 5,6 грн, із зростанням амортизаційних відрахувань на основні засоби на 1 га ріллі на 1 грн виробництво валової продукції рослинництва на 1 га ріллі зростає на 1,35 грн.

Також знайдемо часткові коефіцієнти кореляції для даного кластера. Частковий коефіцієнт кореляції складає $r_{yx_2 \cdot x_3 x_5} = 0,6185$. Тобто, це частковий коефіцієнт кореляції виробництва валової продукції рослинництва на 1 га ріллі щодо витрат на насіння грн., за умови виключення впливу на них чинників X_3 ,

та X_5 . За аналогією розрахуємо решту часткових коефіцієнтів кореляції для даної моделі: $r_{yx_3 \cdot x_2 x_5} = 0,3061$, $r_{yx_5 \cdot x_2 x_3} = 0,2470$. Ймовірна границя часткових коефіцієнтів кореляції із $P=0,95$ складає $G_r = 0,2320$.

В подальшому знайдемо параметри приросту вартості валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь для сьомого кластера. Тому в межах регресійного рівняння було знайдено ймовірний рівень функції Y при відповідних значеннях X_i . Граничне значення кожної змінної знаходилося за формулою 3.13:

$$\bar{X}_{gr} = \bar{X} \pm \frac{S}{\sqrt{n}} \cdot t_{\alpha}, \quad (3.13)$$

де: $\bar{X}_{gr}$ – граничне значення середнього, S – середнє квадратичне відхилення змінної, n – кількість об'єктів у вибірці, t_{α} – коефіцієнт розподілу Ст'юдента, $\bar{X}$ – середнє значення змінної.

У таблиці 3.6 наведено середні значення показників, їхні середні квадратичні відхилення та довірчі границі сільськогосподарських підприємств досліджуваного кластера.

Таблиця 3.6

Середні значення та їх ймовірні границі

Показники	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆
Середні значення	2890,3	365,1	379,1	164,2	4,6	134,2	362,6
Середні квадратичні відхилення	1380,4	349,4	241,3	105,6	21,9	208,7	295,5
Стандартна помилка середнього	93,1	23,6	16,3	7,1	1,5	14,1	19,9
Верхня границя середнього	3085	414	413	179	8	164	404
Нижня границя середнього	2696	316	345	149	1	105	321

На основі знайденого рівняння регресії, розраховано прогнозні значення вартості валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь за різних значень незалежних змінних. Вони змінюються в діапазоні значень, що наведені у таблиці 3.15. Потім послідовно починаючи з X_1 , надавали змінній X_i ($i=1,2,3$) значення верхньої межі, при цьому решти змінних береться середнє значення. Результати обчислень наведено у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Розрахунок прогнозних значень для кластера 7

X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	Y
365,1	379,1	164,2	4,6	134,2	362,6	2890
414,4	379,1	164,2	4,6	134,2	362,6	2935
365,1	413,1	164,2	4,6	134,2	362,6	2916
365,1	379,1	179,1	4,6	134,2	362,6	2982
365,1	379,1	164,2	7,7	134,2	362,6	2912
365,1	379,1	164,2	4,6	163,6	362,6	2925
365,1	379,1	164,2	4,6	134,2	404,2	2938
414,4	413,1	179,1	7,7	163,6	404,2	3157

Поступово змінюючи значення незалежних змінних, було знайдено оптимальні параметри приросту вартості валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Значення приросту вартості валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь у господарствах досліджуваного кластера, грн

Показники кластера	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	Y
Фактичні (середні по кластеру)	365,1	379,1	164,2	4,6	134,2	362,6	2890
Оптимальні	414,4	413,1	179,1	7,7	163,6	404,2	3157
Оптимальні до фактичних	49,3	34	14,9	3,09	29	41,6	267

Отже, перспективний рівень виробництва агропродовольчої продукції рослинництва з 1 га ріллі для досліджуваних сільськогосподарських підприємств становитиме 3157 грн, тобто зросте на 9 % відносно середнього значення по кластеру за умови збільшення витрат на оплату праці, насіння і посадковий матеріал, добрива, паливе, амортизаційні відрахування та оплату праці відповідно на 49,2; 34; 14,9; 3,1; 29,4 та 41,6 грн.

Слід зауважити, що в сучасних умовах господарювання розвитку агропродовольчого потенціалу досліджуваної корпорації сприятиме розробка та запровадження спеціалізованого територіального кластера (додаток Р), завданням якого є покращення виробничих зв'язків між вітчизняними підприємствами. Створення такого кластера, на нашу думку, дозволить

прискорити розвиток агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств корпорації «Сварог Вест Груп». Метою розвитку територіально-виробничого кластера є підвищення конкурентоспроможності виробленої агропродовольчої продукції через інтенсифікацію механізмів державного та приватного партнерства [39, С. 111].

В структурі створеного територіально-виробничого кластера можуть бути підприємства корпорації «Сварог Вест Груп», освітні та науково-дослідні установи, постачальники сирони, устаткування, сервісних послуг, консультаційні служби. Створення такого кластера сприяє ефективній взаємодії всіх його учасників, можливість використання інноваційних та інформаційних технологій, а також зменшення трансакційних витрат з метою розвитку та зміцнення агропродовольчого потенціалу на інноваційній основі.

Отже, результати моделювання процесів сільськогосподарського виробництва підприємницької діяльності дозволяє отримати дуже важливу інформацію щодо розробки шляхів удосконалення агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні.

3.3. Прогнозування зміцнення агропродовольчого потенціалу як умови ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств

Нині ринкові процеси та різні перетворення в Україні відбуваються досить динамічно, що вимагає постійного їх планування, а також прогнозування. Агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств неможливо оптимізувати за умов відсутності вірних прогнозних показників. Тому завдяки економіко-математичному прогнозуванню агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств на визначеному часовому інтервалі, дасть можливість оперативно вносити правильні коригуючі дії щодо виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Отже, в ринкових умовах прогнозування є одним із вирішальних чинників щодо

формування стратегії й тактики ведення виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських агроформувань.

Прогнозування виробництва агропродовольчої продукції на мікрорівні дасть можливість підприємству забезпечити оптимальне співвідношення розвитку його галузей. Також доцільно при здійсненні прогнозування розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств враховувати застосування інноваційних ресурсозберігаючих технологій, які нададуть можливість вирощувати конкурентоспроможну агропродовольчу продукцію.

Далі безпосередньо перейдемо до прогнозування щоквартальних надоїв молока у ТОВ «Подільський господар 2004» корпорації «Сварог Вест Груп». В подальшому було проаналізовано та згруповано поквартально вихідні дані щодо надою молока досліджуваного господарства у динаміці з 2006 по 2012 рр. Для прогнозування поквартальних надоїв молока у СТОВ «Подільський господар 2004» корпорації «Сварог Вест Груп», що розташоване та здійснює свою господарську діяльність у Шепетівському районі Хмельницької області застосуємо метод експоненційного згладжування Хольта.

Однією із головних переваг даного методу прогнозування є гнучкість, що дозволяє здійснювати вибір співвідношення, у якому відслідковується рівень та нахил [143, С. 156].

Експоненційно загладжуваний ряд або оцінка поточного рівня знаходиться за формулою 3.14:

$$L_t = \alpha Y_t + (1 - \alpha)(L_{t-1} - T_{t-1}) \quad (3.14)$$

Оцінка тренду здійснюється за формулою 3.15:

$$T_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1 - \beta)T_{t-1} \quad (3.15)$$

Прогноз на p періодів вперед (формула 3.16):

$$\hat{Y} = L_t + pT_t \quad (3.16)$$

L_t – нова згладжувана величина;

α – постійна згладжування для даних ($0 \leq \alpha \leq 1$);

Y_t – нове спостереження чи дійсне значення ряду в період t ;

β – постійна згладжування для оцінки тренду ($0 \leq \beta \leq 1$);

T_t – оцінка тренду;

p – кількість періодів вперед, на який робиться прогноз;

$\hat{Y}_{t+p}$ – прогноз на p періодів вперед.

Після виконання вищенаведених математичних розрахунків за формулами 3.14-3.16 та використання програмного пакета Statgrafics 5.0 було знайдено оптимальні значення щоквартальних надоїв молока від корів молочного стада, ц на наступні три роки. Результати прогнозування наведено у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

**Результати прогнозування надоїв молока у
ТОВ «Подільський господар 2004» корпорації Сварог Вест Груп**

Роки	Квартал	Поквартальні надої молока, ц	Нижній довірчий інтервал	Верхній довірчий інтервал
2013	I	15096,6	11780,5	18412,6
	II	15331,0	9489,1	21172,9
	III	15565,4	7123,5	24007,3
	IV	15799,8	4735,9	26863,7
2014	I	16034,2	2338,9	29729,5
	II	16268,6	-62,9	32600,2

Далі здійснимо емпіричну оцінку даного методу прогнозування. Для цього було розраховано показники сумарної помилки прогнозування. Середнє абсолютне відхилення MAD вимірює точність прогнозу усереднюючи величини помилок прогнозу. Дана помилка вираховується за формулою 3.17:

$$MAD = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n |Y_t - \hat{Y}_t| \quad (3.17)$$

MAD = 1354 (середнє абсолютне відхилення). Характеризує середню абсолютну помилку в прогнозуванні показника.

MAPE (формула 3.18) = 28 % (середня абсолютна процентна помилка у відсотках) Даний показник відображає відносну точність прогнозу. Для прогнозів високої точності MAPE < 10 %, доброї – 10 % < MAPE < 20 %, задовільної – 20 % < MAPE < 50 %, незадовільної – MAPE > 50 %.

$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \frac{|Y_t - \hat{Y}_t|}{Y_t} \quad (3.18)$$

MPE = (середня помилка у %) Визначає відхилення (формула 3.19):

$$MPE = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \frac{(Y_t - \hat{Y}_t)}{Y_t} \quad (3.19)$$

На рисунку 3.5 графічно зображено реалістичний, песимістичний та оптимістичний результати прогнозування щоквартальних надоїв молока в ТОВ «Подільський господар 2004». Результати щодо обробки даних за методикою Хольта за допомогою використання програмно-аналітичного засобу Minitab версії 16 наведено на рис. 3.5.

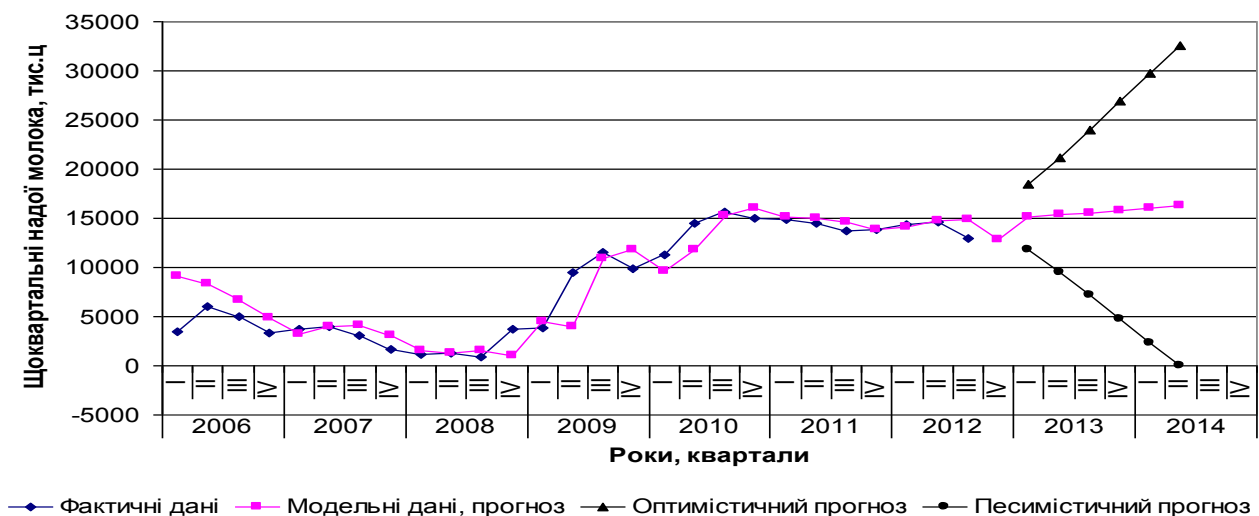

Рис. 3.5 Прогнозування поквартальних надоїв молока у ТОВ «Подільський господар 2004» корпорації «Сварог Вест Груп».

На наступному кроці проведемо оцінку адекватності вибраного нами методу прогнозування. Автокореляція – це кореляція вихідного часового ряду із самим собою тільки зі здвинутим періодом на визначений лаг (L). Для цього розрахуємо T коефіцієнти щодо перевірки суттєвості коефіцієнта автокореляції із запізненням k . Даний коефіцієнт розраховується за формулою 3.20 [161; 164]:

$$t = \frac{r_k - p_k}{SE(r_k)} \quad (3.20)$$

З даних таблиці 3.11 видно, що ні один із коефіцієнтів автокореляційних залишків не є істотно більшим від нуля.

Далі з метою перевірки, чи є розраховані коефіцієнти автокореляції для всіх періодів запізнення (до k -го) рівними нулю, використаємо Q статистику Льюінга-Бокса. Ці коефіцієнти можна визначити за формулою 3.21 [161, 164]:

$$Q = n(n+2) \sum_{k=1}^n \frac{r_k^2}{n-k} \quad (3.21)$$

Проведений тест Льюінга-Бокса для всіх шести часових інтервалів дає низькі значення LBQ. Це пояснює те, що ряди залишків є випадкові. Отже, ми можемо переконливо говорити, що метод експоненційного згладжування Хольта дає найбільш адекватний прогноз щодо квартальних надойв молока у ТОВ «Подільський господар 2004» корпорації «Сварог Вест Груп».

Таблиця 3.11

Коефіцієнти автокореляції

Лар	ACF	T	Коефіцієнти Бокса-Льюінга (LBQ)
1	0,153513	0,812315	0,73317
2	0,100090	0,517572	1,05683
3	0,161574	0,827625	1,93400
4	0,085407	0,427154	2,18930
5	0,046371	0,230421	2,26783
6	0,031312	0,155300	2,30527
7	0,081951	0,406102	2,57391
8	-0,068883	-0,339352	2,77319
9	-0,078694	-0,386100	3,04697
10	-0,119095	-0,581240	3,70888

На рисунку 3.6 зображена автокореляційна функція залишків

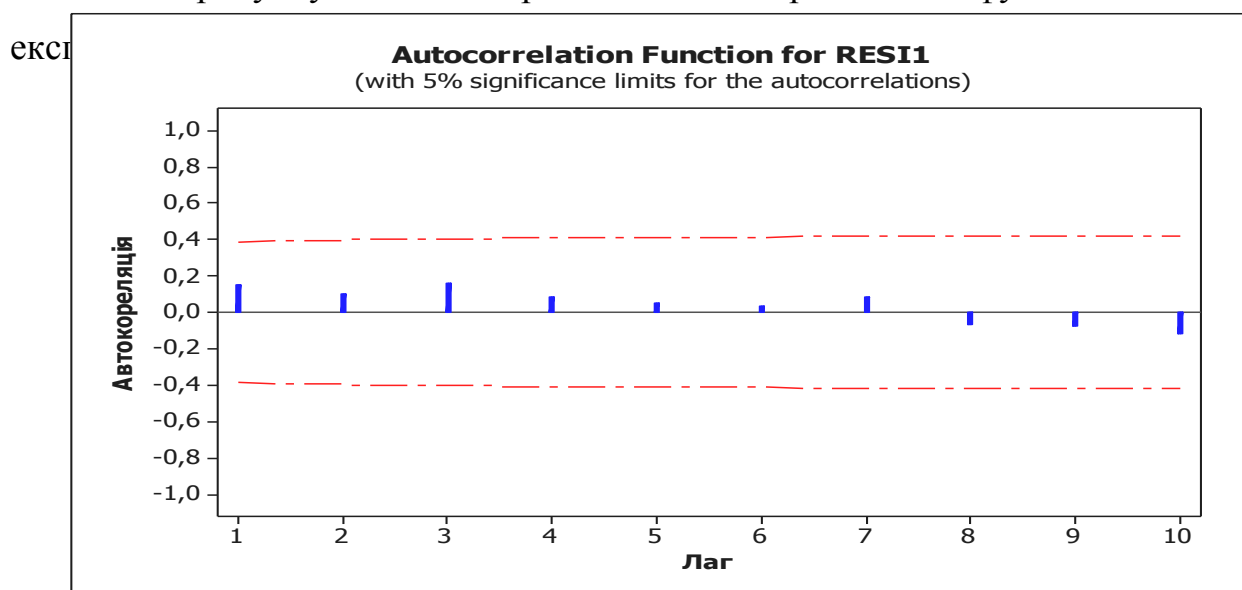

Рис. 3.6. Автокореляційна функція залишків для методу подвійного експоненційного згладжування Хольта

Наступними моделями, які розглянуті нами щодо прогнозування поквартальних надойв молока в досліджуваному господарстві, є клас моделей змішаного авторегресійного ковзного середнього (AutoRegressive Integrated Moving Average, ARIMA). Цей метод прогнозування також ще називається методом Бокса-Дженкінсона. Дана методика не передбачає будь-якої структури в даних часових рядів, а використовує ітеративний підхід щодо визначення допустимої моделі із загальної сукупності досліджуваних моделей. Далі необхідно вибрану модель співставити з вихідними даними та здійснити перевірку щодо правильності опису часових рядів. Досліджувана модель буде вважатися адекватною, якщо залишки будуть досить малі та не міститимуть корисної інформації. У протилежному випадку при незадовільній вибраній моделі необхідно повторити процеси дослідження, але вже із використанням нової моделі. Дану процедуру потрібно проводити до тих пір, поки не буде знайдено адекватну модель. Після цього вибрану модель можна використати для прогнозування.

Отже, на основі вихідних даних таблиці 3.12 здійснимо прогнозування щоквартальних надойв молока в ТОВ «Подільський господар 2004» на основі методу Бокса-Дженкінсона. На першому етапі дослідження здійснимо перевірку нашого ряду на стаціонарність. Для цього за допомогою аналітичного програмного пакету Minitab 16 знайдемо коефіцієнти автокореляції досліджуваного ряду (табл. 3.12)

Таблиця 3.12

Коефіцієнти автокореляції

Лаг	ACF1	TSTA1	LBQ1
1	0,912956	4,83091	25,931
2	0,838584	2,71716	48,650
3	0,748258	1,96178	67,463
4	0,630463	1,46393	81,374
5	0,499047	1,07913	90,470
6	0,367195	0,76292	95,618
7	0,233449	0,47526	97,798
8	0,090865	0,18351	98,145
9	-0,044158	-0,08907	98,231

1	2	3	4
10	-0,168516	-0,33983	99,556
11	-0,279729	-0,56179	103,423
12	-0,341804	-0,67884	109,556
13	-0,407484	-0,79629	118,855
14	-0,451816	-0,86358	131,103
15	-0,467282	-0,87026	145,212

Враховуючи знайдені параметри, а також автокореляційну функцію, що хвилює полібно безкінечно спадє (рис. 3.7), здійснюємо перевірку того, що дан

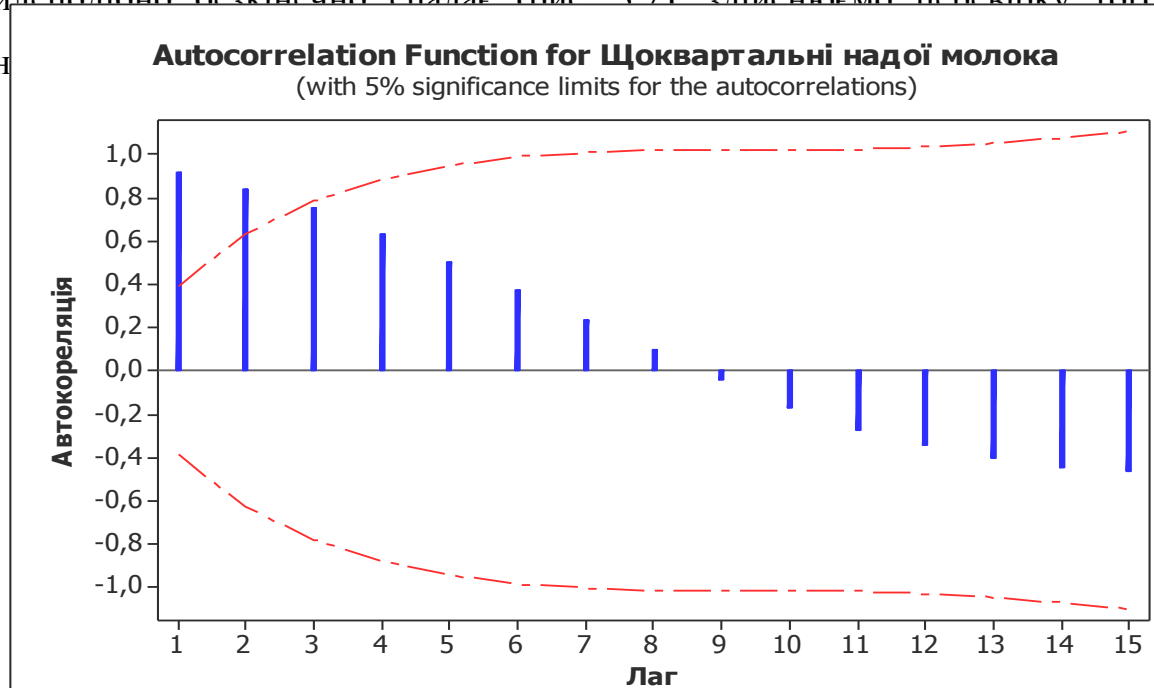

Рис. 3.7. Автокореляційна функція для поквартальних надій молока з 5 % границями достовірності для автокореляції

Аналізуючи коефіцієнти та графік функції часткової автокореляції, ми бачимо, що в даній функції йде обрив вже після 1-го лагу (рис. 3.9). Все це вказує на те, що всі коефіцієнти часткової автокореляції крім першого є практично не значними (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Коефіцієнти часткової автокореляції

Лар	PACF2	TSTA2
1	0,912956	4,83091
2	0,030600	0,16192
3	-0,131291	-0,69472
4	-0,232451	-1,23002
5	-0,184758	-0,97765
6	-0,090167	-0,47712

1	2	3
7	-0,073628	-0,38960
8	-0,142367	-0,75334
9	-0,093457	-0,49453
10	-0,062727	-0,33192
11	-0,035981	-0,19040
12	0,201678	1,06718
13	-0,082030	-0,43406
14	-0,049487	-0,26186
15	0,010743	0,05685

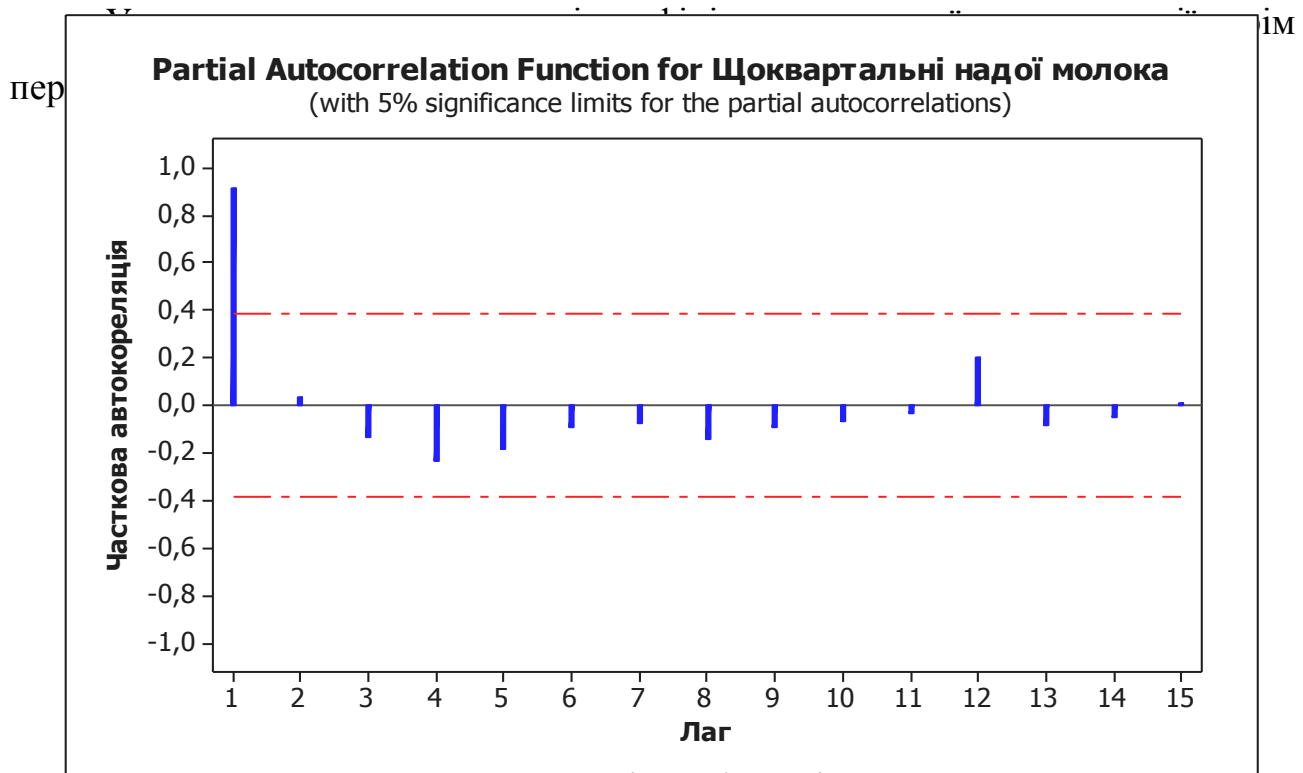

Рис. 3.8. Часткова автокореляційна функція для поквартальних надійв молока з 5 % границями достовірності для автокореляції

Це дає нам підстави обґрунтовано стверджувати, що модель Бокса-Дженкінсона матиме вигляд виду AR (1) або ARIMA (1,0,0). Рівняння даної моделі можна записати у вигляді (формула 3.22):

$$AR(1): Y_t = \phi_0 + \phi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.22)$$

де Y_t – залежна змінна;

Y_{t-1} – відзив при значеннях інтервалів часу $t-1$;

ϕ_0, ϕ_1 – оцінюючі коефіцієнти;

ε_t – помилка, що описує вплив змінних, які не враховуються в моделі

Після цього здійснюємо оцінку параметрів даної моделі. За формулою 3.23. нами було знайдено залишкову середньоквадратичну помилку, яка використовується для порівняння та оцінки різних досліджуваних моделей. Також її можна використовувати для визначення граничної помилки прогнозу.

$$s^2 = \frac{\sum_{t=1}^n (Y_t - \hat{Y}_t)^2}{n - r}, \quad (3.23)$$

де $Y_t - \hat{Y}_t$ – залишок в момент часу t ; n – кількість залишків; r – загальна кількість параметрів оцінки.

При здійсненні перевірки досліджуваної моделі на адекватність необхідно проаналізувати помилки прогнозування. Якщо вони будуть досить малими та випадково розподіленими, то дана модель вважається прийнятною або адекватною. Загальну перевірку щодо адекватності вибраної моделі здійснюють за допомогою оцінки автокореляції залишків, а також тесту «хі-квадрат» (χ^2), що ґрунтується на модифікованій Q -статистиці Бокса-Пірса. Проаналізувавши знайдені коефіцієнти моделі, можемо стверджувати про їх значимість (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Оцінка досліджуваної ARIMA моделі

Тип моделі	Коефіцієнт	SE Коефіцієнт	Т	Р	Помилка прогнозу		
					SS	MS	DF
AR1	1,0032	0,0329	30,47	0,00	78926123	2923190	27

З аналізу результатів таблиці 3.15 випливає висновок: тест «хі-квадрату» (χ^2) переконливо свідчить про те, що розміри коефіцієнтів автокореляції залишків для періоду 24 містяться в допустимій межі.

Таблиця 3.15

Q_m статистика Люінга-Бокса (модифікована статистика Бокса-Пірса)

Показники	Q_m статистика Люінга-Бокса (модифікована статистика Бокса-Пірса)			
	Лag 12	Лag 24	Лag 36	Лag 48
χ^2	11,5	15,7	—	—
DF	11	23	—	—
P-Value	0,404	0,869	—	—

Звідси випливає, що досліджувана модель є адекватною та прийнятною щодо подальшого прогнозування.

На рисунку 3.9 графічно наведено результати прогнозування поквартальних надоїв молока в ТОВ «Подільський господар 2004» корпорації «Сварог Вест Груп». Так, на перший квартал 2015 р. прогнозується зростання виробництва молока у підприємстві в середньому на 4,1 %.

Це сприятиме розвитку агропродовольчого потенціалу, а, отже, і підвищенню ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону.

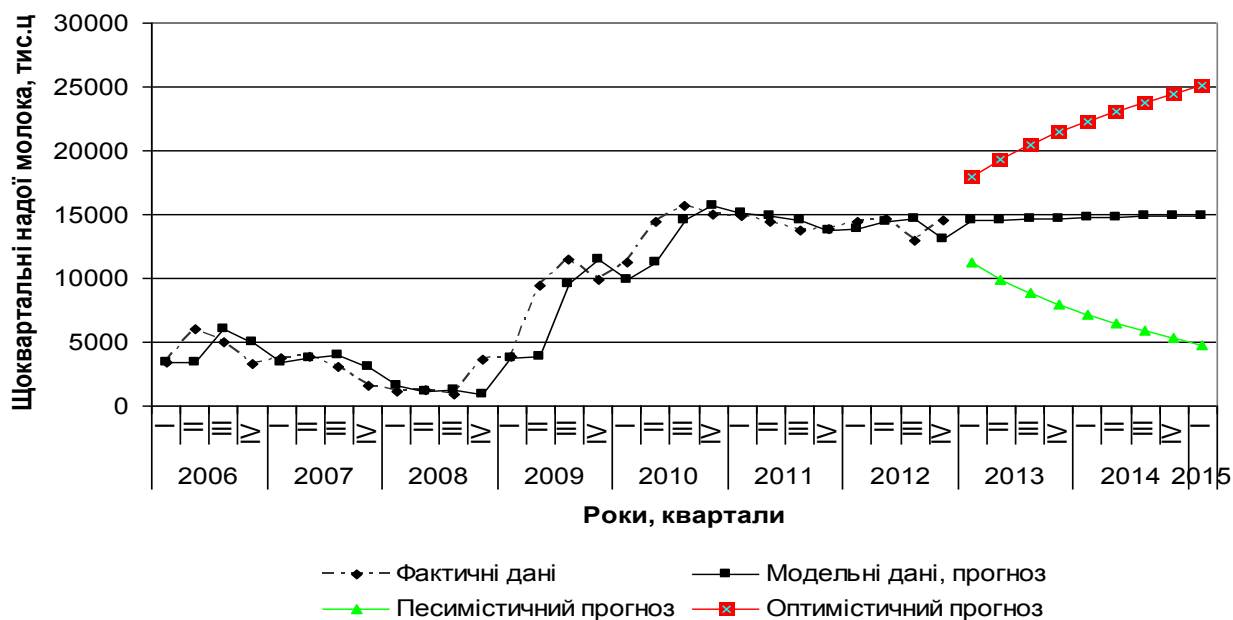

Рис. 3.9. Прогнозування щоквартальних надоїв молока у ТОВ «Подільський господар 2004» корпорації Сварог Вест Груп

Модель прогнозування поквартальних надоїв молока у формалізованому вигляді (формула 3.24):

$$Y_t = 1,003 + Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.24)$$

Автокореляційна функція залишків для моделі AR (1) наведена на рис. 3.10.

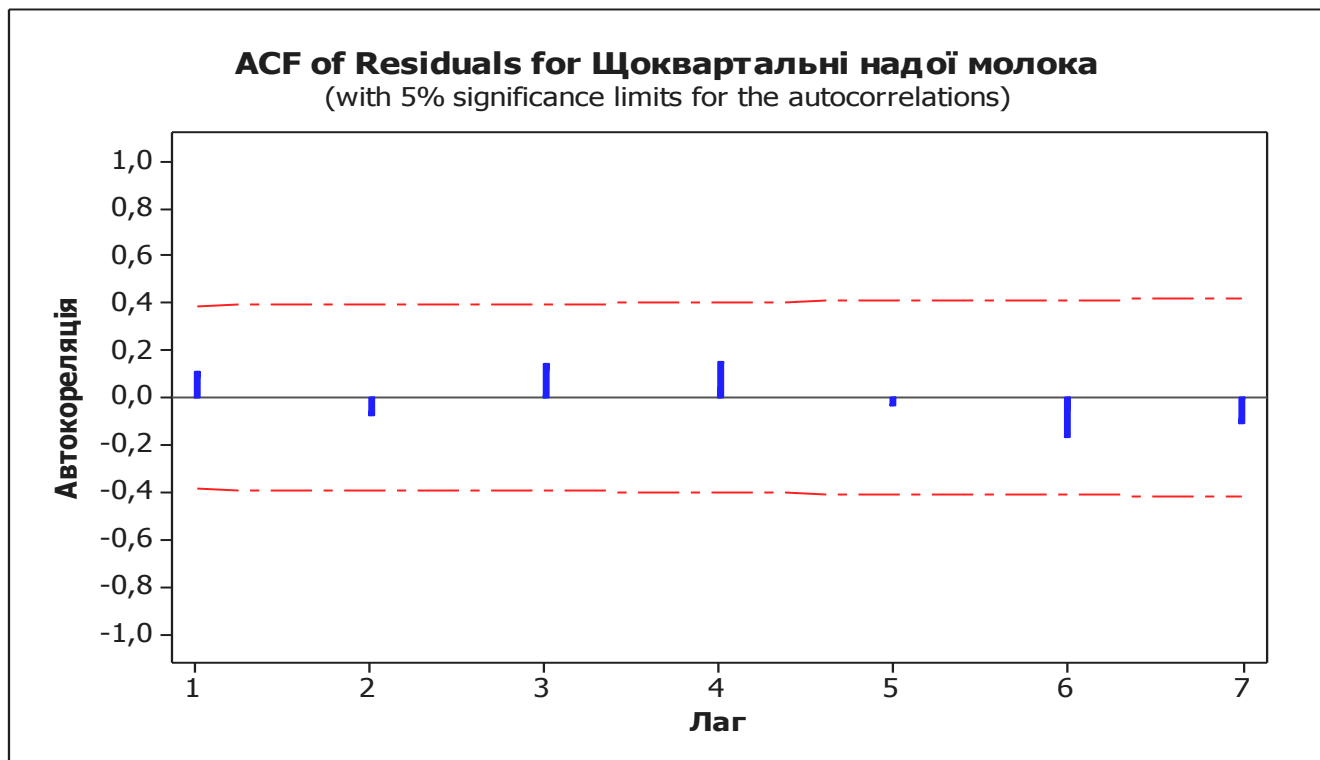

Рис. 3. 10. Автокореляційна функція залишків для моделі AR (1)

Подальші розрахунки проведено на прикладі підприємства ТОВ «Лотівка Еліт». Здійснено прогнозування валового обсягу озимої пшениці, як основної агропродовольчої культури, до 2014 р. в даному сільськогосподарському підприємстві. Для вирішення даної задачі було застосовано функцію табличного процесора *Excel* – Рост. Дана функція використовується саме для прогнозування нелінійних залежностей [150; 151]. У формалізованому вигляді така залежність описується за формулою 3.25:

$$y = c \cdot e^{bx} \quad (3.25)$$

Провівши всі необхідні обчислення, було знайдено обсяги валового виробництва озимої пшениці на майбутні періоди (див. рис. 3.11). Також було знайдено математичне рівняння, що найбільш оптимально описує дані процеси. Лінія тренду яка найбільш оптимально характеризує прогнозування обсягів виробництва озимої пшениці досліджуваного господарства, виражена експоненціальною функцією п'ятого ступеня та має вигляд (форм. 3.26):

$$y = 94,953x^5 - 2524,2x^4 + 25231x^3 - 116584x^2 + 241474x - 83760 \quad (3.26)$$

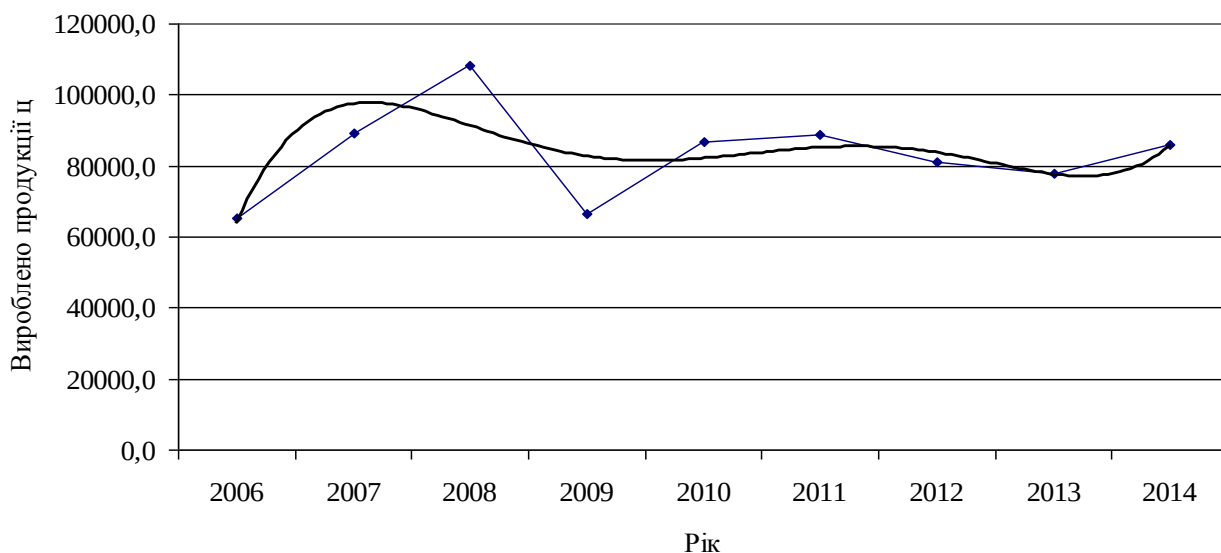

Рис. 3.11. Прогнозування обсягів виробництва озимої пшениці з використанням функції експоненціального згладжування

Аналіз даних рисунка 3.11 дозволяє зробити певні висновки щодо коливань в обсягах виробництва озимої пшениці [178]. Ці коливання можна пояснити як зміною розмірів посівної площі в окремі роки, так і погодними умовами. Що стосується прогнозування обсягів озимої пшениці на майбутнє – то обсяг виробленої продукції даної агропродовольчої культури буде становити 85840,0 ц у 2014 р.

Відповідно до вищеописаної методики Хольта було спрогнозовано обсяги виробництва озимої пшениці у ТОВ «Лотівка Еліт» до 2017 р. (рис. 3.12). Розрахункові дані для прогнозування наведені в додатку С.

Згідно даного прогнозу, за рахунок впровадження інноваційних технологій у 2017 р. валовий збір озимої пшениці очікується на рівні 6910 т. Це дасть можливість збільшити прибуток досліджуваного підприємства на 26,3 млн. грн.

На нашу думку, обсяг виробництва сільськогосподарської продукції загалом та озимої пшениці зокрема тісно залежить від поточної кон'юнктури агропродовольчого ринку, попиту та пропозиції, співвідношенням між виробленою та спожитою агропродовольчою продукцією, а також низкою інших показників.

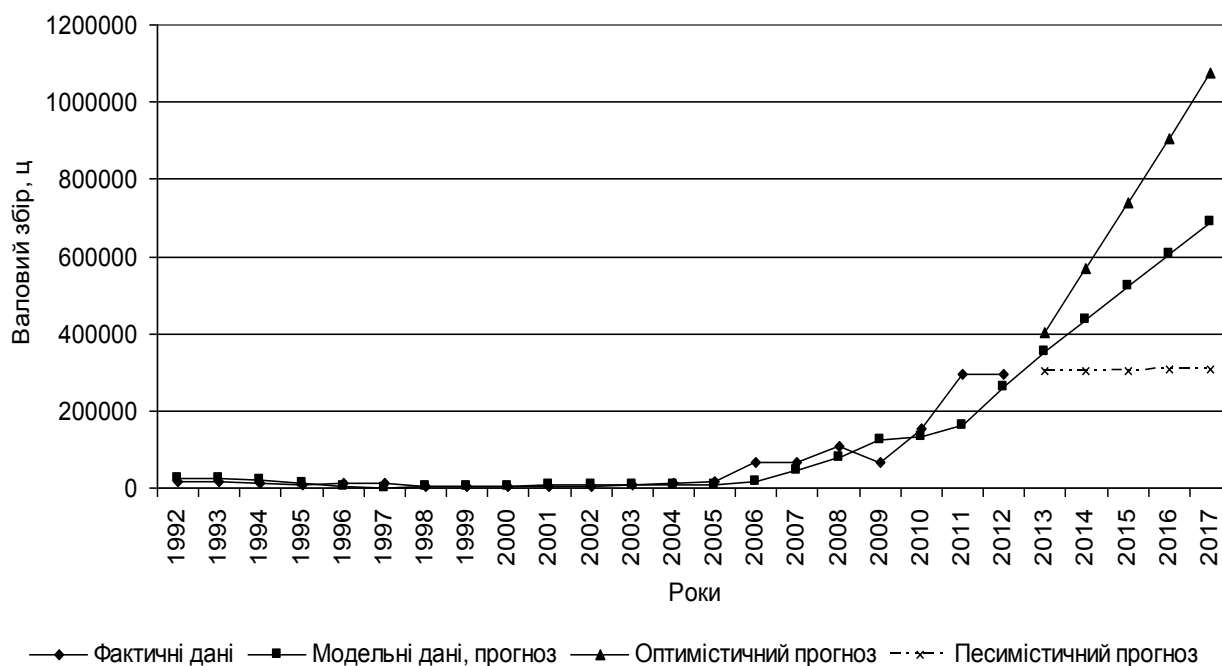

Рис. 3.12. Прогнозування виробництва озимої пшениці на основі раціонального формування агропродовольчого потенціалу

Отже, прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції на мікрорівні дасть можливість підприємству забезпечити оптимальне співвідношення розвитку його галузей. Результати прогнозування можуть бути використані для оптимізації та раціонального використанні виробничих ресурсів на всіх стадіях виробництва, що сприятиме розвитку та зміцненню агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Застосування різних економіко-математичних моделей щодо прогнозування обсягів сільськогосподарського виробництва сприяє оптимальному управлінню підприємством та вимагає невідкладного запровадження інноваційно-інформаційної підтримки, що сприятиме підвищенню гнучкості виробничо-господарських систем.

Також доцільно при здійсненні прогнозування розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств враховувати застосування інноваційних ресурсозберігаючих технологій, які нададуть можливість вирощувати конкурентоспроможну продукцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеенко В. Н. Производственный потенциал промышленного предприятия / В.Н. Авдеенко, В.А. Котлов. – М.: Изд-во «Экономика», 1989. – 240 с.
2. Абалкин Л. И. Диалектика социалистической экономики / Л. И. Абалкин – М., 1981. – 351 с.
3. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції / [Бетлій М.Г. та ін.]; під ред. О.М. Бородіна – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
4. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
5. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / [Л.Молдаван, О. Бородіна, В. Юрчишин та ін.] // Дзеркало тижня. – 2010. – №26. – С. 4–5.
6. Аграрный ресурсный потенциал Украинской ССР / [Веденичев П.Ф, Пасхавер Б.Й. и др.]. – К.: Наук. Думка, 1988. – 311 с.
7. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств [підручник] – 2-ге вид., доп. і переробл. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
8. Архангельский В. Н. Управление научно-техническим прогрессом в машиностроении / Архангельский В. Н., Зиновьев Л. Е. – М., 1983. – 120 с.
9. Бабенко М.Д. Активізація і підвищення ефективності розвитку агропромислової інтеграції та кооперації в АПК регіону: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Микола Дмитрович Бабенко. – Дніпропетровськ, 2005. – 276 с.
10. Безопасность России. Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Продовольственная безопасность. Раздел 1. – М.: МГФ «Знание», 2000. – 544 с.
11. Беличко С. О. Прогнозування розвитку продовольчого ринку / С.О.Беличко, В. Д. Хурдей // Формування конкурентоспроможності підприємств АПК:

Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 75-річчю з дня народження проф. Рабштини В.М., м. Полтава, 21–22 трав. 2008 р. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – 316 с.

12. Березін О.В. Ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва / О.В. Березін, О.В. Ващук // Економіка АПК. – 2010. – №2. – С. 26–30.

13. Бех В.И. Садооборот в промышленных садах: проблемы и поиск их решения / В.И. Бех // Садоводство. – 1986. – №4. – С.14–17.

14. Бойко Є. О. Вплив процесів глобалізації на розвиток агропродовольчої сфери / Є. О.Бойко // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2008. – С. 102–109.

15. Бойко И.П. Проблемы устойчивости сельскохозяйственного производства / И.П. Бойко – Ленинград: Л.Г.У, 1986. – 168 с.

16. Большая Советская энциклопедия: в 30 т/ за ред. А.М. Прохорова. – 3-е изд. – М.: Сов. энцикл., 1975. – Т.29. – С. 907.

17. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти / В.А. Борисова – Суми: Довкілля, 2003. – 372 с.

18. Борисова В.А. Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції / В.А. Борисова // Економіка АПК. – 2001 – № 10. – С. 8–11.

19. Булигін С.Ю. Сучасні науково – обґрунтовані підходи до використання землі. Загальні збори Української академії аграрних наук / С.Ю. Булигін // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 1. – С. 5–24.

20. Василевская И.В. Инновационный менеджмент / И.В. Василевская – М.: РИОР, 2005. – 96 с.

21. Великий економічний словник / [за ред. А. Азріліяна]. – К. – Інститут нової економіки. – 1472 с.

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Голов. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи: В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас,

О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

23. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й.Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 432 с.

24. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / [В. Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов та ін.]; відпов. ред. акад. УААН В. М. Трегобчук. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 259 с.

25. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві / [за ред. М.Шикули] – К. – Оранта, 1998. – 680 с.

26. Войтюк В. Характеристика парку зернозбиральних комбайнів господарств України / В. Войтюк, А. Демко, С. Демко // Пропозиція.–2005.–№ 6.– С.83–88.

27. Володін С. А. Інноваційний розвиток аграрної науки: [монографія] / С. А. Володін – К.: МАУП, 2006. – 400 с.

28. Волошин В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / В.Волошин, В.Трегобчук // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 10–11.

29. Волошка В. Мінімізація витрат за повного дотримання агротехнологій / В. Волошка // Пропозиція. – 2003. – №8/9. – С. 82.

30. Галушко В.П. Економіка світового сільського господарства: [навч. посібник] / В.П. Галушко – К.: НАУ, 1996. – 512 С.

31. Галушко В. П. Точка безбитковості: теоретичні погляди на методологію розрахунків // Економіка АПК. – 2006. – № 10. – С. 3–7.

32. Гегель Соч. Т. V / Гегель – М.: Политиздат, 1937. – 621 с.

33. Глушко Т.П. Концепція сталого розвитку як аграрна філософія сучасної цивілізації / Т.П. Глушко, Л.М. Корсак / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua/Jornel/M.../Glushko.pdf>

34. Гойчук О.І. Продовольча безпека. Монографія. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с.

35. Голомша Н.Є. Інноваційні фактори підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України / Н.Є. Голомша [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol...pdf
36. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико – методологічний аспект): монографія. / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
37. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. та ін. – К.: РВПС України, НАН України, 1999. – 716 с.
38. Данкевич А.Є. Екологічні особливості діяльності аграрних холдингів / А.Є. Данкевич // Матеріали сьомої наук.-практ.конф. студентів, аспірантів та молодих вчених «Наука. Молодь. Екологія–2011» – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. – Т.2 – С. 33–37.
39. Данкевич А.Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія / А.Є. Данкевич – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.
40. Державна комплексна галузева програма «Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4247.0.
41. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>.
42. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року // Економіка АПК. – 2010. – №7. – С. 3–15.
43. Директива ради 2003/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради про сприяння використанню біопалива або іншого відновлюваного палива для транспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdla.gov.ua>.
44. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки [навч. посіб.] / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка – К.: Знання–Прес, 2000. – 475 с.
45. Дубініна М. В. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах інституціональної трансформації аграрного сектору / М. В. Дубініна // Наук. Вісник Нац. Унів. біорес і природокор. України. – К., 2009. Вип. 141. – С. 99–103.

46. Дудар В. Т. Аналіз рівня конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції і можливості її підвищення на світовому ринку / В. Т. Дудар // Інноваційна економіка. – 2009. – №4 – С. 76–82.
47. Дусановський С. Л. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах / С. Л. Дусановський, Є. М. Білан / Тернопіль: Збруч, 2003. – 182 с.
48. Екологічні проблеми землеробства / І. Д. Примак [та ін.] – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 456 с.
49. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: Моногр. / [за ред. П. Т. Саблука і В. І. Бойка]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 с.
50. Економіка виробничого підприємництва: навч. посіб. / [Петрович Й. М. та ін.]; під ред. Петровича Й. М. – [2-ге вид.]. – К.: Знання, 2001. – 405 с.
51. Економіка і організація аграрного сервісу / [Мосіюк П. О., Крисальний О. В., Сердюк В. А. та ін.]; за ред. П. О. Мосіюка. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 345 с.
52. Економіка праці й соціально-трудові відносини: Підручник / [О. В. Шкільов, С. С. Барабан, В. А. Ярославський та ін.]; за ред. О. В. Шкільова – К.: Четверта хвиля, 2008. – 472 с.
53. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: Монографія / [О. М. Алимів, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін.] – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАНУ, 2005. – 540 с.
54. Енциклопедія економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economic.lviv.ua>.
55. Ермошенко Н. Н. Словарь предпринимателя / Н. Н. Ермошенко, Н. Т. Скворцов, Н. К. Назимова – К.: УкрИНТЭИ, 1992. – С. 66–67.
56. Єрмаков О. Ю. Організація сільськогосподарського виробництва / О. Ю. Єрмаков / Навч. –метод. посібник для студ. агр. вузів. – К.: ВЦ НАУ, 2007. – 241 с.
57. Єрмаков О. Ю. Концептуальні засади сталого розвитку аграрних формувань регіону / О. Ю. Єрмаков, Г. А. Харченко // Науковий вісник

Національного університету біоресурсів і природокористування. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2012. – Вип. 171. – ч. 1 – С. 48–55.

58. Єрмаков О. Ю. Методологічні засади формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств / О. Ю. Єрмаков, Г. А. Харченко // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 5 (15). – С. 78–82.

59. Єрмаков О. Ю. Формування і ефективність використання трудових ресурсів в сільськогосподарських підприємствах: Монографія. / О. Ю. Єрмаков, О. В. Величко – К.: Аграр Медіа Груп, 2010. – 174 с.

60. Жаліло Я. А. Світова продовольча криза та виклики для України / Я. А. Жаліло [та ін.] // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 135–144.

61. Жариков О. Н. Системный подход к управлению / О. Н. Жариков, В.И. Королевская, С. Л.Хохлов; под ред. В. А. Персианова. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 62 с.

62. Збарський В. К. Стан аграрного виробництва і продовольча безпека України/В. К. Збарський, А. В. Збарська, В. А. Величко // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 10. – С.63–67.

63. Иванов Н. И. Экономические аспекты производственного потенциала: теория и практика / Н. Иванов. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2000. – 420 с.

64. Ільяшенко В. А. Вплив екологічних факторів на досягнення продовольчого забезпечення населення / В. А. Ільяшенко // Економіка та держава. – 2007. – № 12. – С.85–86.

65. Инвестиции и инновации. Словарь-справочник от А до Я. / [Л. В. Артемов, М. З. Бор, А. Ю. Денисов и др.] – М.: ДИС, 1998. – 208 с.

66. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/decl_wssd.pdf.

67. Калашнікова Є. Д. Продовольче забезпечення регіону за умов трансформаційної економіки / Є. Д. Калашнікова, Б. М. Стефанишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2008_6/6.pdf.

68. Канінський П. К. Розвиток спеціалізації та кооперації в тваринництві зони Лісостепу / П. К. Канінський – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 446 с.
69. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н. Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99–104.
70. Кирилейза В. П. Формування і розвиток регіонального ринку продовольства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / В. П. Кирилейза. – Львів, 1996. – 24 с.
71. Князева Е. Л. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е. Л. Князева, С. Л. Курдюмов. – М.: Экономика, 1994. – 226 с.
72. Коваль О. М. Оптимізація ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України / О. М. Коваль // Наук. вісн. НУБіП України. – К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. – Вип. 154. – Частина 1. – С. 181–185.
73. Козак О. А. Аграрне виробництво в системі забезпечення продовольчої безпеки України / О. А. Козак // Наук. вісн. НУБіП України. – К.: ВЦ НУБіПУ, 2009. – Вип. 141. – С. 170–174.
74. Козак О. А. Проблеми депресивного стану економіки сільськогосподарських підприємств зони Полісся / О. А. Козак / Ринкові трансформації і пріоритети розвитку виробництва аграрної продукції – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 116–125.
75. Козак О. А. Територіально-галузеві трансформації аграрного виробництва та їх економічна оцінка / О. А. Козак, В. І. Бойко // АгроІнком – 2009. – № 9. – С. 15–18.
76. Козак О. А. Формування ресурсного потенціалу продукції тваринництва / О. А. Козак, Л. В. Мамчур // Ринкові трансформації і пріоритети регіонального розвитку виробництва аграрної продукції : монографія / [В. І. Бойко, В. М. Скупий, О. А. Козак та ін.]. – К.: НМЦ ІАЕ, 2011. – С. 74–88.

77. Косодій Р. П. Передумови сталого розвитку агропродовольчої сфери / Р. П. Косодій // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ, 2004. – Вип. 190 . Т. 1. – С.297–302.
78. Коренченко Р. А. Общая теория организации / Р. А. Коренченко – М.: ЮНИТИ, 2003. – 286 с.
79. Коренюк П. І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика: монографія / П. І. Коренюк. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2005. – 355 с.
80. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібн. / Н. С. Краснокутська. – К.: Центр навч. літ-ри, 2005. – 352 с.
81. Крилатих Е. М. Агропродовольчий сектор: багатофункціональність, фактори розвитку, ризики / Е. М. Крилатих // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 162–165.
82. Крупський В. С. Можливості державної фінансової підтримки сільського господарства в Україні під час економічної кризи / В. С. Крупський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19. – С. 184–188.
83. Кундышева Е. С. Математическое моделирование в экономике / Е. С. Кундышева; под ред. Б. А. Сулакова. – М.: ИТК «Дашкова и КО», 2004. – 352 с.
84. Купинец Л. Е. Экологические приоритеты в развитии региональных агрокомплексов / Л. Е. Купинец, С. К. Харичков // Вісник Сумського державного аграрного університету: спец. вип.: «Екологічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції», 2000 – 469 с.
85. Ланченко Є. О. Стан зайнятості та демографічні тенденції сільського населення України / Є. О. Ланченко // Наук. вісник НАУ. – К., 2008. – Вип. 124. – 450 с.
86. Лисецький А. С. Сільськогосподарський потенціал України та шляхи підвищення ефективності його використання / А. С. Лисецький // Агросвіт – 2007. – №4. – С. 5–9.

87. Лисецький А. Аграрний сектор України: адаптивний саморозвиток і глобальні виклики у регіональному вимірі / А. Лисецький, М. Соломко, І. Думич // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 57–69.
88. Лопатина Л. Е. Русский толковый словарь. Изд. 7-е, испр. и доп. / Л. Е. Лопатина – М. Рус. Яз., 2001. – 882 с.
89. Лукань Л. Застосування кластерного аналізу для оцінки розвитку малого підприємництва в регіонах України / Л. Лукань, Г. Цегелик // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 73–80.
90. Лукінов І. І. Наукова доповідь про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України / І. І. Лукінов, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2000. – №8. – С.3–36.
91. Малік М. Й. Основи аграрного підприємництва / Малік М. Й. – К.: ІАЕ, 2000. – 582 с.
92. Мезенцева Н. Оцінка продовольчої доступності у регіонах України / Н. Мезенцева // Вісник Київського нац. унів. ім. Т.Шевченка. – 2008. – Вип. 55. – С.64–69.
93. Мельник Л. Ю. Аграрний сектор економіки в аспекті його матеріально-технічної та технологічної оснащеності / Л. Ю. Мельник // Агросвіт. – 2009. – № 2. – С. 2–8.
94. Месарович М. Теория иерархических многоуровневых систем / М. Месарович, Д. Мако, И. Такахара – М.: Мир, 1973. – 344 с.
95. Могилевский В. Д. Методология систем: вербальный поход / В. Д. Могилевский – М.: ЗАО «Экономика», 1999. – 251 с.
96. Музика П. М. Шляхи підвищення продовольчої безпеки в умовах ринку СОТ / П. М. Музика // Наук. вісн. Львів. держ. унів. вн. справ. – 2009. – № 1. – С. 1–11.
97. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В. М. Зубець [та ін.]. – К.: Урожай, 2004. – 560 с.

98. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
99. Огляд результативності природоохоронної діяльності. – К.: «АртЕк», 2000. – 232 с.
100. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. В 4-х ч. Ч. 3. Фінанси і фінансова інфраструктура АПК / За ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2001. – 512 с.
101. Організація і планування сільськогосподарського виробництва: навч. пос. / Л. Я. Зрібняк [та ін.]. – К.: Нічлава, 2004. – 304 с.
102. Основи органічного виробництва: навч. посіб. / Стецишин П. О. [та ін.]. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 528 с.
103. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.gov.ua.
104. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
105. Офіційний сайт корпорації «Сварог Вест Груп» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svarog-agro.com>.
106. Павловська Л. Д. Економіка підприємства: навч.-метод. пос. для сам. вивч. дисц. / Л. Д. Павловська –Житомир: ДВНЗ ДАЕУ, 2009. – 640 с.
107. Паламарчук О. М. Продовольча ефективність використання земельних ресурсів / О. М. Паламарчук, Е. І. Шелудько // Власний статус і проблеми раціонального використання земель: матеріали міжнар. наук. конф. – К.: РВПС України НАН України, 2000. – 277 с.
108. Панорама аграрного сектору України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua>.
109. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / Ольга Леонтіївна Попова. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. – 352 с.

110. Приліпка О. В. Інтеграційні процеси в сільськогосподарських формуваннях приміської зони [Текст]: брошура / О. В. Приліпка. – К.: Знання, 2002. – 49 с.

111. Програма залучення інвестицій в економіку Хмельницької області на 2011 – 2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.adm.km.ua.

112. Програма інтенсифікація тваринницької галузі Хмельницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.adm.km.ua.

113. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку. [Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько]; за ред. Б. М. Данилишина. – К.: Наук, думка, 2007. – 276 с.

114. Про державний бюджет України на 2013: Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-vi>.

115. Про державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.12.2011 № 4282-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.

116. Про затвердження Державної цільової програми розвитку тваринництва за період до 2015 року / Проект постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8944>.

117. Про земельну реформу : Постанова Верховної Ради УРСР // Голос України. – 1991. – № 7. – 11 січня.

118. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

119. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України // Голос України. – 1999. – №227. – 7 груд.

120. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015р: Закон України від 18.10.2005р. № 2982-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

121. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 № 1378–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1378>.

122. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям: Указ Президента України // Урядовий кур'єр. – 1995. – №121. – 12 серп.

123. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 3 лютого 2010 р. №121–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-p>

124. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р. № 3528–IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 34. – 291 с.

125. Реймерс Н. Ф. Экология – теории, законы, правила, принципы и гипотезы / Н. Ф. Реймерс – М.: Россия молодая, 1994. – 366 с.

126. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України / Собкевич О. В. [та ін.]; за ред. Жаліла Я. А. – К.: НІСД, 2011. – 39 с.

127. Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року: Програма, затверджена наказом Мінагрополітики України та УААН від 23.10.2007 року за № 757/101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz>

128. Розвиток секторів і товарних ринків України/ НАН України, Інститут економічного прогнозування / За ред. В. О. Точиліна. – Ужгород: ІВА, 2001. – 400 с.

129. Розов Н. С. Продовольственный потенциал и ресурсный баланс в циклах русской истории: экосоциальные причины кризисов и революций [Электронный ресурс] // Интернет-ресурсы по философии и социальным наукам: [сайт] / Н. С. Розов; Новосибирский государственный университет. – Режим доступа: http://www.nsu.ru/filf/rozov/publ/potential.htm#_ftn1.

130. Россоха В. В. Методичні підходи до оцінювання і використання потенціалу природних ресурсів в аграрній сфері економіки / В. В. Россоха // Економіка і прогнозування. – 2009. – №2. – С. 83–96.

131. Саблук П. В. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12 – С. 4–18.

132. Сапир Ж. К. Экономическая теория неоднородных систем. Опыт исследования децентрализованной экономики / Ж. Сапир; пер. с фр., под ред. Н. А. Макашевой. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – 248 с.

133. Сахацький М. П. Проблемні аспекти відродження сільського господарства / М. П. Сахацький, Г. М. Запша // Економіка АПК. – 2001. – № 9. – С. 33–37.

134. Свістунов О. С. Шляхи удосконалення системи страхування в аграрному секторі / О. С. Свістунов // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 2. – С. 100–112.

135. Ситник В. П. Трансформація агропромислового комплексу України в ринкові умови: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / В. П. Ситник. – НАН України. Ін-т економіки. – К., 2002. – 36 с.

136. Сільське господарство України за 2010 рік: стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2011. – 507 с.

137. Сільське господарство України за 2011 рік: стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2012. – 508 с.

138. Сільське господарство Хмельницької області за 2009 рік / За ред. В. В. Скальського. Головне управління статистики у Хмельницькій області., Хмельницький. – 240 с.

139. Сільське господарство Хмельницької області за 2010 рік / За ред. В. В. Скальського. Головне управління статистики у Хмельницькій області., Хмельницький. – 241 с.

140. Сільське господарство Хмельницької області за 2011 рік / За ред. В. В. Скальського. Головне управління статистики у Хмельницькій області., Хмельницький. – 243 с.

141. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку / за ред. М. А. Хвесика, А. С. Лисецького. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 216 с.

142. Смена курса / [Шмидхейн Стефан и др. члены Совета предпринимателей]; пер. с англ. – М.: Геликон, 1994. – 384 с.
143. Сорока П. М. Інформаційні системи у менеджменті. Практикум / П.М. Сорока, В. В. Харченко – К.: Агрармедіагруп, 2010. – 345 с.
144. Соботович Е. В. Стратегічні напрями переходу України на засади сталого розвитку в контексті її інтеграції до Європейського співробітництва/[під ред. Е. В. Соботовича] – К.: Салютіс, 2005. – 44 с.
145. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): монографія / [М. Й. Малік, М. Ф. Кропивко, О. Г. Булавка та ін.]; за ред. М. Й. Малика. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 642 с.
146. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / [под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия)]. – Сумы: Университетская книга, 2007. – 1120 с.
147. Спирин В. С. Анализ экономического потенциала предприятия / В. С. Спирин. – М.: Финансы и статистика. – 1994. – 112 с.
148. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В. М., Андрєєва Н. М., Алимов О. М. та ін.]; за наук. ред. Хлобистова Є. В. / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ІТ «АРИАЛ», 2011. – 589с.
149. Статистичний бюлетень – Валова продукція сільського господарства України 2011 р. / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.org.
150. Статистичний бюлетень – Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах 2011 р. / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.org.
151. Статистичний бюллетень – Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2011 рік / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.org.

152. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України» – Державний комітет статистики України
153. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2012. – 550 с.
154. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Держ. комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2012. – 552 с.
155. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2011 рік / Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2012. – 433 с.
156. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель–Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
157. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adm.km.ua/>
158. Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні: Монографія. / Л. В. Страшинська; під ред. Б. М. Данилишина. – К.: Профі, 2008. – 532 с.
159. Стройко Т. В. Виробнича інфраструктура агропродовольчої сфери: фактори та механізми розвитку / Т. В. Стройко // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць – К.: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2008. – С.109–115.
160. Талавири М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій: [монографія] / М. П.Талпвири. – К.: Вид-во НАУ, 2008. – 384 с.
161. Таха Хэмди А. Введение в исследование операций, 7-е.: Пер. с англ. / Хэмди А. Таха – М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. – 912 с.
162. Теория систем и системный анализ в управлении организациями / [Бартов В. А. и др]; под ред. В. Н. Волковой и А. А. Емельянова. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 848 с.
163. Терещенко В. К. Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК / заг. ред. В. К. Терещенко. – К.: Нічлава, 2002. – 382 с.

164. Ту Дж., Р. Гонсалес Принципы распознавания образов / Дж. Ту, Р. Гонсалес – М.: Мир, 1978. – 416 с.

165. Ульріх Кьостер Значний потенціл, значні втрати – пошук шляхів вирішення дилеми українського сільського господарства / Ульріх Кьостер, Людвіг Штріве // Україна на роздоріжжі. Уроки з міжнародного досвіду економічних реформ. – К.: Фенікс, 1998. – С. 279–293.

166. Ульянченко О. В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрному секторі: монографія / О. В. Ульянченко. – Х.: ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2006. – 357 с.

167. Управление рисками / Под ред. Д. Пикфорда. – М.: ООО «Вершина», 2004. – 352 с.

168. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

169. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.

170. Федун І. Л. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / І. Л. Федун. – Київ, 2007. – 19 с.

171. Ханк Д. Э. Бизнес-прогнозирование, 7-е издание.: Пер. с англ. / Д. Э. Ханк, Д. У. Уичерн, А. Дж Райтс – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 656 с.

172. Харченко А. А. Эффективность производства агропродовольственной продукции региона / А. А. Харченко // Агропромышленный комплекс: контуры будущего: междунар. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых, 9–11 нояб. 2011 г.: Ч. 2. – Курск, 2012. – С. 217–221.

173. Харченко А. А. Организационно-экономические особенности формирования агропродовольственного потенциала сельскохозяйственных предприятий Украины / А. А. Харченко // Основы рационального природопользования: междунар. науч.-практ. конф, 23–25 окт. 2011 г. – Саратов, 2011. – С. 489–494.

174. Харченко Г. А. До проблем сталого розвитку агропродовольчого виробництва / Г.А. Харченко // Тези доповідей міжнар. наук.-практ. Конф. Молодих вчених «Актуальні проблеми наук про життя та природокористування», 26–29 жовтня 2011 р. – К.: ВЦ НУБіП України, 2011. – С. 121–122.

175. Харченко Г. А. Інноваційно-інформаційне забезпечення як засіб ефективного управління аграрного підприємства / Г.А. Харченко, В.В. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування. – 2011. – Вип. 168, ч 3. – С. 142–145.

176. Харченко Г. А. Особливості формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств / Г. А. Харченко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2010. – Вип. 25, ч. III, Т. 2. – С. 61–65.

177. Харченко Г. А. Пріоритетні напрями зростання агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств / Г. А. Харченко // Збірник наукових праць молодих вчених ТНЕУ «Наука молода». – 2011. – Вип. 15–16. – С. 335–338.

178. Харченко Г. А. Прогнозування розвитку агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств / Г. А. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2011. – Вип. 168, ч. 1. – С. 119–124.

179. Харченко Г. А. Розвиток агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств регіону / Г. А. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154, ч. 3. – С. 312–317.

180. Харченко Г. А. Роль інноваційної діяльності у формуванні агропродовольчого потенціалу регіону / Г. А. Харченко // Фінансово-економічні проблеми стабільного розвитку економіки України. Колективна монографія /

Під ред. А.Ф. Головчука, О.О. Непочатенко. (Частина 1). – Умань: ВПЦ «Візаві», 2010. – С. 221–225.

181. Харченко Г. А. Формування агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі / Г. А. Харченко, В. В. Харченко // Збірник тез доповідей Міжнародної наук.-практ. Конф. «Актуальні питання інноваційного розвитку освіти, науки, виробництва», 22–23 квітня 2010 р. – К.: Вид. «Аграр Медіа Груп», 2010. – С. 72–73.

182. Харченко Г. А. Формування агропродовольчого забезпечення сільського регіону / Г. А. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2011. – Вип. 163, ч. 3. – С. 201–206.

183. Ціни, витрати, прибутки аграрного виробництва та інфраструктура продовольчих ринків/ [За ред. О. М. Шпичака]. – К.: ІАЕ, 2000. – 585 с.

184. Цыгичко В. Н. Руководителю – о принятии решений. – 2-е изд., испр. и доп. / В. Н. Цыгичко. – М.: ИНФРА-М, 1996. – С. 91.

185. Червен І. І. До сутності, значимості і привабливості інвестицій у забезпеченні ефективного розвитку аграрних підприємств / І. І. Червен, М. І. Кареба // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2011. – Вип. 3. – С. 3–9.

186. Червен І. І. До удосконалення державного регулювання розвитку сільськогосподарських підприємств / Червен І. І., Кареба М. І. // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. Вінниця. 2010. – Випуск 5, Т. 3. – С. 99–103.

187. Червен І. І. Методичні підходи до оцінки трансформації та ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / І. І. Червен, М. І. Кареба // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2009. Вип. 24, Ч. II, Т. 1. – С. 38–41.

188. Шашман А. М. Формування дієвої системи інфраструктурного забезпечення сільськогосподарських підприємств / А. М. Шашман // Продуктивність агропромислового виробництва. – 2011. – № 19 – С. 125–126.

189. Шаціло Н. І. Теоретичне обґрунтування комплексного підходу до вивчення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств / Шаціло Н. І. // Фін.–екон. пробл. стаб. розвитку економіки України. Колект. Монографія. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2010. – С. 200–207.

190. Шебанін В. С. Зміцнення та ефективне функціонування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / В. С. Шебанін, О. В. Шебаніна, І. І. Червен, М. І. Кареба: Монографія. – Миколаїв: МДАУ, 2010. – 189 с.

191. Шиян В. Й. Ефективність використання виробничого потенціалу колгоспів і радгоспів / В. Й. Шиян – К.: Урожай, 1988. – 72 с.

192. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки за безпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

193. Шубравська О. В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень / О. В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С.36–42.

194. Шубравська О. В. Перспективи реалізації експортного агропродовольчого потенціалу України / О. В. Шубравська // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 4 (70). – С. 27 – 32.

195. Шубравська О. В. Ризики сталого розвитку АПС України в умовах глобалізації // О. В. Шубравська // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 62–68.

196. Шубравська О. В. Ризики розвитку аграрного сектора економіки України в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі / О. В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – № 2. – 2007. – С. 88–99.

197. Шубравська О. В. Чинник та індикатори сталого розвитку агросфери / О. В. Шубравська, Л. М. Корсак // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 15–20.

198. Щодо особливостей та суперечностей земельної реформи в Україні див.: Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: Аналітична доповідь / [Собкевич О. В., Русан В. М., Юрченко А. Д. та ін.]: за ред. Я. А. Жаліла. – К : НІСД, 2011. – 29 с.

199. Щороку Земля втрачає 30 мільйонів гектарів сільськогосподарських угідь – ООН [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.newsmarket.com.ua>.

200. Юдіна В. А. Моніторинг стану і тенденції виробництва сільськогосподарської продукції в Україні / В. А. Юдіна, В. В. Петрик, В. В. Головань // Економіка АПК. – 2007. – № 8. – С. 24–30.
201. Юзефович А. Э. Аграрный ресурсный потенциал: формирование и использование / А. Э. Юзефович – К.: Наукова думка, 1987. – 175 с.
202. Юрчишин В. В. До проблем майбутнього вітчизняного села і селянства / В. В. Юрчишин // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 3. – С. 61–64.
203. Юшкевич О. О. Сталий розвиток сільськогосподарських підприємств: екологічний аспект / О. О. Юшкевич // Економіка Криму. – 2011. – № 2 (35) – С. 11–14.
204. Baker Greg A., Orlen Grunewald, William D. Gorman Introduction to Food and Agribusiness Management / Greg A. Baker, Orlen Grunewald, William D. Gorman. – Prentice Hall, 2001. – 364 p.
205. Boyes W. Fundamentals of Economics 5th Edition / William Boyes, Michael Melvin. – Mason, USA, 2012. – 464 p.
206. Liberman E. G. Economic methods and the effectiveness of production / Evseï Grigorevich Liberman. – International Arts and Sciences Press, 1972. – 180 p.
207. Mendenhall W. Statistics for management and economics / W. Mendenhall, J.E. Reinmuth, R. Beaver, D. Duhan – 5.ed – Boston; Duxbury press, 1986. – 976 p.
208. No-tillage Seeding in Conservation Agriculture / C.J. Baker, K.E. Saxton, W R. Ritchie [et all]. – CABI publishers, 2006. – 350 p.
209. Recursive methods in economic dynamics / Nancy L. Stokey [et all]. – Harvard University Press, 1989 – 588 p.
210. Shenoy G.V. Business Statistics / G.V.Shenoy, S.C.Sharma, U.K.Srivastava. – New Age International Ltd, 2005. – 620 p.

Додаток А
Виробництво основних агропродовольчих культур по містах та районах
Хмельницької області, тис т

Міста та райони	Зернові культури		Цукрові буряки		Соняшник		Овочі	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
по області	1742,8	2180,1	1605,8	1754,9	42,4	65,2	208,8	235,0
міста								
Хмельницький	0,2	0,2	-	-	-	-	1,0	1,0
Кам'янець-Подільський	0,2	0,3	0,0	-	0,0	0,0	0,2	0,2
Нетішин	0,4	0,5	0,0	-	-	-	0,8	0,9
Славута	0,1	0,2	-	-	-	-	0,4	0,4
Старокостянтинів	0,1	0,1	0,0	-	-	0,0	0,7	0,5
Шепетівка	0,0	0,0	0,0	-	-	-	0,7	0,4
райони								
Білогірський	51,6	108,8	80,6	98,3	1,0	2,9	3,0	4,0
Вінковецький	46,9	37,9	0,0	0,0	0,2	2,6	4,6	4,4
Волочиський	134,3	156,3	246,0	219,5	2,9	3,2	17,2	17,3
Городоцький	83,6	111,8	84,6	109,8	1,9	1,3	14,3	18,7
Деражнянський	57,8	71,1	5,6	5,7	1,8	6,8	4,8	6,6
Дунавецький	93,7	116,4	10,0	35,1	0,7	0,8	20,9	22,8
Ізяславський	73,7	97,5	104,7	57,5	5,1	8,9	7,9	7,0
Кам'янець-Подільський	123,2	138,9	0,4	0,3	5,0	9,4	19,6	23,0
Красилівський	106,0	157,3	174,8	135,3	1,3	3,2	15,3	17,8
Летичівський	41,4	63,7	13,9	17,1	2,5	2,7	3,6	6,1
Новоушицький	47,8	53,0	0,2	0,1	6,9	5,9	9,2	9,3
Полонський	70,6	57,8	8,4	4,2	0,2	0,3	4,5	4,8
Славутський	58,2	80,4	68,9	197,0	1,2	1,1	12,0	12,4
Старокостянтинівський	165,6	204,0	112,8	118,9	3,9	3,0	12,2	15,7
Старосинявський	105,6	76,3	24,7	125,0	1,0	1,7	3,0	4,4
Теофіпольський	85,7	141,0	203,1	193,0	0,6	4,1	7,5	8,3
Хмельницький	117,2	144,2	92,4	119,3	2,8	2,0	24,8	26,1
Чемеровецький	110,4	153,2	132,3	80,0	1,6	1,9	7,0	7,5
Шепетівський	97,8	116,0	226,9	208,8	0,0	0,2	6,7	8,4
Ярмолинецький	70,7	93,2	15,5	30,0	1,8	3,2	6,9	7,0

Джерело: статистичний щорічник Хмельницької області за 2011 рік

Додаток Б

Грошова оцінка сільськогосподарських угідь Хмельницької області

№ п\п	Назва районів	Площа на 01.01.95р., га	Грошова оцінка 1 га, млн крб.	Грошова оцінка 1 га		Вартість всієї площі, млн грн.
				грн.	з ураху- ванням індексації, грн.	
1	Білогірський	52326	347,7	3477	11126	582,2
2	Віньковецький	38893	349,4	3494	11181	434,9
3	Волочиський	80915	458,8	4588	14682	1188,0
4	Городоцький	73654	457,0	4570	14624	1077,1
5	Деражнянський	53801	331,5	3315	10608	570,7
6	Дунаєвецький	75082	404,6	4046	12947	972,1
7	Ізяславський	68558	337,1	3371	10787	739,5
8	Кам'янець-Подільський	85147	451,7	4517	14454	1230,7
9	Красилівський	80236	386,5	3865	12368	992,4
10	Летичівський	52415	321,3	3213	10282	538,9
11	Новоушицький	47292	690,9	6909	22109	1045,6
12	Полонський	50740	354,9	3549	11357	576,2
13	Славутський	62930	302,7	3027	9686	609,6
14	Старокостянтинівський	91369	392,0	3920	12544	1146,1
15	Старосинявський	49559	427,1	4271	13667	677,3
16	Теофіпольський	57102	419,6	4196	13427	766,7
17	Хмельницький	75197	355,5	3555	11376	855,4
18	Чемеровецький	62182	460,6	4606	14739	916,5
19	Шепетівський	59884	329,8	3298	10554	632,0
20	Ярмолинецький	61299	381,7	3817	12214	748,7
21	м.Нетішин	1947	211,8	2118	6778	13,2
Разом по області:		1280528	398,1	3981	12740	16314,0

Додаток В

Перелік програм підтримки виробництва сільськогосподарської продукції в Хмельницькій області

№ з/п	Назва програми
Державні програми	
1	Дотація за гектар посіву озимих культур
2	Дотація за гектар посіву ярих культур
3	Часткова компенсація вартості мінеральних добрив
4	Дотація за наявне та приріст поголів'я вівцематок та ярок старше 1 року
5	Дотація за вирощену та продану худобу та свиней
6	Дотація за поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності
7	Дотація за поголів'я корів молочного напрямку продуктивності
8	Дотація за наявні племінні бджолосім'ї
9	Дотація за поголів'я телиць, закуплених в особистих селянських господарствах для поповнення основного стада
10	Дотація за закуплених племінних нетелів та племінних корів молочного напрямку продуктивності
11	Дотація за реалізацію вовни
12	Селекція в рослинництві
13	Часткова компенсація відсоткової ставки за кредит через механізм здешевлення короткострокових кредитів
14	Часткова компенсація відсоткової ставки за кредит через механізм здешевлення середньострокових кредитів
15	Здешевлення вартості страхових внесків, фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку
16	Закладання і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками
17	Часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва (30 %)
18	Заходи з охорони і захисту, раціонального використання лісів, наданих в постійне користування агропромисловим підприємствам
Обласні програми	
19	Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки (малої техніки, доїльних апаратів, охолоджувачів молока) (20%)
20	Часткове відшкодування вартості племінної ВРХ для населення (40%)
21	Підтримка сертифікації господарств

Додаток Д

Економічні та виробничі показники виробництва кукурудзи в підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп» Шепетівського району

Показники	2008 р	2009 р	2010 р	2011 р	Середнє за 2008- 2011 рр.	Середнє по району за 2008- 2011 рр.	Середнє по району без під-в корпорації за 2008-2011 рр.	Середнє по Хмельни цькій області за 2008- 2011 рр.
Зібрана площа, га	3015	3397	5521	5017	4238	4389	152	44523
Питома вага в структурі ріллі, %	10,8	11,4	20,9	20,6	15,6	13,9	3,3	7,3
Збір зерна у вазі після доробки, тисц	199,0	210,2	542,6	517,8	367,4	374,9	7,5	2797,4
Збір з 1 га, ц	66,0	61,9	98,3	103,2	86,7	85,4	49,2	62,8
Виробничі витрати								
- на 1ц, грн.	42,89	68,89	55,71	129,01	81,69	82,16	105,61	79,14
- на 1 га, грн.	2831	4262	5475	13316	7083	7018	5197	4973
Кількість реалізованої продукції, тис, ц	0,0	428,9	542,6	492,0	365,9	370,3	4,4	2249,9
Товарність, %	x	204,1	100,0	95,0	99,6	98,8	59,2	80,4
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	x	81,57	66,09	177,28	108,00	107,87	96,52	96,55
Ціна реалізації 1 ц, грн.	x	85,60	81,56	214,08	127,30	126,79	84,72	115,02
Рівень рентабельності, %	x	5,0	23,4	20,8	17,9	17,5	-12,2	19,1
Прибуток від реалізації 1 ц , грн.	x	4,04	15,47	36,81	19,29	18,92	-11,80	18,47
Прибуток від реалізації на 1 га посіву, грн.	x	510,0	1520,5	3609,4	1665,8	1596,4	-344,1	933,6
Питома вага виручки від реалізації зернових в загальній виручці від реалізації с/г, продукції, %	x	32,2	27,9	38,0	27,8	25,8	2,7	10,7

Джерело: власні розрахунки автора

Додаток Е

Економічні та виробничі показники виробництва гороху в підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп» Шепетівського району

Показники	2008 р	2009 р	2010 р	2011 р	Середнє за 2008- 2011 рр.	Середнє по району за 2008- 2011 рр.	Середнє по району без під-в корпорації за 2008- 2011 рр.	Середнє по Хмельницькій області за 2008-2011 рр.
Зібрана площа, га	916	1079	823	1483	1075	1154	79	8405
Питома вага в структурі ріллі, %	3,3	3,6	3,1	6,1	4,0	3,6	1,7	1,4
Збір зерна у вазі після доробки, тисц	27,7	32,5	20,8	48,3	32,3	34,0	1,7	182,4
Збір з 1 га, ц	30,2	30,1	25,2	32,6	30,1	29,5	21,7	21,7
Виробничі витрати								
- на 1ц, грн.	74,66	122,24	127,39	153,98	124,75	124,01	109,93	108,25
- на 1 га, грн.	2255	3683	3214	5019	3750	3657	2390	2349
Кількість реалізованої продукції, тис, ц	14,9	45,8	20,7	21,9	25,8	27,1	1,3	120,0
Товарність, %	53,9	140,9	99,7	45,3	79,9	79,6	73,7	65,8
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	109,40	144,90	155,42	210,27	155,75	154,31	124,87	129,51
Ціна реалізації 1 ц, грн.	177,84	119,73	136,58	226,29	154,08	154,59	165,04	149,55
Рівень рентабельності, %	62,6	-17,4	-12,1	7,6	-1,1	0,2	32,2	15,5
Прибуток від реалізації 1 ц , грн.	68,44	-25,17	-18,84	16,02	-1,66	0,29	40,17	20,04
Прибуток від реалізації на 1 га посіву, грн.	1113,6	-1069	-474,1	236,7	-40,0	6,7	644,1	286,1
Питома вага виручки від реалізації зернових в загальній виручці від реалізації с/г, продукції, %	2,2	4,8	1,8	1,8	2,4	2,3	1,5	0,7

Джерело: власні розрахунки автора

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Вартість валової продукції сільськогосподарських підприємств, тис грн. (у постійних цінах 2010 р.)

Підприємства	2008				2009		
	Валова продукція	у тому числі		Валова продукція	у тому числі		
		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва	
Хмельницька область	2750835	2184500	566334	2705769	2046527	659241	
Шепетівський район	203706	183214	20493	141939	116021	25918	
Корпорація «Сварог Вест Груп»	184060	171121	12940	128192	104134	24058	
у т.ч.							
ТОВ "Корчинське"	3907	2452,3	1454,7	3859	2341	1517	
ТОВ "Левада 2003"	77305	77302,1	3,1	10270	10270	0	
ТОВ "Лютівка Еліт	73088	73055,8	32,0	85487	85487	0	
ТОВ "Подільський господар 2004"	10384	0,0	10383,9	19760	0	19760	
ТОВ "СВАТ Городищенське"	18675	17788,2	886,9	8683	5903	2781	
ТОВ "Овочевий дім Поділля"	х	х	х	133	133	0	

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50-сг.

Додаток Ж

Таблиця Ж.2

Вартість валової продукції сільськогосподарських підприємств, тис грн. (у постійних цінах 2010 р.)

Підприємства	2010				2011	
	Валова продукція	у тому числі		Валова продукція	у тому числі	
		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва
Хмельницька область	2944022	2289222	654801	3851014	3040179	810835
Шепетівський район	166473	138699	27774	202815	176039	26777
Корпорація «Сварог Вест Груп» у т.ч.	151145	126437	24708	185142	160908	24234
ТОВ "Корчинське"	1640	1640	0	654	654	0
ТОВ "Левада 2003"	9862	9862	0	142556	142556	0
ТОВ "Лотівка Еліт	108794	108794	0	7228	7228	0
ТОВ "Подільський господар 2004"	24708	0	24708	24234	0	24234
ТОВ "СВАТ Городищенське"	3240	3240	0	6937	6937	0
ТОВ "Овочевий дім Поділля"	2901	2901	0	3534	3534	0

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50-сг.

Додаток 3

Таблиця 3.1

Ефективність використання ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп» у 2009 р.

	Ресурс- ний потенціал всього млн грн	Грошо- ва оцінка землі, млн грн	Вар-ть осн. зас. всього, млн грн	С.г. угідь, га	Праці вників осіб	Вит-ти на оплату праці, тис грн	Вит-ти на осн. вир-во, тис грн	у т.ч. матеріа льні витрати	Оплата праці 1 працівн ика за рік, грн	Вар-ть осн. на зас. на 100 га с.г. угідь, тис грн	Вит- ти на 1 га, грн	у т.ч. матеріа льні витрат и грн
Хмельницька область	9659,3	7839	1624,7	615275	22660	196044	258563	1301595	8652	264,1	420,2	2115
Шепетівський район	664,6	375	276,214	32932	903	13718	27884	90671	15191	838,7	846,7	2753
Корпорація «Сварог Вест Груп»	435,0	323	100,1	28382	691	12071	26313	80169	17469	352,7	927,1	2825
у т.ч.												
ТОВ "Корчинське"	x	x	0,18	1732	108	395	89	1625	3655	10,4	51,3	938
ТОВ "Левада 2003"	x	x	0,302	6582	155	6801	4650	19462	43874	4,6	706,5	2957
ТОВ "Лотівка Еліт"	x	x	2,608	15565	162	1900	16941	45240	11727	16,8	1088,4	2907
ТОВ "Подільський господар 2004"	x	x	30,438	0	201	2386	979	5518	11871	x	x	x
ТОВ "СВАТ Городищенське"	x	x	0,076	3773	42	397	3648	7932	9445	2,0	966,8	2102

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50 - сг.

Додаток 3

Таблиця 3.2

Ефективність використання ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп» у 2010 р.

	Ресурс-ний потенціал, всього млн грн	Грошова оцінка землі, млн грн	Вар-ть осн. зас. всього, млн грн	С.г. угідь, га	Праці ників, осіб	Вит-ти на оплату праці, тис грн	Вит-ти на осн. вир-во, тис грн	у т.ч. матеріальні витрати	Оплата праці 1 працівника за рік, грн	Вар-ть осн. зас. на 100 га с.г. угідь, тис грн	Вит-ти на 1 га, грн	у т.ч. матеріальні витрати, грн
Хмельницька область	9635	7915	1520,2	621248	19680	199817	2148625	1539631	10153	244,7	3458,6	2478
Шепетівський район	761	402	349,438	35372	660	8872	127200	101109	13442	987,9	3596,1	2858
Корпорація «Сварог Вест Груп»	483	344	132,2	30199	528	7738	116814	94080	14656	437,8	3868,1	3115
у т.ч.												
ТОВ "Корчинське"	х	х	0,055	1683	76	493	2963	1638	6491	3,3	1760,8	973
Овочевий дім Поділля	х	х	1,467	207	2	7	80	51	3650	708,7	386,5	245
ТОВ "Левада 2003"	х	х	24,136	6482	63	1077	9635	6112	17090	372,4	х	х
ТОВ "Лотівка Еліт"	х	х	23,29	20474	81	1145	72295	63116	14133	113,8	3531,1	3083
ТОВ "Подільський господар 2004"	х	х	0,238	0	259	4132	26477	19341	15953	х	х	х
ТОВ "СВАТ Городищенське"	х	х	0,159	1353	47	884	5363	3823	18817	11,8	3963,8	2825

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50 - сг.

Додаток 3

Таблиця 3.3

Ефективність використання ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах корпорації «Сварог Вест Груп» у 2011 р.

	Ресурс- ний потен- ціал, всього млн грн	Грошо ва оцінка землі, млн грн	Вар-ть осн. зас. всього, млн грн	С.г. угідь, га	Праці вників осіб	Вит-ти на оплату праці, тис грн	Вит-ти на осн. вир-во, тис грн	у т.ч. матері- альні витрати	Оплата праці 1 працівн ика за рік, грн	Вар-ть осн. зас. на 100 га с.г. угідь, тис грн	Вит-ти на 1 га, грн	у т.ч. матері- альні вitra- ти грн
Хмельницька область	10238,9	8096,4	1912,2	635508	18107	230340	2790581	2039656	12721	300,9	4391,1	3209
Шепетівський район	783,5	361,8	409,8	31808	786	11810	180591	146555	15026	1288,4	5677,5	4607
Корпорація «Сварог Вест Груп»	493,3	300,4	182,9	26404	591	10075	165780	136537	17048	692,7	6278,6	5171
у т.ч.												
ТОВ "СВАТ Городищенське"	x	x	0,029	811	21	412	3046	2339	19638	3,6	3756,1	2883
Овочевий дім Поділля	x	x	1,384	148	34	776	3101	1501	22809	935,1	20950,0	10141
ТОВ "Подільський господар 2004"	x	x	51,043	0	299	5460	33700	24700	18262	x	x	x
ТОВ "Лотівка Еліг"	x	x	21,61	19311	232	3387	117219	102676	14601	111,9	6070,1	5317
ТОВ "Левада 2003"	x	x	0,192	5792	2	12	7261	4323	6050	3,3	1253,6	746
ТОВ "Корчинське"	x	x	0,142	342	3	28	1454	999	9200	41,5	4250,6	2922

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50 - сг.

Додаток И

Таблиця И.1

Ефективність використання виробничого потенціалу в 2008 р.

	Вартість ВП (у постійних цінах 2010 року) на 100 га с.г угідь, тис грн				Виручка на 100 га с.г угідь, тис грн				Прибуток на 100 га с.г угідь, тис грн				Вартість ВП на 1 працівника (продуктивність праці), тис грн				Прибуток на 1 працівника, тис грн				Рентабельність, %			
	у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.		у т.ч.			
	всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва			
Хмельницька область	447	355	92	72	275	203	72	41	40	2	121,4	154,0	66,8	11,2	17,2	1,1	17,6	24,3	2,1					
Шепетівський район	619	556	62	104	430	326	104	48	59	-11	225,6	342,5	55,7	17,6	36,6	-10,1	12,6	22,3	-9,7					
Корпорація «Сварог Вест Груп»	649	603	46	77	429	351	77	57	61	-4	266,4	395,2	50,2	23,5	40,0	-4,2	15,4	21,0	-4,7					
у т.ч.																								
ТОВ «Корчинське»	226	142	84	59	106	46	59	11	14	-3	36,2	33,1	42,8	1,8	3,3	-1,4	11,9	43,3	-4,3					
ТОВ «Левада 2003»	1174	1174	0	0	347	346	0	-6	-6	0	498,7	502,0		-2,6	-2,7		-1,8	-1,8						
ТОВ «Логівка Еліт»	470	469	0	1	367	366	1	72	72	0	451,2	468,3		68,9	71,5		24,3	24,3						
ТОВ «Подільський господар 2004»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	51,7		51,7	-4,8		-4,8	-4,8		-4,8					
ТОВ «СВАТ Городищенське»	495	471	24	40	541	501	40	173	175	-2	444,6	555,9	88,7	155,4	206,1	-7,1	47,0	53,6	-4,5					

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50 - сг.

Додаток И

Таблиця И.2

Ефективність використання виробничого потенціалу в 2009 р.

	Вартість ВП (у постійних цінах 2010 року) на 100 га с.г угідь, тис грн			Виручка на 100 га с.г угідь, тис грн			Прибуток на 100 га с.г угідь, тис грн			Вартість ВП на 1 працівника (продуктивність праці), тис грн			Прибуток на 1 працівника, тис грн			Рентабельність, %		
	у т.ч.		всього	у т.ч.		всього	у т.ч.		всього	у т.ч.		всього	у т.ч.		всього	у т.ч.		всього
	росл	твар		росл	твар		росл	твар		росл	твар		росл	твар		росл	твар	
Хмельницька область	436	329	106	312	235	77	13	16	-3	137,5	164,8	90,8	4,1	7,9	-2,4	4,4	7,3	-3,5
Шепетівський район	401	328	73	347	285	62	-44	12	-56	215,1	362,6	76,2	-23,8	13,0	-58,4	-11,3	4,3	-47,6
Корпорація «Сварог Вест Груп»	424	345	80	377	308	69	-53	13	-65	216,9	356,6	80,5	-26,9	13,3	-66,1	-12,2	4,4	-48,7
у т.ч.																		
ТОВ «Корчинське»	229	139	90	122	82	40	24	27	-3	50,8	48,8	54,2	5,3	9,6	-2,0	24,4	50,1	-7,8
Овочевий дім Поділля	64	64	0	36	36	0	-13	-13	0	66,5	66,5		-13,9	-13,9		-27,1	-27,1	
ТОВ «Левада 2003»	158	158	0	124	124	0	-99	-99	0	163,0	163,0		102,0	102,0		-44,3	-44,3	
ТОВ «Логівка Еліт»	418	418	0	384	384	0	41	41	0	1055,4	1055,4		104,2	104,2		12,0	12,0	
ТОВ «Подільський господар 2004»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	76,3		76,3	-65,3		-65,3	-57,3	-57,3	
ТОВ «СВАТ Городищенське»	642	436	206	936	378	558	-100	107	-207	184,7	210,8	146,3	-28,9	51,6	-147,4	-9,7	39,4	-27,1

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50 - сг.

Додаток И

Таблиця И.3

Ефективність використання виробничого потенціалу в 2010 р.

	Вартість ВП (у постійних цінах 2010 року) на 100 га с.г угідь, тис грн			Виручка на 100 га с.г угідь, тис грн			Прибуток на 100 га с.г угідь, тис грн			Вартість ВП на 1 працівника продуктивність праці), тис грн			Прибуток на 1 працівника, тис грн			Рентабельність, %		
	у т.ч.			у т.ч.			у т.ч.			у т.ч.			у т.ч.			у т.ч.		
	всього	рослинництво	тваринництво	всього	рослинництво	тваринництво	всього	рослинництво	тваринництво	всього	рослинництво	тваринництво	всього	рослинництво	тваринництво	всього	рослинництво	тваринництво
Хмельницька область	463	360	103	369	277	92	45	45	0	162,6	200,0	98,3	15,9	25,3	-0,1	14,0	19,7	-0,1
Шепетівський район	523	436	87	536	437	99	-41	24	-65	211,8	317,4	79,6	-16,8	17,2	-59,3	-7,2	5,7	-39,5
Корпорація «Сварог Вест Груп»	572	479	94	601	486	115	-56	20	-76	255,7	433,0	82,6	-25,0	17,9	-66,8	-8,5	4,2	-39,7
у т.ч.																		
ТОВ «СВАТ Городищенське»	399	399	0	527	527	0	-371	-371	0	154,3	154,3	0	-	-	143,1	-41,3	-41,3	
Овочевий дім Поділля	1960	1960	0	1829	1829	0	-351	-351	0	85,3	85,3	0	-15,3	-15,3		-16,1	-16,1	
ТОВ «Подільський господар 2004»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	82,6	0	82,6	-66,8	0	-66,8	-39,7	0	-39,7
ТОВ «Лютівка Еліт»	563	563	0	584	584	0	46	46	0	468,9	468,9	0	38,1	38,1	0	8,5	8,5	0
ТОВ «Левада 2003»	170	170	0	131	131	0	2	2	0	4931,2	4931,2	0	58,8	58,8	0	1,6	1,6	0
ТОВ «Корчинське»	480	480	0	333	333	0	-63	-63	0	546,8	546,8	0	-71,9	-71,9	0	-15,9	-15,9	0

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50 - сг.

Додаток И

Таблиця И.4

Ефективність використання виробничого потенціалу в 2011 р.

	Вартість ВП на 100 га с.г угідь, тис грн			Виручка на 100 га с.г угідь, тис грн			Прибуток на 100 га с.г угідь, тис грн			Вартість ВП на 1 працівника (продуктивність праці), тис грн			Прибуток на 1 працівника, тис грн			Рентабельність, %		
	У т.ч.		Всього	У т.ч.		Всього	У т.ч.		Всього	У т.ч.		Всього	У т.ч.		Всього	У т.ч.		Всього
	Всього	росл ин- ницт ва	твар инн ицт ва	Всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	Всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	Всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	Всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва	Всього	росл ин- ницт ва	твар ин- ницт ва
Хмельницька область	603	476	127	575	448	127	97	79	17	224,9	268,1	140,3	36,1	44,7	19,3	20,3	21,5	16,0
Шепетівський район	687	596	91	991	881	110	19	115	-95	225,4	336,6	71,0	6,4	64,8	-74,6	2,0	15,0	-46,4
Корпорація «Сварог Вест Груп»	759	660	99	1135	1011	124	12	123	-111	257,5	417,9	72,6	4,1	78,2	-81,3	1,1	13,9	-47,2
у т.ч.																		
ТОВ «СВАТ	458	458	0	440	440	0	-32	-32	0	256,9	256,9	0	-17,7	-17,7	0	-6,7	-6,7	0
Городищенське»	1659	1659	0	430	430	0	-309	-309	0	70,7	70,7	0	-13,2	-13,2	0	-41,8	-41,8	0
ТОВ "Овочевий дім Поділля"	653	653	0	1044	1044	0	134	134	0	464,4	464,4	0	95,5	95,5	0	14,8	14,8	0
ТОВ «Лотівка Еліт»	1240	1240	0	1742	1742	0	439	439	0	3614,2	3614,2	0	1280,1	1280,1	0	33,7	33,7	0
ТОВ «Левада 2003»	267	267	0	355	355	0	-263	-263	0	653,7	653,7	0	-644,5	-644,5	0	-42,5	-42,5	0
ТОВ «Корчинське»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	72,6	0	72,6	-81,3	0	-81,3	-47,2	0	-47,2
ТОВ «Подільський господар 2004»																		

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50 - сг.

Додаток К

Таблиця К.1

Структура собівартості виробництва продукції рослинництва і тваринництва підприємствами корпорації «Сварог Вест Груп» Шепетівського району, 2010 р.

Статті витрат	продукція рослинництва, тис грн.	%	продукція тваринництва, тис грн.	%	Всього	%
Витрати на оплату праці	4615	3,5	5460,2	16,2	10075,2	6,1
Відрахування на соціальні заходи	1023,6	0,8	1925,7	5,7	2949,3	1,8
Матеріальні витрати	111837,1	84,7	24699,5	73,3	136536,6	82,4
у тому числі: насіння та посадковий матеріал	23377,4	17,7	0	0,0	23377,4	14,1
корми - всього	0	0,0	17555,2	52,1	17555,2	10,6
з них покупні	0	0,0	17555,2	52,1	17555,2	10,6
інша продукція сільського господарства	0	0,0	0	0,0	0	0,0
мінеральні добрива	40202,3	30,4	0	0,0	40202,3	24,3
нафтопродукти	1394,5	1,1	1939,6	5,8	3334,1	2,0
електроенергія	280,4	0,2	445,7	1,3	726,1	0,4
паливо	0	0,0	0	0,0	0	0,0
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	260,6	0,2	250,9	0,7	511,5	0,3
оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	46321,9	35,1	4508,1	13,4	50830	30,7
Амортизація основних засобів	3788,2	2,9	1552,3	4,6	5340,5	3,2
Інші витрати (включаючи плату за оренду)	10816,8	8,2	62	0,2	10878,8	6,6
у т.ч. оренда за земельні паї	10526,7	8,0	0	0,0	10526,7	6,3
майнові паї	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Усього витрат	132080,7	100	33699,7	100,0	165780	100,0

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50-сг.

Додаток К

Таблиця К.2

Структура собівартості виробництва продукції рослинництва і тваринництва підприємствами корпорації «Сварог Вест Груп» Шепетівського району, 2011 р.

Статті витрат	продукція рослинни цтва, тис грн.	%	продукц ія тваринн ицтва, тис грн.	%	Всього	%
Витрати на оплату праці	8537,8	5,0	8113,3	18,6	16651,1	7,7
Відрахування на соціальні заходи	3152,8	1,8	3017,3	6,9	6170,1	2,9
Матеріальні витрати	145259,1	84,8	28313,4	64,8	173572,5	80,7
у тому числі: насіння та посадковий матеріал	18769	11,0	0	0,0	18769	8,7
корми - всього	0	0,0	16245	37,2	16245	7,6
з них покупні	0	0,0	16245	37,2	16245	7,6
інша продукція сільського господарства	0	0,0	116,1	0,3	116,1	0,1
мінеральні добрива	58048,6	33,9	0	0,0	58048,6	27,0
нафтопродукти	3389,4	2,0	4468,3	10,2	7857,7	3,7
електроенергія	225	0,1	491,6	1,1	716,6	0,3
паливо	0	0,0	0	0,0	0	0,0
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	1148,5	0,7	757	1,7	1905,5	0,9
оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	63678,6	37,2	6235,4	14,3	69914	32,5
Амортизація основних засобів	3364,3	2,0	4103,8	9,4	7468,1	3,5
Інші витрати (включаючи плату за оренду)	11048,1	6,4	144,6	0,3	11192,7	5,2
у т.ч. оренда за земельні паї	9884	5,8	0	0,0	9884	4,6
майнові паї	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Усього витрат	171362,1	100	43692,4	100	215054,5	100

Джерело: розраховано автором особисто на основі даних звіту про основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства ф. 50-сг.

Додаток Л

Структура собівартості виробництва продукції рослинництва і тваринництва підприємствами Хмельницької області, 2011 р.

Статті витрат	продукція рослинницт ва, тис грн	%	продукція тваринницт ва, тис грн.	%	Всього	%
Витрати на оплату праці	203918,9	6,3	99872,2	13,2	303791,1	7,6
Відрахування на соціальні заходи	72563,6	2,3	38197,2	5,1	110760,8	2,8
Матеріальні витрати	2477649,7	76,9	561925,3	74,4	3039575	76,4
у тому числі: насіння та посадковий матеріал	386450,3	12,0	0	0,0	386450,3	9,7
корми - всього	0	0,0	443048,5	58,7	443048,5	11,1
з них покупні	0	0,0	215202,8	28,5	215202,8	5,4
інша продукція сільського господарства	13858,1	0,4	8674,7	1,1	22532,8	0,6
мінеральні добрива	699195,4	21,7	0	0,0	699195,4	17,6
нафтопродукти	383074,1	11,9	28545,8	3,8	411619,9	10,4
електроенергія	15900,6	0,5	19526,1	2,6	35426,7	0,9
паливо	13798,1	0,4	3284,6	0,4	17082,7	0,4
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	199211,4	6,2	21413,2	2,8	220624,6	5,5
оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	766161,7	23,8	37432,4	5,0	803594,1	20,2
Амортизація основних засобів	125245,3	3,9	29238,1	3,9	154483,4	3,9
Інші витрати (включаючи плату за оренду)	341487,3	10,6	25980,1	3,4	367467,4	9,2
у т.ч. оренда за земельні паї	217130,1	6,7	0	0,0	217130,1	5,5
майнові пої	2780,7	0,1	534,7	0,1	3315,4	0,1
Усього витрат	3220864,8	100,0	755212,9	100,0	3976078	100,0

Джерело: розраховано автором особисто

Додаток М

Результати класифікації сільськогосподарських підприємств Хмельницької області

Опис	Рілля	Витрати на 1 га	Рілля 1-го працівника	Валова прод. рослин. на 1 га	Середня відстань	Кіль- кість об'єктів
Середні						
Кластер 1	8,0	376750,0	0,2	402537,5	0,0	1
Кластер 2	33297,5	8146,2	52,0	7128,1	6570,1	2
Кластер 3	8,0	204737,5	2,7	2987,5	0,0	1
Кластер 4	34,0	21530,0	2,7	39499,6	22638,8	2
Кластер 5	2176,7	6892,9	97,3	7007,1	3728,9	66
Кластер 6	15640,6	5936,7	130,9	5024,1	4702,8	10
Кластер 7	1160,6	2797,8	102,1	2890,3	1949,0	220
Дисперсія						
Кластер 1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Кластер 2	8964,0	2295,4	16,1	842,4	0,0	0
Кластер 3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Кластер 4	36,8	10599,5	0,0	30210,5	0,0	0
Кластер 5	2044,1	2827,1	260,6	3082,1	2760,4	0
Кластер 6	4669,1	1718,5	145,5	1421,3	1490,2	0
Кластер 7	1212,6	1192,0	120,5	1380,4	997,7	0
Варіація						
Кластер 1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Кластер 2	26,9	28,2	31,0	11,8	0,0	0
Кластер 3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Кластер 4	108,1	49,2	1,6	76,5	0,0	0
Кластер 5	93,9	41,0	267,9	44,0	74,0	0
Кластер 6	29,9	28,9	111,2	28,3	31,7	0
Кластер 7	104,5	42,6	118,0	47,8	51,2	0

Джерело: власні розрахунки автора

Додаток Н

Розрахунок моделі для 7 кластеру

Показники	виробництво продукції рослин на 1га	заробітна плата з відрахуваннями на 1 га ріллі, грн. площа ріллі, га	насіння та посадковий матеріал на 1 га ріллі, грн.	добрива на 1 га ріллі на 1 га ріллі, грн.	витрати на паливе на 1 га ріллі, грн.	амортизація основних засобів на 1 га ріллі, грн.	орендна плата за земельні та майнові паї на 1 га ріллі, грн.
Середні	2890,2748	365,1476	379,0797	164,2171	4,5658	134,2467	362,5779
Середні квадратичні	1380,4135	349,3556	241,3220	105,5967	21,9289	208,6688	295,4961
Стандартна похибка середнього	93,0675	23,5536	16,2699	7,1193	1,4784	14,0684	19,9223
Коефіцієнти варіації	47,7606	95,6752	63,6600	64,3031	480,2838	155,4368	81,4987
Кореляційна матриця	1,0000	0,2341	0,3400	0,5055	0,1770	0,2375	0,2893
	0,2341	1,0000	0,0364	-0,0734	0,1032	0,2023	-0,0555
	0,3400	0,0364	1,0000	0,3182	-0,0101	0,0006	0,2027
	0,5055	-0,0734	0,3182	1,0000	0,0198	-0,0208	0,0310
	0,1770	0,1032	-0,0101	0,0198	1,0000	0,0953	0,0662
	0,2375	0,2023	0,0006	-0,0208	0,0953	1,0000	0,0451
	0,2893	-0,0555	0,2027	0,0310	0,0662	0,0451	1,0000
Коефіцієнт множинної кореляції	0,6868						
Критична межа коефіцієнта кореляції	0,1950	0,2300	0,2540	0,3210			
Рівняння регресії	647,7762	0,9086	0,7553	6,1993	7,0479	1,1842	1,1451
Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння	183,7711	0,2034	0,3081	0,6906	3,1720	0,3379	0,2394
Критична межа коефіцієнтів рівняння	3,5249	4,4674	2,4517	8,9765	2,2219	3,5043	4,7835
Граничне значення Т коефіцієнта	1,9600						
Коефіцієнти еластичності		0,1148	0,0991	0,3522	0,0111	0,0550	0,1436
Коефіцієнт Фішера (F)	31,6951						
Граничне значення F	2,1400						
Часткові коефіцієнти кореляції		0,2927	0,1657	0,5239	0,1505	0,2335	0,3115
Вірогідна границя часткових коефіцієнтів		0,1950	0,2300	0,2540	0,3210		

Джерело: власні розрахунки автора

Додаток П

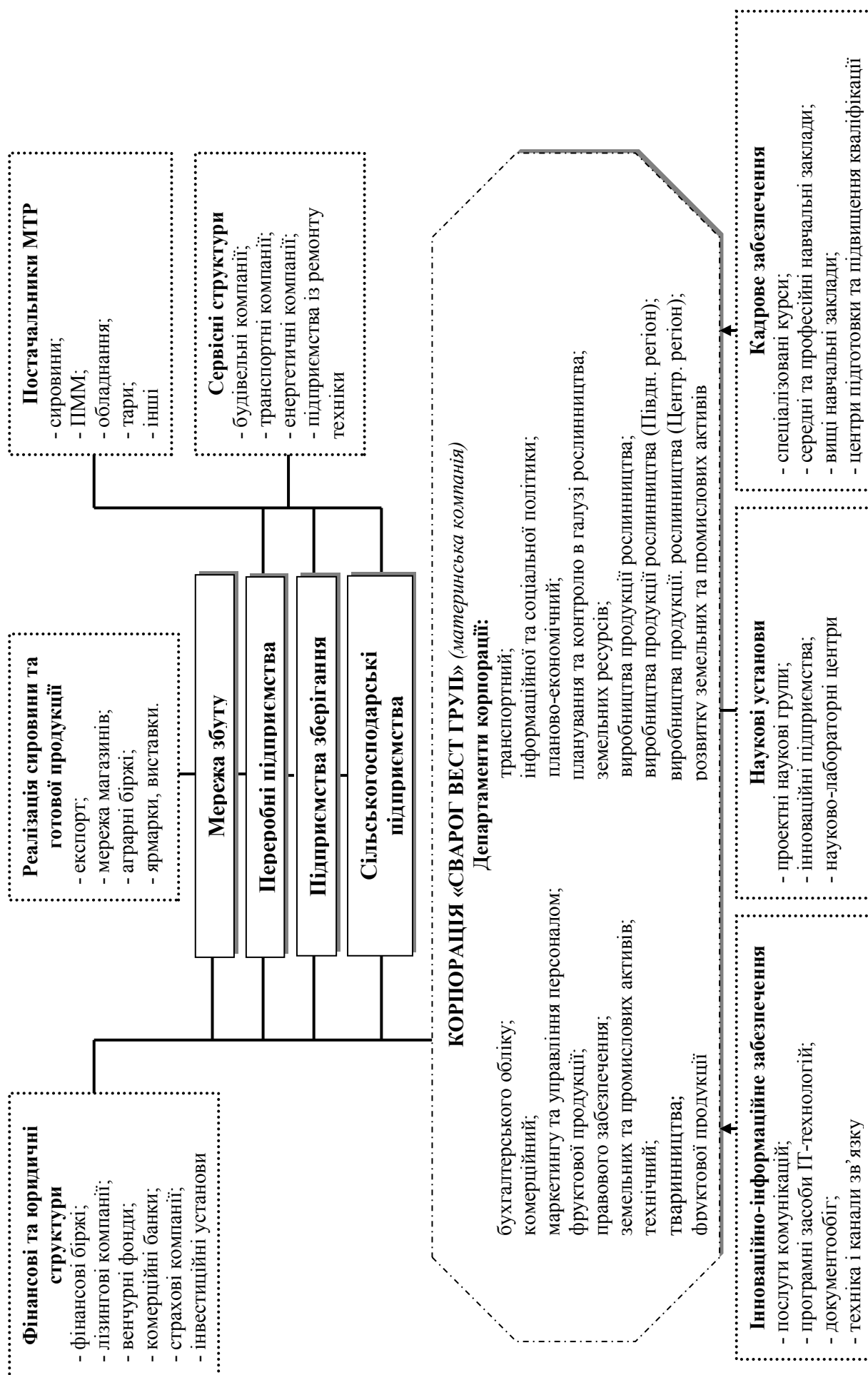
Розрахунок моделі для 5 кластеру

Показники	виробництво продукції рослин на 1га	насіння та посадковий матеріал на 1 га ріллі, грн.	добрива на 1 га ріллі на 1 га ріллі, грн.	амортизація основних засобів на 1 га ріллі, грн.
Середні	7007,1171	806,1487	226,3323	350,3508
Середні квадратичні	3082,0908	698,9089	134,5505	382,9474
Стандартна похибка середнього	379,3792	86,0297	16,5620	47,1376
Коефіцієнти варіації	43,9851	86,6973	59,4482	109,3040
Кореляційна матриця	1,0000	0,7184	0,5901	0,3110
	0,7184	1,0000	0,5113	0,1170
	0,5901	0,5113	1,0000	0,3101
	0,3110	0,1170	0,3101	1,0000
Коефіцієнт множинної кореляції	0,7802			
Критична межа коефіцієнта кореляції	0,2320	0,2740	0,3020	
Рівняння регресії	3225,4774	2,5295	5,6064	1,3518
Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння	496,8167	0,4082	2,2147	0,6734
Критична межа коефіцієнтів рівняння	6,4923	6,1974	2,5314	2,0074
Граничне значення Т коефіцієнта	1,9600			
Коефіцієнти еластичності		0,2910	0,1811	0,0676
Коефіцієнт Фішера (F)	32,1513			
Граничне значення F	2,6500			
Часткові коефіцієнти кореляції		0,6185	0,3061	0,2470
Вірогідна границя часткових коефіцієнтів		0,2320	0,2740	0,3020

Джерело: власні розрахунки автора

Додаток Р

Спеціалізований територіальний кластер зміцнення агропродовольчого потенціалу сільськогосподарських підприємств на базі корпорації «Сварог Вест Груп»

Додаток С

Результати застосування моделі Хольта для прогнозування озимої пшениці в ТОВ «Лотівка Еліт»

Роки	Фактичні дані	Моделльні дані, прогноз	Оптимістичний прогноз	Песимістичний прогноз
1992	15853	25623	X	X
1993	15991	23656	X	X
1994	12350	18843	X	X
1995	9135	10933	X	X
1996	12080	3274	X	X
1997	13718	597	X	X
1998	6083	3219	X	X
1999	4745	4929	X	X
2000	6120	6013	X	X
2001	5102	7187	X	X
2002	4662	7241	X	X
2003	7234	6318	X	X
2004	12888	6356	X	X
2005	15370	9673	X	X
2006	66547	14791	X	X
2007	66551	46180	X	X
2008	108058	78761	X	X
2009	66576	123045	X	X
2010	155530	132103	X	X
2011	295490	163963	X	X
2012	296053	260934	X	X
2013	X	352142	400743	303542
2014	X	436861	569414	304309
2015	X	521580	738146	305015
2016	X	606300	906888	305711
2017	X	691019	1075634	306403

Джерело: власні розрахунки автора

Наукове видання

Єрмаков Олександр Юхимович

Харченко Ганна Анатоліївна

**Агропродовольчий потенціал сільськогосподарських підприємств:
формування та ефективність використання**

Монографія